

ISSN 2522-9729 (online)

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

№3 (186)

2019

**Анімаційна педагогіка, інтеграція,
маркетинг, інклюзія в освіті**

**Animation Pedagogy, Integration,
Marketing, Inclusion in Education**

Web-site: isp.poippo.pl.ua

Проблематика публікацій: актуальні питання педагогіки, педагогічних технологій навчання та виховання, післядипломної педагогічної освіти, педагогічної майстерності, освіти та навчання дорослих, педагогічного менеджменту

Наукова сфера: педагогічні науки

УДК 37:004

ISSN 2522-9729 (online)

DOI 10.33272/2522-9729-2019-3(186)

Періодичність видання: 6 разів на рік

Рукописні мови: українська, англійська, польська, російська

Журнал заснований офіційно 1 червня 1999 року,
як електронне наукове видання – 22 травня 2017 року

Електронний науковий фаховий журнал
«Імідж сучасного педагога»
проіндексовано професійними асоціаціями:

- Crossref
- BASE
- Google Академія
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Білик Надія Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент,

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Зелюк Віталій Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор,

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Лук'янова Лариса Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України, директор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Курмишева Ніна Іванівна, кандидат педагогічних наук,

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України

Вовк Мирослава Петрівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України

Гриньова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, член кореспондент НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Дудак Анна, доктор наук хабілітований, професор, заступник декана факультету педагогіки Інституту педагогіки і психології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (*Республіка Польща*)

Сльникова Галина Василівна, доктор педагогічних наук, професор, Українська інженерно-педагогічна академія

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Льченко Віра Романівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Калініченко Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Королюк Світлана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Кравченко Любов Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Кучерявий Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України

Лавріненко Олександр Андрійович, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України

Лещенко Марія Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України

Засновники

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Видавель

Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел. /факс: 0532) 56 3852, e-mail: root@poippo.pl.ua

тел. гол. ред.: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@poippo.pl.ua

Web-site: isp.poippo.pl.ua

Мажець Гелена, доктор хабілітований, професор, Гуманістично-природничий університет в м. Кельце, філія Пьотрков Трибунальський (*Республіка Польща*)

Мирошник Олена Георгіївна, кандидат психологічних наук, доцент, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Неживий Олексій Іванович, доктор філологічних наук, професор, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Отич Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Пікула Норберт, доктор наук хабілітований, професор, директор Інституту соціальної педагогіки Державного Педагогічного університету ім. Комісії Народової в Кракові (*Республіка Польща*)

Самодрич Анатолій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент, Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана» (м. Дніпро)

Ситнікова Світлана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор, Мінський обласний інститут розвитку освіти (*Республіка Білорусь*)

Сотська Галина Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України

Стрельников Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, доцент, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Федій Ольга Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Хомич Лідія Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Язюна НАПН України

Шпак Валентина Павлівна, доктор педагогічних наук, професор, Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Журнал включено до Переліку електронних наукових фахових видань України у галузі «Педагогічні науки», у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства від 12 грудня 2017 року (додаток 7 до наказу МОН України від 28.12.2017 № 1714)

Рекомендовано вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол № 5 від 28.05.2019 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В. В. (голова ради), Льченко В. Р., Канівець З. М., Кирилюк М. В., Корягіна Н. В., Хомич Л. О.

Підписано до друку: 12.06.2019 р.

Формат: 60x84 1/8.

© «Імідж сучасного педагога», 2019
© ПОІПНО, 2019

№ 3 (186) 2019

«IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE» –
electronic scientific professional edition,
which provides readers with open access content

Themes of publications: topical issues of pedagogy, pedagogical technologies of education, postgraduate and in-service pedagogical education, pedagogical mastery, education and training of adult, pedagogical management

Scientific field: pedagogical sciences

UDC 37:004

ISSN 2522-9729 (online)

DOI 10.33272/2522-9729-2019-3(186)

Periodicity: 6 issues per year

Manuscript languages: Ukrainian, English, Polish, Russian

The magazine was officially founded on June 1, 1999,
as a scientific electronic edition – May 22, 2017

Electronic Scientific Specialty zhurnal
«Image of the Modern Pedagogue»
is indexed professional associations:

- Crossref
- BASE
- Google Академія
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

DEPUTIES OF THE MAIN EDITOR

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Rector,
M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Larysa Lykhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director,
Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

EXECUTIVE SECRETARY

Nina Kurmicheva, Candidate of Pedagogical Sciences,
M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan
Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Marina Grunioova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

Anna Dudak, habilitated doctor, professor, deputy of the faculty of
pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria
Curie-Skłodowska University in Lublin (*Republic of Poland*)

Halyna Elnikova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy

Olena Zhdanova-Nedil'ko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Poltava National Pedagogical University named after
V.G. Korolenko

Vira Ilchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member
of National Academy of Sciences of Ukraine, M.V. Ostrogradsky Poltava
Regional Institute of In-Service Teacher Training

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences,
M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service
Teacher Training

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko

Alexander Kucheryavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan
Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Alexander Lavrinenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan
Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Mariya Leshchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
Institute of Information Technologies and Training Equipment of the
National Academy of Sciences of Ukraine

Helena Mazes, habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and
Natural Sciences, Kielce, branch of Piotrkow Trybunalski (*Republic of Poland*)

Olena Myroshnyk, Candidate of Psychological Sciences, Associate
Professor, Poltava National Pedagogical University named after
V.G. Korolenko

Oleksiy Nezhvyviy, Doctor of Philology, Professor, M. V. Ostrogradsky
Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Doctor of
Pedagogical Sciences, Professor, SHEI «University of Educational
Management» National Academy of Sciences of Ukraine

Norbert Pikula, habilitated doctor, professor, director of the Institute
of Social Pedagogics of the State Pedagogical University named after
People's Commission in Cracow (*Republic of Poland*)

Anatoliy Samodryn, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, the International Humanitarian and Pedagogical Institute “Beit
Khan” (*Dnipro, Ukraine*)

Svitlana Sytnikova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, rector, Minsk Regional Institute for Education Development
(*Republic of Belarus*)

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Zyazun
Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training

Andriy Tkachenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, Poltava National Pedagogical University named after
V. G. Korolenko

Olha Fediy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava
National Pedagogical University named after V. G. Korolenko

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan
Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Educational
and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art of
Cherkassy National University named after Bogdan Khmelnytsky

Founders

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine,
Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Publisher

M.V. Ostrogradsky Poltava Regional
Institute of In-Service Teacher Training, Ukraine

Address

Sobornosti st. 64-Zh, «Poltava, Ukraine, 36014»

Contact information

tel. / fax: 0532) 56 3852, e-mail: root@poippo.pl.ua
tel. Goal. Ed.: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@poippo.pl.ua

Web-site: isp.poippo.pl.ua

Journal is included in the List of electronic scientific
professional editions of Ukraine in the field of «Pedagogical sciences»,
where the results of dissertation for obtaining scientific degrees
of a doctor and a candidate of sciences may be published on the basis
of the decision of the Attestation Board of the Ministry, December 12, 2017
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
No 1714 of December 28, 2017, Annex 7)

Recommended by the Academic Council

Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine
(protocol № 5, 28.05.2019)

Editorial Board

Bilyk Nadia, Zeliuk Vitaliy (Chairman of the Board), Ilchenko Vira,
Kanivets Zoya, Kyrylyuk Marina, Koryagina Natalia, Khomych Lidiya

Signed for print: 12.05.2019

Format: 60x84 1/8

© «Image of the Modern Pedagogue», 2019
© Poltava-INSETT, 2019

ТОЧКА ЗОРУ

Анімаційна педагогіка: сутність та перспективи розвитку явища Мозговий Віктор	5
Інтеграція природничих знань як неодмінний складник Stem-освіти Коваленко Валерій, Стець Надія, Варгалюк Віктор	10

ВИЩА ШКОЛА

Конституційне право та конституційна інженерія в сучасних українських реаліях Коваленко Володимир, Товста Світлана	14
---	----

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Визначення цілей маркетингового управління для прогнозування розвитку кафедри в закладах вищої освіти Мовмига Наталя, Кравченко Ганна	19
Розвиток особистісних якостей керівника як засіб підвищення ефективності управління колективом закладу освіти Журавська Ніна, Ящук Сергій, Мелешенко Андрій	26

ПІСЛЯДИПЛОМНА ОСВІТА

Розвиток професійної культури керівника освітнього закладу в системі післядипломної освіти Королюк Світлана	30
--	----

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Продюсерство в українській практичній фольклористичі: сучасні реалії Сінельнікова Валентина, Сінельніков Іван	35
Формування навчального репертуару співака-баритона Кедіс Олег, Ключова Світлана	40
Ретроспектива розвитку методичної художньо-промислової освіти Дяченко Алла	44

КАЛЕЙДОСКОП МОВ

Лингвистический юмор как метод активизации учебной деятельности студентов-иностранцев на занятиях языковой подготовки в медицинском вузе Глобина Людмила	48
---	----

ПОРАДИ СПЕЦІАЛІСТА

Реалізація положень інклюзивної освіти в сучасному підручнику іноземної мови: яким йому бути? Казачінер Олена	53
Специфіка професійної діяльності соціального педагога в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти Алмаші Олександра, Кушнір Іван, Старова Юлія	57
Подружня сумісність у психологічному аспекті Кошева Юлія, Кірюхіна Марина, Хомяк Ольга	62

РІДНІ ДЖЕРЕЛА

Геометрична орнаментика традиційних жіночих сорочок Полісся Шнуренко Тетяна	67
--	----

РЕЖИСУРА УРОКУ

Проблеми зниження успішності учнів 10–11 класів з профільних предметів Москалик Геннадій, Максимова Лариса	71
Виховання духовності на уроках української літератури: творчість Григорія Квітки-Основ'яненка Левченко Наталія	76
Застосування художніх творів на уроках історії як засіб формування компетенції вчителя історії Шутов Дмитро	81

ШКІЛЬНА РОДИНА

Роль музики у формуванні молодіжних субкультурних об'єднань Левчук Яна	86
---	----

ТАЛАН-ДОЛЯ

Духовна релігійність як творче кредо А. Авдієвського Власова Світлана	90
Клавирні сюїти Г. Персела. Стилiстичні особливості виконання Сліпченко Оксана	93

POINT OF VIEW

Animation Pedagogy: Essence and Prospects of Development of the Phenomenon **Mozgovyi Victor** 5
 Integration of Natural Science Knowledge as an Incompatible Part of STEM-education **Kovalenko Valerij, Stets Nadia, Vargalyuk Victor** 10

HIGH SCHOOL

Constitution Law and Constitution Engineering in Modern Ukrainian Realities **Kovalenko Volodymyr, Tovsta Svitlana** 14

PEDAGOGICAL MANAGEMENT

Determining the Objectives of Marketing Management to Forecast the Development of the Department of Higher Education Institution **Movmyga Natalia, Kravchenko Hanna** 19
 The Development of Personal Qualities of the Leader as a Way to Improve Management of the Education Institution Staff **Zhuravska Nina, Yashchuk Serhiy, Meleschenko Andriy** 26

EDUCATION POSTGRADUATE

Development of Professional Culture of the Education Instruction Manager in the System of In-service Education **Koroliuk Svitlana** 30

PROFESSIONAL EDUCATION

Production in Ukrainian Practical Folkloristics: Modern Realities **Synelnykova Valentyna, Synelnykov Ivan** 35
 Formation of Repertoire for Training Singer-baritone **Kedys Oleh, Kliueva Svitlana** 40
 Retrospective of the Methodical Artistic and Industrial Education Development **Diachenko Alla** 44

RANGE OF LANGUAGES

Linguistic Humor as a Method of Enhancing the Learning Activities of Foreign Students at Language Classes at a Medical School **Globina Ludmila** 48

SPECIALIST'S ADVICE

Implementation of Inclusive Education Provisions in a Modern Foreign Language Textbook: What Kind of Should It Be? **Kazachyner Olena** 53
 A Specific of Social Care Teacher Work in the Inclusive Environment of General Secondary Education Institutions **Almashi Aleksandra, Kushnir Ivan, Starova Yulia** 57
 Marital Compatibility in Psychological Aspect **Kosheva Yulia, Khomyak Marina, Kirukhina Olga** 62

NATIVE SOURCES

Geometric Ornaments of Traditional Women Shirts of Polissya **Shnurenko Tetiana** 67

TUTORIAL LESSON

Reasons for a Decrease of Academic Achievements of 10th and 11th Graders in Specialized Subjects **Moskalyk Hennadii, Maksymova Larysa** 71
 Spiritual education in Ukrainian literature lessons: the work of Gregory Kvitka-Osnovyanenko **Levchenko Natalia** 76
 Art Works at the History Lessons as Mean of Formation of History Teacher's Competence **Shutov Dmytro** 81

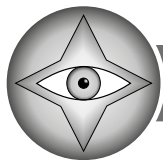
SCHOOL FAMILY

The Role of Music in the Formation of Youth Subcultural Unities **Levchuk Yana** 86

TALENT IS A DESTINY

Spiritual Religiousness as A. Avdievskyi's Motto **Vlasova Svitlana** 90
 The clavier Suites of H. Purcell. Performance Style Features **Slipchenko Oksana** 93

Анімаційна педагогіка: сутність та перспективи розвитку явища

А Обґрунтовано сутність поняття «анімаційна педагогіка», охарактеризовано змістове наповнення терміну та його функціональність у контексті реалізації завдань сучасного освітнього процесу. Проаналізовано взаємозв'язки з такими поняттями, як «візуалізація» і «віртуальне навчання». Доведено, що вказані поняття цілком відповідають сутнісній основі анімаційної педагогіки і в процесі свого історичного розвитку сформували відповідне науково-педагогічне підґрунтя для позиціонування нового семантичного наповнення досліджуваного явища. Визначено перспективи розвитку анімаційної педагогіки з урахуванням модернізаційних тенденцій у сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: анімаційна педагогіка; анімаційно-педагогічна взаємодія; візуалізація; віртуальний учитель

Актуальність проблеми. Сучасне освітнє середовище на всіх ланках свого функціонування, починаючи від дошкільної освіти і закінчуючи навчанням у закладах вищої освіти, почало інтенсивно використовувати анімацію як засіб не лише поглиблення відповідних знань, а й як одну із форм освітньої взаємодії. Активне використання вчителями в межах предметної дії різноманітних елементів навчальних кіновідеоанімаційних програм, вебінарів, запис і презентація майстер-класів, долучення учнів, студентської молоді до самостійного створення відеопроєктів – усе підтверджує доцільність руху педагогічної практики в напрямі розвитку сучасного інформаційного суспільства. Зазначені факти все частіше стають предметом як практичного, так і наукового обговорення серед педагогічної спільноти і свідчать про намагання вітчизняної системи освіти долучитися до створення сучасного медійно-освітнього простору. Вийти на загальноєвропейський рівень освітніх послуг і сформувати в учнів і студентів відповідні компетентності в сучасних формах інформаційної комунікації та в найближчій перспективі – анімаційно-педагогічній взаємодії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Формуючи науковий базис проблеми дослідження, нами було встановлено, що переважна більшість наукових позицій щодо синтезу анімації і педагогічної практики стосується ігрової діяльності, а відтак, використання вказаного доробку не є доцільним у нашому дослідженні.

Проте нашу увагу привернули дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців щодо реалізації медіаосвіти (Г. Онкович, М. Коропатнік, Л. Найдьонова, М. Танаš (М. Tanaš) та ін.) та використання візуальних засобів

навчання в організації сучасного освітнього процесу (Т. Бунєєв, В. Валат (W. Walat), С. Волошинов, Р. Гуревич, Л. Сидорова, В. Савчук, О. Співаковський та ін.).

Також останнім часом набувають популярності дослідження щодо реалізації підходів запровадження віртуальних освітніх систем. У цьому контексті необхідно звернути увагу на роботи зарубіжних дослідників М. Роу та М. Мюррей (Rowe, M., and Murray, M), Е. Сеул, А. Фергюсон (Elizabet Seul-gi Lee & Anneka Ferguson), Дж. Хопкінс (Hopkins J. D.) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття.

Усталеність підходів щодо функціональності анімаційної педагогіки суттєво обмежує перспективи розвитку явища, а культурологічне трактування поняття «анімація» в контексті педагогічної діяльності не спонукає до розширення змістового наповнення такого явища, як «анімаційна педагогіка». Урахування сучасних підходів щодо вдосконалення та налагодження педагогічної взаємодії в межах освітнього процесу мотивує розглянути можливість оновлення семантики поняття «анімаційна педагогіка».

Мета статті орієнтована на вирішення низки теоретичних завдань, а саме: 1) обґрунтувати поняття «анімаційна педагогіка» в контексті реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії; 2) проаналізувати природу візуалізації та дослідити її зв'язок з анімаційною педагогікою; 3) встановити взаємозв'язок віртуального навчання та анімаційної педагогіки в сучасному освітньому середовищі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи реалізацію визначених цілей статті,

першочерговим завданням стало обґрунтування поняття «анімаційна педагогіка» в контексті реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Звертаємо увагу на той факт, що проаналізовані нами науково-енциклопедичні видання [3; 4; 5; 7; 11], класичні [1], педагогічні словники [6; 8; 9; 12; 13; 15] не містять тлумачення вказаного терміна. Лише у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [1] та у словнику «Інформаційно-педагогічні технології» [15] подано тлумачення слів «анімація» й «анімаційний». У першому варіанті – це «метод створення серії знімків, малюнків, кольорових плям, ляльок або силуетів в окремих фазах руху, за допомогою якого під час показу їх на екрані виникає враження оживлення мертвих форм руху. Мультиплікація» [1, с. 31]. У другому – «...» зв'язок із створенням ілюзії руху, динамічності на основі великої кількості послідовних малюнків, їх зйомкою» [15, с. 16]. Якщо деталізувати семантику терміна «анімація», то стає очевидним, що запропоновані тлумачення стосуються галузі мистецтва й конкретно – анімаційного кінематографу, для якого ключовою одиницею реалізації будь-якої ідеї є «кінематографічний елемент, що є в фільмі образно-символічним, асоціативним засобом зображення, вираження думки» [1, с. 541].

Саме значущість образу сформувала візуальні тенденції комунікаційного розвитку постіндустріального суспільства. Так, у своїх дослідженнях В. Савчук, аналізуючи філософські основи іконічного повороту суспільства, характеризує цей феномен як «...» зрушення в соціально-культурній ситуації, за рахунок якого онтологічна проблематика переводиться у формат аналізу візуальних образів. Іконічний поворот фіксує відхід у засобах комунікації від вербального до візуального» [10, с. 134].

Підтверджені цьому факту більше ніж достатньо: починаючи від медіакомунікацій у сферах суспільного життя і закінчуючи сферою особистого розвитку людини, де образи стають усе активнішою формою суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Така популярність медіа-комунікації мотивувала виникнення феномену «медіаосвіта», сутність якого полягає у «...» вивченні закономірностей масової комунікації, де головними завданнями медіаосвіти є: підготувати нове покоління до життя у нових інформаційних умовах, сприйняттю різної інформації, навчити людину розуміти її, усвідомлювати наслідки її взаємодії на психіку, опанувати способами спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів» [9, с. 103].

У контексті нашого дослідження дидактично обґрунтованим виявилось тлумачення поняття «медіаосвіта» у «Словнику з освіти та педагогіки» за редакцією В. Полонського, а саме: «Медіаосвіта – це напрям в галузі освіти, що вивчає закономірності впливу засобів масової комунікації (телебачення, кіно, відео, преса тощо) на людину; вплив різних видів інформації на навчання та виховання школярів, студентів, на їх готовність ви-

користувати нові технічні засоби у своїй практичній діяльності. Використання на уроках елементів медіаосвіти створює сприятливі умови для реалізації індивідуального та диференційованого навчання, вдосконалення загальних умінь навчання, засобів комунікації, це суттєво покращує наочність навчання, викладання, стимулюють розвиток пам'яті, мислення, творчих і комунікативних здібностей учнів і студентів» [13, с. 21].

Актуальність теоретичного обґрунтування та практичного розроблення анімаційної педагогіки простежується і в контексті реалізації Концепції Нової української школи. Анонсує створення сучасного освітнього середовища, у документі наголошено на тому, що «Організація нового освітнього середовища потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання <...> буде створено освітню онлайн-платформу з навчальними і методичними матеріалами для учнів, учителів, батьків, керівників навчальних закладів» [3, с. 29].

Перші практичні кроки в цьому напрямі вже зроблено. Так, для учнів початкової та середньої школи пропонуються книги («Українська мова. Українська література. Практичний довідник», «Математика. Інфографіка», «Грамматика англійської мови. Level B» тощо) з використанням новітніх інтерактивних технологій у форматі мобільного електронного додатка «KM Media Bookshelf». Через QR-код на сторінці у верхньому або нижньому куті учень має можливість переглянути відеоурок до кожної теми підручника. Також треба звернути увагу на досить важливий аспект запровадження ІКТ у вітчизняних закладах освіти та на їх комплексне використання в межах не лише колективної навчальної діяльності в класі, а й індивідуальної роботи учня. А якщо до цього додати весь спектр інтерактивних розвивальних ігор та анімаційних навчальних блоків, що використовуються вчителями під час реалізації предметної дії на всіх ланках освіти, то можемо припустити, що питання дидактичного обґрунтування анімаційної педагогіки – це лише питання часу.

Варто зазначити, що наведені позиції орієнтовно визначають вектор функціональності анімаційної педагогіки як певного напрямку галузі освіти, який передбачає створення анімаційно-освітнього продукту, зорієнтованого на забезпечення пізнавальних потреб учнів, студентів, дорослого населення та отримання доступу до візуального сприйняття та індивідуального осмислення навчального матеріалу, його аналізу, інтерпретації та поширення інтерактивними засобами навчання; створення анімаційно-педагогічного середовища, яке в межах суб'єкт-суб'єктної взаємодії сприятиме реалізації дидактичних засад колективного навчання та самоосвітньої діяльності. У такому трактуванні функціональності анімаційної педагогіки відповідної деталізації потребує поняття «анімаційно-освітній продукт», яке може передбачати: створення серії динамічних знімків; мультипліка-

ційних сюжетів; кіновідеоматеріалу (інформаційні портали, пізнавальні програми, вебінари, відеомайстер-класи, відкриті відео- та онлайн-лекції, веб-заняття, віртуальні тури, інтерактивні практичні, лабораторні роботи, анімаційні проекти та презентації тощо); інтерактивні опорні схеми, конспекти, карти, формули; голограмні зображення, що своїм змістовим наповненням відповідають сучасним підходам щодо отримання та оброблення інформації для задоволення потреб, які забезпечують життя й розвиток особистості.

Наведена характеристика анімаційної педагогіки мотивувала нас проаналізувати природу візуалізації та дослідити її зв'язок з вищевказаним явищем. Звертаємо увагу на той факт, що в педагогічній практиці тривалий час використовується таке поняття як «наочність», але останнім часом набуло популярності й поняття «візуалізація». Ми вирішили дослідити сутнісні ознаки обох і порівняти їх із метою встановлення спільних і відмінних рис. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «візуалізація» тлумачиться як «одержання (подання) видимого зображення яких-небудь предметів, явищ, процесів, недоступних для безпосереднього спостереження» [1, с. 186]. Щодо сутності поняття «наочність», то в цьому ж словнику названий термін пояснено так: «Предмети, які використовуються для показу під час навчання, а також метод навчання, що ґрунтується на використанні таких предметів» [1, с. 725].

Таким чином, основною позицією двох тлумачень є слово «предмети», але у варіанті з візуалізацією акцентується увага на недоступності спостереження. Можемо припустити, що мова йде про швидкоплинні або сповільнені процеси, або ж про процеси, явища, предмети, організми, що потребують мікро- або макродеталізації. Саме ці процеси є основою існування сучасного світу, саме з розумінням цих систем і зв'язків пов'язана особистісно-інтелектуальна сфера сучасного підлітка. Використання в системі освіти такого сегменту – це не педагогічний прорив, а вимога часу, що ґрунтується на запитках сучасного суспільства та орієнтирах у його майбутньому розвитку. У такому разі поняття «візуалізація» більш підходить до функціональності в контексті анімаційної педагогіки, а «наочність» залишається одним із методів роботи з реальними предметами з урахуванням певних обмежень, що можуть мати місце під час організації освітнього процесу.

Досліджуючи позитивні й негативні аспекти кліпового мислення, Г. Гич наголошує: «Глобальний масштаб діяльності підштовхує людство до створення інтернаціональної мови, якою може стати мова візуалізації. Ця мова, по-перше, відповідає потребі оптимізувати людську взаємодію для досягнення вищого рівня ефективності; по-друге, відповідає потребі подолання прихованих стереотипів літературної мови; по-третє, може сприяти нелінійному, відкритішому характеру нових людських

досвідів» [2, с. 41].

Важливою для нашого дослідження є теза, яку наводить автор: «Дозволимо собі припустити, що проблемна ситуація сучасного навчального простору полягає в тому, що вчителі – переважно «люди книги», а учні – переважно «люди екрану», і їм треба навчитися говорити один з одним і розуміти один одного» [2, с. 41].

Дуже важко не погодитися з думкою авторки, але факти переконливо свідчать про важливість перезавантаження не лише педагогічних кадрів, але й системи професійної підготовки учителів в Україні. Аби навчитися реалізовувати педагогічну, предметну дію в межах сучасного освітнього процесу, треба переосмислити підходи щодо вибудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії та визначити в цій взаємодії місце анімаційної педагогіки. Так, більшість професій на кшталт «Людина – Людина» (за класифікацією Є. Клімова), до якої також належить професія учителя, уже давно потребують доповнення ще одним компонентом – «Інформаційні технології». А відтак, найдієвішою у найближчі десятиліття буде педагогічна взаємодія у форматі «Людина – Інформаційні технології – Людина». Таке припущення, безперечно, потребує наукового осмислення та обґрунтування, але воно вже існує на практиці, і більшість світових освітніх систем вбачають у цьому перспективи розвитку людства.

Підсумковим завданням нашого дослідження є встановлення взаємозв'язку анімаційної педагогіки та віртуального навчання в сучасному освітньому середовищі. Аналізуючи запровадження моделі віртуального інформаційно-навчального середовища закладу освіти, О. Снопкова зазначає: «Під віртуальним освітнім середовищем ми розуміємо інформаційний зміст і комунікативні можливості локальних, корпоративних і глобальних комп'ютерних мереж, що формується та використовується всіма учасниками освітнього процесу. Віртуальне середовище орієнтовано на отримання ефективної комунікації всіх учасників освітнього процесу та відрізняється від традиційного способом отримання навчальних матеріалів та характером освітньої комунікації» [14, с. 164].

Обґрунтовуючи дидактичні засади використання інформаційно-комунікаційних освітніх технологій, Г. Селевко характеризує модель віртуальної реальності, яка становить «<...> локальну технологію неконтактної інформаційної взаємодії, що реалізує за допомогою комплексних мультимедіаопераційних засобів імітацію безпосереднього входження та перебування в реальному часі в стереоскопічному уявленні. Системи синтетичної (віртуальної) реальності відкривають принципово нові можливості для гіпертекстового моделювання різного роду ігрових навчальних і виробничих ситуацій. Вони мають сильний емоційний вплив на учня, спричиняючи ефект активної участі особистості в ситуації, що моделюється» [11, с. 190].

Враховуючи наведені характеристики, припускаємо, що перспективи розвитку віртуального освітнього процесу мотивують до створення й віртуального вчителя. А чому б і ні? Якщо в системі організації безпеки ми переважно спираємося на рішення штучного інтелекту, якщо автопілот прокладає курс літака, пароплава швидше і точніше, то чому ми не можемо створити віртуального вчителя, який матиме базові педагогічні знання і за абсолютною потребою пізнавальної активності особистості зможе надати допомогу в саморозвитку? Останнім часом дуже багато слів сказано про особистісно зорієнтоване навчання, проте до сьогодні основною формою навчання в школі, закладі вищої освіти залишається колективна. Однак якщо ми припустимо, що до традиційної суб'єкт-суб'єктної взаємодії у межах класно-урочної системи освіти додаємо альтернативу віртуальну, одразу ж постає низка питань: чи не призведе це до невідворотних наслідків? Чи не втратимо ми функцію контролю над учнем, студентом? Чи не нівелюється взагалі педагогічна професія? Можливо, таких питань буде ще більше, але не виключено, що саме з віртуальним учителем буде хоча б частково реалізовано ідею вільного виховання й знання будуть даватися не відповідно до визначеної програми, а за власним інтелектуальним потягом особистості. За таких умов, наприклад, у школі питання профільного навчання буде мати ще один додатковий формат особистісного переконання доцільності або недоцільності опанування саме цього напряму знань для особистості. А студент будь-якої спеціальності зможе поглибити свої знання з того чи іншого предмета, долучившись до практично реальних процесів, осмислюючи певні явища, відпрацьовуючи дієві навички тощо. Але цьому процесу потрібен цікавий, професійно створений віртуальний учитель. Як не дивно, але ми переконані, що у вирішенні цієї проблеми у нагоді може стати педагогічна майстерність. Для створення віртуального вчителя потрібен взірць – учитель-майстер. До речі, для педагогічних працівників така норма вписана в «Концепції розвитку педагогічної освіти» й стосується вона саме вільного доступу до національного порталу розвитку педагогічної майстерності, зокрема, масових відкритих онлайн-курсів. То чому б не піти далі й не створити такі навчальні портали для школярів, студентів, дорослого населення. Поле для науково-методичних пошуків є відкритим, анімаційна педагогіка є дуже вдалою основою для початку роботи: від елементарних віртуальних екскурсій до моделювання складних процесів, у яких обов'язково буде віртуальний співрозмовник, партнер, тьютор, лектор, експериментатор, учитель. Нині це усвідомлені виклики науково-технічного прогресу педагогічній теорії і практиці, то чого ж ми маємо не визнавати ці виклики й наполегливо відстоювати традиційність підходів. Навіть якщо анімаційна педагогіка – це нестандартний крок до мотивації навчально-пізнавальної діяльності особи-

стості, на нашу думку, варто спробувати його зробити задля розуміння подальших кроків у розвитку сучасної особистості.

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зробити висновок, що проаналізовані нами такі явища, як медіа-освіта, візуальні засоби навчання, ІКТ, віртуальні технології навчання за своєю сутністю та функціональністю цілком можуть належати до анімаційної педагогіки як напряму сучасної галузі освіти. За певних обставин розвитку освітньої галузі вони пройшли кожен свій шлях теоретичного обґрунтування та практичного втілення, але зараз цілковито можуть об'єднатися у вирішенні низки дидактичних завдань і створити самостійну сферу науково-практичного втілення інноваційних ідей щодо навчання, виховання та розвитку людини XXI століття. Анімаційна педагогіка цілком може відповідати характеристикам сучасної галузі освіти, у якій на межі філософії освіти, педагогіки, психології, культурології, різних видів мистецтв вибудовується нова анімаційно-педагогічна взаємодія.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2002. 1728 с.
2. Гич. Г. М. «Кліпове» мислення молоді: друг чи ворог навчання? *Наукові праці: Педагогічні науки / Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили*. Миколаїв, 2016. Т. 269, вип. 257. С. 38–42
3. Енциклопедія освіти / АПН України; голов. ред. В. Г. Кремень; [заст. голов. ред. О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упоряд.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова, І. Коберник, В. Ковтунець, О. Макаренко, О. Малахова, Т. Нанаєва, Г. Усатенко, П. Хобзей, Р. Шиян; МОН України. URL: www.mon.gov.ua/activity/education
5. Педагогіка : большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск : Современная школа, 2005. 718 с.
6. Педагогіка : современная энциклопедия / Е. С. Рапацевич ; под общ. ред. А. П. Астахова. Минск : Современная школа, 2010. 720 с.
7. Педагогический словарь : учеб. пособ. / под ред.: В. И. Зягвязинского, А. Ф. Закировой. Москва : Академия, 2008. 345 с.
8. Педагогический энциклопедический словарь / глав. ред. Б. М. Бин-Бад. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2003. 527 с.
9. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
10. Психолого-педагогический словарь: для учителей и руководителей образовательных учреждений / авт.-сост. В. А. Мижериков. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 540 с.
11. Савчук В. В. Словарные статьи: Иконический поворот. *Философские науки*. 2010. № 5. С. 134–139.
12. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. Москва : НИИ шк. технологии, 2006. Т. 2. 815 с.
13. Словарь-справочник по педагогике / под общ. ред. П. И. Пидкасистого. Москва : Сфера, 2004. 439 с.
14. Словарь по образованию и педагогике / сост. В. М. Полонский. Москва : Высш. шк., 2004. 512 с.
15. Снопкова Е. О. Внедрение модели виртуальной информационно-обучающей среды учреждения образования как направления инновационной деятельности. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця, 2014. Вип. 37. С. 161–165.
16. Широков Е. В. Информационно-педагогические технологии: ключевые понятия: словарь / под ред. Т. С. Буториной. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 256 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 07.05.2019

Мозговой Виктор. Анимационная педагогика: сущность и перспективы развития явления.

Ⓐ Обосновано сущность понятия «анимационная педагогика», охарактеризованы содержательное наполнение термина и его функциональность в контексте реализации задач современного образовательного процесса. Проанализированы взаимосвязи с такими понятиями, как «визуализация» и «виртуальное обучение». Доказано, что указанные понятия в целом соответствуют сущностной основе анимационной педагогики и в процессе своего исторического развития сформировали соответствующее научно-педагогическое основы для позиционирования нового семантического наполнения изучаемого явления. Определены перспективы развития анимационной педагогики с учетом модернизационных тенденций в современной образовательной среде.

Ключевые слова: анимационная педагогика; анимационно-педагогическое взаимодействие; визуализация; виртуальный учитель

Mozgovyi Victor. Animation Pedagogy: Essence and Prospects of Development of the Phenomenon.

Ⓐ Author of this paper characterizes essence of the concept «animation pedagogy»; its content and functionality in the context of modern educational process. Interrelations between concepts «visualization» and «virtual learning» have been analyzed. It is proved that these concepts are completely corresponded with the essential basis of animation pedagogy and in the process of their own historical development formed the appropriate scientific and pedagogical basis for positioning a new semantic content of investigated phenomenon. Author proposes his point of the view on the prospects for the development of animation pedagogy in the context of modern educational environment.

Key words: animation pedagogy; interaction between animation and pedagogy; visualization; virtual teacher

Мозговий Віктор Леонідович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри культурології Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», директор громадської науково-педагогічної організації «Академія педагогічної майстерності та навчання дорослих імені І. А. Зязюна» Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

E-mail: viktoriya-1972@ukr.net

Коваленко Валерій

Стець Надія

Варгалюк Віктор

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2777-9280>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-3555-6469>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-8160-3222>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДНИЧИХ ЗНАНЬ ЯК НЕОДМІННИЙ СКЛАДНИК STEM-ОСВІТИ

А Підкреслено, що важливим компонентом STEM-освіти є інтеграція змісту природничих знань; дієвим засобом трансдисциплінарної інтеграції може бути використання загальних законів та закономірностей природи. Наголошено, що для реалізації основних завдань STEM-навчання бажане ширше використання загальних законів як факторів інтеграції. Обговорено досвід проведення турніру юних дослідників і винахідників у Дніпровському національному університеті.

Ключові слова: інтеграція знань; STEM-освіта; загальні закони природи; закони трансдисциплінарної інтеграції; творче мислення

Постановка проблеми. Нині природничо-наукова освіта переживає нелегкі часи. Інтерес учнів і студентів до вивчення природничих дисциплін останнім часом помітно спав і далі продовжує спадати. Така ситуація характерна для багатьох країн світу, зокрема Європи та Північної Америки. Для України ж зазначена тенденція особливо відчутна. Це пов'язано, насамперед, з тим, що більшість промислових підприємств не працюють на повну потужність або ж зовсім зупинили свою діяльність, економіка практично не розвивається. Тому потреба фахівців з природничо-наукових, технологічних, інженерних дисциплін у країні постійно знижується, а мотивація студентів та учнів до вивчення зазначених предметів практично відсутня. Враховуючи вказані тенденції, в багатьох країнах шукають вихід із ситуації, що склалася, прагнуть знайти шляхи й інструменти для подолання кризи.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Одним із найвдаліших проектів в освітньому полі стала так звана STEM-технологія, якій останнім часом присвячено значну кількість публікацій [2; 3; 4; 8; 10; 11; 12; 13; 14]. STEM-освіту, як відомо, було започатковано з метою підвищення інтересу молоді до природничих та інженерно-технічних спеціальностей, математики.

Серед характерних рис STEM-проекту найчастіше виділяють такі [1; 8; 16]:

- посилення прикладної спрямованості навчання, його орієнтацію на виробництво, створення нових технологій;
- розвиток творчого мислення студентів і школярів, їхньої креативності, залучення до дослідницької діяльності, вироблення здатності знайти якомога більше сторін і граней проблеми, вміння відійти від шаблону, знайти оригінальне розв'язання;
- інтеграція знань.

Останнім часом опубліковано кілька збірників праць, присвячених упровадженню STEM-технологій в освітню практику вищої та середньої школи [11; 12; 13; 14]. Аналіз наукових розвідок переконує, що, здебільшого, в публікаціях розглядається специфіка використання елементів

STEM-навчання під час вивчення окремих дисциплін (фізики, хімії, математики тощо) [16], дотично до шляхів посилення практичної спрямованості освіти [10], в моделях залучення учнів до науково-дослідної роботи тощо. Тим часом питання інтеграції, що декларується як один із пріоритетів STEM-проекту (в низці публікацій [3; 4] саме інтеграцію називають провідним принципом STEM-освіти [4]), виступають предметом обговорення значно рідше.

До того ж переважна більшість публікацій на цю тему (за винятком декількох праць, що належать співробітникам відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України) стосується міжпредметної, або бінарної, інтеграції, наприклад, фізичних і хімічних знань, хімічних і біологічних, фізичних і мистецьких тощо. На наш погляд, така інтеграція лише частково виконує об'єднувачу роль, а тому є недостатньо ефективною. За такого підходу формування цілісної картини природи в свідомості учнів відбувається лише на заключних етапах навчання, після вивчення всіх тем природничо-наукової освіти.

Викладення основного матеріалу. Суттєво дієвішою, на наше переконання, є так звана трансдисциплінарна інтеграція, тобто такий підхід, за якого на основі деяких наскрізних ідей охоплюються і поєднуються в одне ціле знання всіх природничих дисциплін, що вивчаються в школі. У такому випадку «каркас» природничо-наукової картини світу (ПНК) буде створюватись уже на початкових етапах навчання, а в подальшому він буде «наповнюватись» матеріалом конкретних природничих наук, доповнюючи ПНК до цілісності.

Макс Планк, обговорюючи основні відмінні риси сучасної ПНК, відзначав, насамперед, саме її цілісність. «Попередні картини світу, – писав він, – являли собою цілу колекцію картин, втрата однієї з них мало що змінювала. У сучасній науковій картині світу неможливо знехтувати жодним штрихом, бо він є необхідним складником цілого» [9, с. 44].

Однією з таких провідних ідей, наскрізних ліній, що передбачені проектами програм з природничих дисциплін, є екологічна безпека та сталий розвиток. Зазначимо у зв'язку з цим, що освіта для сталого розвитку і STEM-навчання не є альтернативними системами освіти, вони мають багато спільних рис і доповнюють одна одну [4]. Очевидно, освіта для сталого розвитку може бути важливим компонентом STEM-технологій. Справа, однак у тім, що концепція сталого розвитку є багатоаспектною, і сама потребує інтегруючих чинників трансдисциплінарного характеру [6].

Очевидно, такими засобами інтеграції можуть бути загальні закони природи, що охоплюють найширше коло явищ, описують різні види взаємодій і вивчаються різними науками [5]. Які ж це закони? Макс Планк ще на початку ХХ ст. писав [9], що єдність фізичної картини світу забезпечують найзагальніші закони – збереження енергії та зростання ентропії (спрямованості процесів). У теоретичних працях і підручниках проф. В. Р. Ільченко та її колег із відділу інтеграції змісту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського [2; 4; 5; 7] засобами інтеграції природничих знань виступають зазначені загальні закони природи: збереження (енергії, маси, електричного заряду), спрямованості самочинних процесів до найстійкішого стану та закономірність періодичності. Багаторічний досвід використання їх у середній школі, зокрема під час вивчення курсів «Природознавство» та «Довкілля», показав їхню ефективність і доступність навіть для школярів молодших класів.

На зміну дисциплінарному підходу нині приходять міждисциплінарні, або інтегративні, що охоплюють сфери дослідження кількох наук. Використання саме такого підходу і передбачають концепція сталого розвитку та STEM-навчання [4; 6].

Сучасній цивілізації потрібна нова ідеологія, новий світогляд, який базувався б на комплексному розгляді та оптимальному поєднанні різнорідних проблем. Тобто новий світогляд повинен мати цілісний, інтегральний характер. Спроби створення концепції, яка б базувалась на такому світогляді, здійснювались неодноразово, у тому числі й на найвищому рівні.

Достатньо вказати, наприклад, на рішення сесії Генеральної Асамблеї ООН в Ріо-де-Жанейро (1992), всесвітніх конференцій ООН зі збереженням навколишнього середовища (2002; 2012). Утверджена на них концепція сталого, або стійкого, розвитку передбачає прогрес і такий поступальний розвиток суспільства, при якому задоволення потреб нинішнього покоління повинне відбуватись так, щоб не лишити такої можливості майбутнє покоління. До необхідних умов досягнення такої мети належить оптимальне поєднання розв'язання соціально-економічних, політичних та екологічних проблем, партнерське міжнародне співробітництво, а також соціальна справедливість, збалансоване харчування, піклування про здоров'я грома-

дян тощо. Потрібне розуміння необхідності перегляду деяких моральних положень, завищених потреб споживання в низці країн «золотого мільярда», перебудови освіти.

Нова ідеологія, що відображає головні ідеї концепції сталого розвитку, одержала назву інвайронменталізму (за іншою транскрипцією – енвайронменталізму). Галузь науки, що займається вивченням цих проблем, називають інвайронментологією (енвіронментологією) [15].

Бажано, безумовно, щоб світогляд кожної людини майбутнього мав цілісний характер. А це можливо лише за умови широкої інтеграції різних галузей знань. Чим більша кількість людей, особливо з владними повноваженнями, буде виховуватись на засадах інтегративної освіти, матиме планетарне мислення, тим більшим буде людський потенціал для перетворення в життя основних ідей STEM-освіти.

Значна кількість навчальних предметів, на жаль, вивчається сьогодні переважно як нагромадження великої кількості емпіричних даних, нерідко не об'єднаних якимись спільними ідеями чи законами. Від учня вимагається, насамперед, запам'ятовування значного обсягу матеріалу, пошук відповіді на запитання «що» і «як» відбувається, й дуже рідко – на запитання «чому» це відбувається. У багатьох учнів складається враження про деякі навчальні предмети, як про механічне зібрання фактів.

То ж не дивно, що образ картини світу, який створюється в уяві школярів і студентів виявляється осколковим і фрагментарним. Адже він є віддзеркаленням змісту дисциплін чи окремих розділів, які вивчались в ізоляції один від одного. Така ситуація є однією із причин того, що наша природничо-наукова освіта починає втрачати позиції, які ще декілька років тому були провідними у світі.

Щоб повернути освіті її первісну цілісність, потрібно, вважають фахівці, засвоєння таких положень, які б об'єднували навчальний матеріал у певну цілісність. Такий підхід буде мати суттєві переваги і з дидактичної точки зору. Адже під час вивчення кожного явища при цьому відбуватиметься включення його в цілісну систему знань [5].

За свідченням психологів, лише за такого «механізму» засвоєння знань відбувається розвиток мислення школярів (одне з важливих завдань STEM-освіти), бо останнє передбачає пошук та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які виявляються лише при взаємодії елементів цілісних систем [7].

Вираз «вміти думати, розмірковувати» означає вміти систематизувати знання і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами; бачити зв'язок окремого з цілим, вписувати явище в певну цілісність. А ще вміти пояснити явище, тобто вказати його причину, показати що воно описується певною теорією, підпорядковується певному закону чи групі законів.

Такими законами й можуть бути зазначені вище загальні закони збереження матерії та її руху й спрямованості процесів до найстійкішого стану.

Для ефективнішої реалізації завдань STEM-освіти, зокрема її інтеграційного складника, необхідно продовжувати пошук нових форм і методів навчальної та позанавчальної роботи. У зв'язку з цим хочемо поділитися досвідом проведення турніру юних дослідників і винахідників, який був організований в м. Дніпрі з метою популяризації STEM-освіти й потребував від учасників інтегрованих знань з основних природничих предметів.

Організаторами конкурсу стали КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти», Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, ДП «Конструкторське бюро «Південне» імені М. К. Янгеля». Турнір проходив на базі факультетів хімії, фізики, електроніки та комп'ютерних систем, біології та екології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у формі наукових квестів. У конкурсі брали участь 18 команд з м. Дніпра та Дніпропетровської області. Кожна команда складалася з 5–6 учнів 8–10 класів закладів загальної середньої та позашкільної освіти.

Серед основних завдань турніру були: формування STEM-компетентностей школярів; виявлення обдарованих і талановитих учнів; ознайомлення з провідними закладами вищої освіти; налагодження співпраці шкіл з вишами.

Конкурсна тематика турніру формувалася навколо наскрізної «легенди» – космічний політ на невідому планету. Виходячи з цього, біологи пропонували учасникам проаналізувати діяльність головних функціональних систем організму та дію космічних факторів на них, виявити збудників інфекцій в умовах космічного польоту та підібрати антибіотики для лікування. Фізики перевіряли, як учні зможуть урахувати вплив опору руху в атмосфері, прискорення вільного падіння, в'язкість навколишнього середовища, магнітних аномалій космічних тіл на характер польоту, електроніки – наскільки школярі опанували електричні схеми та способи їх з'єднання. Вони ж пропонували дослідити вольтамперні характеристики деяких схем, що застосовуються на космічному кораблі. Хіміки рекомендували учасникам команд виконати якісні реакції на хімічні компоненти їжі, оцінити їх харчову та енергетичну цінність, модифікувати технологію виробництва страв і кулінарних виробів. Крім того, юним геологам пропонували облаштувати табір і злітно-посадковий майданчик, визначити склад і структуру ґрунтів, а для майбутнього раціонального пошуку корисних копалин виявити магнетичні та метаморфічні породи на планеті.

Турнір викликав жвавий інтерес учасників. Приємно відзначити високу активність і непогані знання, продемонстровані учнями сільських шкіл і містечок з обласної «глибинки». Так, наприклад, із семи переможців конкурсу з хімії п'ять представляли саме такі школи (Першотравенська, Башмачанська, Петриківська, Солонянська, Синельниківська). Вісім найсильніших за результатами першого

етапу команд вийшли до наступного етапу змагань, який відбудеться в середині травня.

Вважаємо, що проведення подібних турнірів (сподіваємось, що він не виявиться одноразовою акцією, а стане традиційним) допоможе в розв'язанні завдань STEM-освіти, її пізнавальних, творчих та інтеграційних складників. Крім того, такі турніри, на наш погляд, є досить вдалою формою організації дозвілля учнівської молоді.

Висновки. Інтеграція змісту природничих знань є важливим компонентом STEM-освіти. Крім того, дієвим засобом трансдисциплінарної інтеграції може бути використання загальних законів і закономірностей природи, насамперед законів збереження та спрямованості процесів до найстійкішого стану. Не дивлячись на 25-річний позитивний досвід використання зазначених законів як факторів інтеграції в освітній програмі «Довкілля», вони застосовуються в освітній практиці досить обмежено. Для реалізації основних завдань STEM-навчання бажано їх використовувати ширше.

Список використаних джерел

1. Бутурліна О. В. Науково-методичні засади створення інноваційної моделі STEM-освіти у навчальних закладах. URL: <http://www.doipro.dp.ua>.
2. Гуз К. Ж. Теоретичні та методологічні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава: Довкілля-К, 2004. 472 с.
3. Зламанюк Л. М. Інтегроване навчання – основний складник STEM-освіти. *Стратегії сталого розвитку та програми STEM-навчання у змісті природничо-математичної освіти*: зб. наук. пр. Дніпро, 2017. С. 153–158.
4. Ільченко В. Р. Модель освіти сталого розвитку «Довкілля» як аналог STEM-освіти. *Стратегії сталого розвитку та програми STEM-навчання у змісті природничо-математичної освіти*: зб. наук. пр. Дніпро, 2017. С. 10–17.
5. Ільченко В. Р. Теоретичні основи формування природничо-наукової картини світу. *Формування природничо-наукової картини світу в учнів середньої школи*. Полтава, 2015. С. 17–25.
6. Коваленко В. С. Інтеграція знань як складова концепції сталого розвитку. *Технології інтеграції змісту освіти*: зб. наук. пр. Полтава, 2012. Вип. 4. С. 120–125.
7. Концепція освітнього проекту «Довкілля» / за ред. В. Р. Ільченко. Київ; Полтава: ПОІППО, 2003. 133 с.
8. Петрикеева О. О. STEM-освіта. URL: <http://www.imzo.gov.ua/stem-osvita>.
9. Планк М. Единство физической картины мира. Москва: Наука, 1966. 286 с.
10. Роман О. А., Роман О. В. STEM-освіта як інноваційний інструмент навчання робототехніки. *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 4. С. 34–35.
11. Романенко М. І. STEM-освіта як майбутнє освіти. *Стратегії сталого розвитку та програми STEM-навчання у змісті природничо-математичної освіти*: зб. наук. пр. Дніпро, 2017. С. 8–10.
12. STEM-освіта: шляхи впровадження та перспективи / за ред. О. І. Данилової, В. В. Сургаєвої. Херсон: Херс. АНО, 2016. 120 с.
13. STEM-освіта та шляхи її впровадження у навчально-виховний процес: зб. наук. пр. Тернопіль, 2017.
14. Стратегії сталого розвитку та програми STEM-навчання у змісті природничо-математичної освіти: зб. наук. пр. Дніпро: Інновація, 2017. 276 с.
15. Сытник К. М., Вассер С. П. Современные представления об инвайроментализме. *Экология та неосферология*. 1996. № 3–4. С. 28–39.
16. Шумська Н. І. Формування ключових та предметних компетентностей на уроках хімії засобами сучасної STEM-освіти. *Стратегії сталого розвитку та програми STEM-навчання у змісті природничо-математичної освіти*: зб. наук. пр. Дніпро: Інновація, 2017. С. 130–135.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 09.05.2019

Коваленко Валерий, Стец Надежда, Варгалюк Виктор. Интеграция естественнонаучных знаний как необходимая составляющая STEM-образования.

А Показано, что важным компонентом STEM-образования является интеграция содержания естественнонаучных знаний; действенным средством трансдисциплинарной интеграции может быть использование общих законов и закономерностей природы. Подчеркивается, что для реализации основных заданий STEM-обучения желательнее более широкое использование общих законов как факторов интеграции. Обсуждается опыт проведения турнира юных исследователей и изобретателей в Днепровском национальном университете.

Ключевые слова: интеграция знаний; STEM-образование; общие законы природы; средства трансдисциплинарной интеграции; творческое мышление

Kovalenko Valerij, Stets Nadia, Vargalyuk Victor. Integration of Natural Science Knowledge as an Incompatible Part of STEM-education.

S It is shown that an important component of STEM-education is content of natural science knowledge integration; use of general laws and laws of nature can be effective means of transdisciplinary integration. It is emphasized that in order to do the basic tasks of STEM-training, it is desirable to make wider use of general laws as factors of integration. The experience of conducting a tournament for young researchers and inventors at the Dnipro National University is discussed.

Key words: knowledge integration; STEM-education; general laws of nature; means of transdisciplinary integration; creative thinking

Коваленко Валерій Сергійович, доцент, кандидат хімічних наук, доцент кафедри фізичної та неорганічної хімії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

E-mail: kovalenro1948@gmail.com

Стець Надія Вікторівна, доцент, кандидат хімічних наук, завідувач кафедри фізичної та неорганічної хімії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

E-mail: nvstets1962@gmail.com

Варгалюк Віктор Федорович, декан хімічного факультету, доктор хімічних наук, професор кафедри фізичної та неорганічної хімії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

E-mail: vargalju@i.ua

УДК 378.147:34

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3\(186\)-14-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3(186)-14-18)

Коваленко Володимир

Товста Світлана

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1848-1354>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2510-9259>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ТА КОНСТИТУЦІЙНА ІНЖЕНЕРІЯ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

А Розглянуто питання щодо значення конституційного права як базової навчальної дисципліни в системі юридичної освіти, визначено правову природу конституційної реформи, розкрито її сутність через аналіз співвідношення конституційної реформи й такого правового явища, як конституційна інженерія.

Ключові слова: Конституція; реформа; конституційна реформа; конституційний процес; конституційна інженерія; конституційно-правова наука; юридична освіта

Постановка проблеми. Розпочаті в Україні нові демократичні процеси, пов'язані з євроінтеграцією, визначили для нашої країни важливі пріоритетні завдання щодо вдосконалення національної правової системи, приведення правової бази України до вироблених європейською спільнотою стандартів. В основі цих процесів має бути, перш за все, реформа вітчизняного Основного Закону, який виходячи зі своєї правової природи виступає юридичною і політичною базою всієї системи чинного законодавства, має формулювати основні засади розвитку суспільства й держави, бути виявом реальної національної згоди, консенсусу соціально-політичних сил та інститутів. У зв'язку з цим виникають такі запитання: а що таке реформа, що таке конституційна реформа, яка правова природа цього явища? Природно, що це обумовило усвідомлення необхідності в розробленні та впровадженні якісно нових підходів до процесу підготовки юристів, до викладання відповідних юридичних дисциплін.

Метою статті є питання щодо місця й ролі конституційного права у системі юридичної освіти, значення конституційно-правової обізнаності громадян країни аналізуються переважно при дослідженні окремих аспектів конституційно-правової проблематики. Аналіз чинників, що свідчать про фундаментальне значення конституційно-правової освіченості, проблем, що існують у цій сфері юридичної освіти, деякі міркування та пропозиції щодо вдосконалення концептуальних підходів до системи, послідовності та методології опанування конституційно-правовою проблематикою викла-

даються в пропонованій статті, аналіз різних наукових онтологічних підходів щодо розуміння конституційної реформи і розкриття її аксіологічної сутності крізь призму конституційної інженерії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Треба сказати, що дослідженням конституційної реформи займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Н. Агафонова, М. Баймуратов, О. Бориславська, Л. Бутько, Ю. Волошин, В. Горбатенко, Т. Грицкевич, А. Колодій, А. Крусян, О. Марцеляк, В. Сухонос, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін. Водночас, єдиної думки у цих науковців щодо розуміння цього правового феномену немає.

Викладення основного матеріалу. Трансформаційні процеси, що відбуваються в усіх сферах суспільного й державного життя викликають потребу у формуванні відповідної правової бази, визначення нових підходів до правового регулювання суспільних відносин. Особливо гостро в системі підготовки юристів різної кваліфікації набуває вивчення курсу «Конституційне право України» та «Державне право зарубіжних країн», що пояснюється спрямованістю названих курсів на аналіз актуальних проблем теорії та практики конституційного будівництва. Зазначимо, що у вітчизняній юридичній науці питання щодо місця й ролі конституційного права у системі юридичної освіти, значення конституційно-правової обізнаності громадян країни аналізуються переважно при дослідженні окремих аспектів конституційно-правової проблематики.

Звернемо увагу на те, що хоча вищезазначене підтверджує особливо важливу роль конституційного пра-

ва як навчальної дисципліни в системі юридичної освіти, нажалі, в останній час доводиться констатувати певне пониження її провідної ролі й значення. Зміна пріоритетів у юридичній освіті та право застосовної практики – від галузей публічного права до галузей приватного права. При цьому, не завжди вдається зберегти необхідний баланс у викладанні визначених програмою дисциплін, і пояснити це можна. Значна частина студентів-юристів прагнуть присвятити свою майбутню діяльність насамперед бізнесу, що само собою добре. Тому увага приділяється, в першу чергу, дисциплінам приватного права. До того ж, із розвитком ринкових відносин цивілістика стає складнішою і такою, що вимагає значної уваги й більшого часу для опанування.

Не ставлячи під сумнів важливість дисциплін приватного права, треба враховувати, що конституційне право, після теорії держави й права, друга навчальна дисципліна, яка закладає основи юридичної професії підготовки студентів та їх світогляду. Високий рівень конституційно-правової культури для юристів будь-якої спеціалізації має велике значення.

Ще один аспект розглядуваної проблеми пов'язаний із системою та послідовністю викладання навчальних дисциплін, що спрямовані на вивчення конституційно-правової проблематики. Визначальним фактором викладання навчальних дисциплін конституційно-правового циклу є система науки конституційного права, на яку істотно впливають глибокі якісні зміни, що відбулися й відбуваються в життєдіяльності українського суспільства й держави. Останнє є результатом сприйняття й поступового впровадження прогресивних ідей щодо організації і функціонування державної влади, взаємовідносин особи й державної влади, допущення ідеологічного плюралізму, що, так само мало наслідком припущення співіснування різноманітних світоглядних концепцій трактування конституційно-правових інститутів і процесів.

Послідовність викладання навчальних дисциплін з конституційного права є питанням методики. Логіка вивчення предмета дає можливість застосовувати різні підходи до його опанування. Вбачається, що оптимальним і логічним є вивчення спочатку загального конституційного права, як теоретичної бази до вивчення конституційного права України та конституційного права зарубіжних країн. Такий підхід, з одного боку – дозволяє сформувати та закласти концептуальні знання, які розвиваються й деталізуються при вивченні конституційного права окремих держав, а з іншого – виключає не виправдане дублювання під час викладання й вивчення матеріалу.

Особливу увагу треба звернути на те, що в процесі студювання конституційного права важливе значення посідає вивчення відомих світових моделей конституцій-

но-правового регулювання основ правового статусу особи, організації влади, інститутів держави та громадянського суспільства. Вивчення й аналіз відомих у світі моделей конституційно-правового регулювання основоположних суспільних відносин дає можливість виявляти доцільність запозичення зарубіжного досвіду в Україні, з урахуванням історичних, політичних, духовних та інших особливостей її розвитку та буття.

Викладання конституційного права України повинне узгоджуватися з іншими дисциплінами, що передбачені навчальним планом. Треба враховувати, що опанування студентами основних положень конституційного права України, його визначальних засад, конституційно-правових інститутів і понять, становить основу при вивченні таких навчальних курсів, як конституційне право зарубіжних країн, порівняльне конституційне право, адміністративне право, фінансове право, цивільне право, кримінальне право, аграрне право, земельне право, інших навчальних курсів.

Особливу увагу звертаємо на те, що у викладанні конституційного права важливе значення має вивчення відомих світових моделей конституційно-правового регулювання основ правового статусу особи, організації влади, інститутів держави та громадянського суспільства. Вивчення й аналіз відомих у світі моделей конституційно-правового регулювання основоположних суспільних відносин дає можливість виявляти доцільність запозичення зарубіжного досвіду в Україні, з урахуванням історичних, політичних, духовних та інших особливостей її розвитку та буття.

У сучасному світі існує більше 180 писаних документів, що називали конституціями, більше половини були написані після 1975 року. Незалежно від того, чи добавляють у ці конституції щось нове, чи просто переписують старі конституції, але з кожною редакцією вони стають довшими та об'ємнішими. Текст американської конституції 1787–1791 років у різноманітних виданнях займає від 15 до 20 сторінок і складається зі 7 статей, поділених на 21 частину (плюс перші десять поправок). Європейські конституції дев'ятнадцятого століття були трохи довшими. Конституційна графоманія на думку Джованні Сарторі почалася після Другої світової війни [5, с. 9].

Японська конституція 1947 року була майже в двічі більшою, ніж конституція Мейдзі. Далі ще більше, індійська конституція 1950 року вже мала 395 статей плюс низка деталізованих додатків. Бразильська, 1988 року, 245 статей плюс 200 додаткових. Ці конституції містять не тільки тривіальні положення, але й нездійсненні обіцянки.

Звісно стверджувати те, що чим довшою є конституція, тим менша її конституційна цінність. Проте, на нашу думку, конституції повинні гарантувати те, що забезпечує звичайне законодавство, і чим більше приймаєть-

ся конституцій, які все регулюють і все обіцяють, тим більше ми сприяємо їхньому порушенню і державній катастрофі.

Конституції є «формами», що структурують і дисциплінують процеси прийняття державних рішень. Конституції встановлюють, яким чином повинні створюватися норми, але вони не вирішують і не повинні вирішувати, що повинні встановлювати норми. Тобто, конституції є насамперед процедурами, розробленими для забезпечення контрольованого використання влади. Тому від конституцій вимагають, щоб вони були нейтральними за змістом. Конституція, що бере на себе встановлення політики, тобто змісту політики, передбачає суспільне бажання й придушує органи, що виробляють політику (парламенти й уряди), на які конституцією покладене прийняття політичних рішень.

Тому ми повинні остерігатися конституцій, що подають «надії». Якщо творці конституції не можуть протистояти спокусі показати свої благородні зусилля, то їх варто обмежити до програмної Преамбули намірів і прав. Отже, творці конституційних проектів повинні приділяти серйозну увагу такому встановленню структури управління, що враховує вимоги управління.

Функціонувати наша держава повинна за правилами, викладеними в Конституції як в Основному Законі.

Проте, Конституція України із самого початку й близько не була суспільним договором, якого так потребувала молода держава. Тоді, у 1996 році, це був, у кращому разі, договір між політичними елітами, а радше компромісом між президентом та Верховною Радою. У самій ВР це був компроміс між тодішньою комуністичною більшістю та націонал-демократичною меншістю. Суспільство не мало реальних механізмів впливу на прийняття Конституції [1, с. 3].

Спеціальна комісія діяла під головуванням перших осіб держави із залученням представників різних гілок влади. Це, безумовно, із самого початку вплинуло на скептичне ставлення суспільства до Основного Закону. Документ завжди на загал сприймався, як декларативно-теоретичний.

З початку 2000-х Конституція відіграє роль усього лишень інструменту в політичній боротьбі без правил. Її пробують змінити то в одну, то в іншу сторону без справжнього обговорення в суспільстві. Причому для конституційних змін використовувалися різні підходи.

У 2000 році президент Леонід Кучма у протистоянні із законодавчою владою застосовував технологію змін в Конституції шляхом Всенародного референдуму. Плебісцит пройшов під тотальним контролем влади, без альтернативного обговорення. Проголосовані питання щодо скорочення численності нардепів, скасування їх недоторканності та створення двопалатного парламенту – й досі не ратифіковані Радою.

У 2004-му році, у розпал Помаранчевої революції, Основний Закон змінила Верховна Рада. І це також стало наслідком компромісу революційного Майдану з режимом Кучми, який відходив.

У подальшому дійшло навіть до того, що норми Конституції змінювались уже навіть й без участі парламенту – за допомогою «ручного» Конституційного суду, як це у 2010 році зробив Янукович, що став президентом. Громадськості відводилася роль лишень пасивного спостерігача за конституційними змінами.

На сучасному етапі Конституція України стала заручником уже геополітичних розкладів. Правовий нігілізм дійшов уже до того, що в січні 2016 року парламент приймає зміни у Регламенті своєї діяльності, що дозволяють розглядати зміни до Конституції на будь-якій наступній сесії. Цим створені передумови для порушення Конституції при прийнятті змін до неї – адже самовільне трактування статей Основного Закону про «наступну чергову сесію» є кричущим правовим нігілізмом і яскравим проявом комплексу меншовартості.

Аналіз українських політико-правових процесів показує, що однією з головних причин політичних криз, які пережила та переживає наша країна є не стільки недоліки тексту Конституції України, скільки відсутність належної політико-правової культури, поваги до Основного Закону, неприйняття владою принципу верховенства права, що означає, зокрема, необхідність при застосуванні норм права та їх тлумаченні керуватися, перш за все, інтересами людини й суспільства, а не чиновника, партії чи держави. Закономірним результатом цього є порушення положень Конституції [2, с. 48].

Якщо ж говорити про зміст змін до Конституції України чи її нової редакції, то, на нашу думку, тут недоцільно вигадувати щось радикально нове, принципово відмінне від нашої діючої Конституції. Як показала практика конституційні зміни не тільки не вирішили проблему балансу в системі влад, а й ще більше поглибили дисбаланс, при якому головним завданням вищих органів влади було взаємне блокування роботи одне одного. Тому першочерговим питанням при внесенні конституційних змін є обрання такої форми державного правління, такої моделі взаємодії органів влади, яка зможе найефективніше працювати в Україні, враховуючи існуючі на сьогодні політичні та соціально-економічні реалії нашого суспільства.

Серед них можна виділити, зокрема, такі:

- 1) незріла багатопартійна політична система, що проявляється у відсутності ідеологічно визначених стійких політичних партій зі свідомою громадською підтримкою;
- 2) не численність середнього класу та гостро виражена соціальна поляризація суспільства;

3) відсутність демократичних традицій і стійкого політичного режиму, що сприяє досягненню консенсусу в суспільстві;

4) високий рівень централізації влади, слабке місцеве самоврядування та відсутність регіонального самоврядування;

5) неефективна система врядування, успадкована з радянських часів;

6) високий рівень корупції, зокрема, корумпована судова влада;

7) низький рівень правосвідомості політичної еліти, домінування політичних домовленостей і торгів над правом;

8) слабкість інститутів громадянського суспільства.

Взагалі треба відзначити, що конституційна реформа – це складне, багатоаспектне правове явище, що характеризується як у зарубіжній, так і в національній практиці державотворення різносторонністю та багатоманітністю. Дослідники до основних ознак конституційної реформи відносять: поетапність проведення; системність конституційних перетворень, що здійснюються в процесі реформування; повне або часткове перетворення Конституції та конституційного законодавства; динаміка конституційних правовідносин; формування конституційної правосвідомості, передусім спрямованої на сприйняття (масове та індивідуальне) здійснюваних конституційних перетворень як об'єктивно-корисної необхідності; створення функціонального механізму забезпечення й захисту конституційного правопорядку й конституційної законності; інтеграція конституційного законодавства й конституційних реалій у систему сучасного конституціоналізму [4, с. 123]. На нашу думку, в розвинутій демократичній країні конституційна реформа характеризується такими рисами:

1) вона спрямована на повне або часткове оновлення чинного Основного Закону, створення ефективних конституційно-правових інститутів;

2) пов'язана з об'єктивною необхідністю модернізації державного й суспільного життя і становить комплекс заходів, спрямованих на вирішення нагальних проблем державотворення й легітимацію політичного режиму;

3) підпорядкована забезпеченню інтересів людини, розвитку суспільства й держави на демократичних засадах;

4) спрямована на адаптацію конституційного порядку до нових суспільно-політичних реалій й оновлення точного національного законодавства;

5) являє собою видовий прояв конституційної інженерії та подальший розвиток конституціоналізму, який ґрунтується на вироблених світовою спільнотою засадах;

6) сприяє розвитку нових конституційно-правових відносин і конституційної правосвідомості населення.

Взагалі конституційна реформа є стрижнем та правовою основою якісних змін суспільного й державного життя. Тому часто в літературі зазначається, що вона передбачає прогресивні політичні перетворення, проявляється в модернізації політичної системи суспільства, в політичних відносинах, тобто в реформуванні політичної системи й передбачає перетворення, зміну, переустрій політичного життя суспільства (відносин, порядків, інститутів, установ), що здійснюється без зміни основ існуючого конституційного ладу. Таким чином, акцент робиться на політичному складнику конституційної реформи. Проте, на наш погляд, буде правильніше наголошувати й на правовому складнику конституційної реформи, зазначивши, що така реформа передбачає еволюційний розвиток суспільства та його політичних і неполітичних інститутів влади. Вона спрямована на закладення за допомогою визначених у Конституції юридичних засобів правових основ системних перетворень, ефективного реформування держави й суспільства, їхніх основних функцій, удосконалення конституційних засад взаємовідносин держави із суспільством та окремими індивідами з метою вирішення нагальних проблем державотворення шляхом оновлення Конституції і конституційного законодавства. Таке оновлення підпорядковане забезпеченню інтересів суспільства, меті розвитку суспільства й держави. Його завданнями виступають подальша демократизація правового статусу людини й громадянина, модернізація засад правового порядку, організації та діяльності органів державної влади, вдосконалення принципів, завдань, цілей правового регулювання суспільних відносин, а також зумовлені цим зміни до інших положень законів і підзаконних нормативно-правових актів задля досягнення якісно нового конституційно-правового режиму.

Висновки. Таким чином, можемо сказати, що конституційна реформа – це зумовлене потребами суспільства й держави політико-правове явище, що являє собою сукупність правових, організаційних і політичних заходів, які передбачають конституційну новелізацію та модернізацію з метою якісної зміни чинного або прийняття нового Основного Закону держави в межах параметрів конституційного процесу й на цій основі конституційну модифікацію організації держави й суспільства, поступове оновлення законодавства в державі, відповідно до вироблених світовою спільнотою конституційних стандартів і цінностей.

Отже, об'єктивна необхідність підготовки висококваліфікованих правознавців потребує глибокого усвідомлення того, що навчальний курс «Конституційне право України» та «Конституційне право зарубіжних країн» є фундаментальним, обов'язковим у силу того, що сприяє професійному формуванню у студентів правової свідомості та правової культури, національної ідеології, по-

ваги до Конституції, законів, до держави та її символів. Це зумовлює підвищені вимоги як до вивчення цієї навчальної дисципліни студентами, що здобувають юридичну освіту, так і до її викладання.

Список використаних джерел

1. Агафонова Н. В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2017. 405 с.
2. Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму). *Право України*. 2014. № 7. С. 47–54.

3. Бутко Л. В. Конституционная реформа: теоретико-правовой анализ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Санкт-Петербург, 1998. 426 с.
4. Крусан А. Конституційні перетворення в Україні: доктринально-правові основи та практика. *Право України*. 2012. № 8. С. 122–131.
5. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів : пер. з англ. Київ : АртЕк, 2001. 224 с.
6. Подорожна Т. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України : монографія. Львів : ПАІС, 2014. 308 с.
7. Тацій В. М., Тодика Ю. М. Основні напрямки розвитку науки конституційного права України та проблеми вдосконалення викладання конституційного права. *Проблеми активізації конституційно-правових досліджень і вдосконалення викладання конституційного права* : зб. наук. ст. / Нац. юрид. акад. України; Ін-т демократії ім. Пилипа Орлика ; В. Я. Тацій (голова редкол.). Харків, 1999. С. 3–18.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 23.04.2019

Коваленко Владимир, Товстая Светлана. Конституционное право и конституционная инженерия в современных украинских реалиях.

А *Рассмотрено вопросы относительно значения конституционного права как базисной учебной дисциплины в системе юридического образования, определено правовую природу конституционной реформы, раскрыто её сущность через анализ соотношения конституционной реформы и такого правового явления, как конституционная инженерия.*

Ключевые слова: Конституция; реформа; конституционная реформа; конституционный процесс; конституционная инженерия; конституционно-правовая наука; юридическое образование

Kovalenko Volodymyr, Tovsta Svitlana. Constitution Law and Constitution Engineering in Modern Ukrainian Realities.

S *Some aspects of the importance of Constitution law as a basic academic discipline in the system of legal education were considered, the legal nature of Constitution reform was determined, its essence was revealed through analysis of the relationship between constitutional reform and such a legal phenomenon as constitutional engineering.*

Key words: Constitution; reform; constitutional reform; constitutional process; constitutional engineering; constitutional law science; legal education

Коваленко Володимир Федорович, старший викладач кафедри правознавства Полтавського інституту економіки і права

E-mail: lev545964@ukr.net

Товста Світлана Петрівна, адвокат, старший викладач кафедри правознавства Полтавського інституту економіки і права

E-mail: kalyna-sv@ukr.net

УДК 378.046-021.68

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3\(186\)-19-25](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3(186)-19-25)

Мовмига Наталя
Кравченко Ганна

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-7207-8558>

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-2156-3203>

ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ КАФЕДРИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

А Розглядається питання необхідності використання маркетингових досліджень в управлінській діяльності, що забезпечує узгодження сучасних вимог педагогічної теорії та практики, дозволяє здійснити прогнозування подальшого розвитку організації. Розглядаючи формування маркетингового управління в ЗВО, з'ясовано, що маркетингова парадигма управління привносить системні інновації, що гарантують переорієнтацію управління на забезпечення високих стандартів освіти з подальшою переорієнтацією управлінської діяльності на потреби споживачів освітніх послуг. У змісті обґрунтовано доцільність визначення цілей маркетингового управління для прогнозування розвитку кафедри в умовах ЗВО; визначено процес управління маркетинговою діяльністю. Акцентовано увагу на тому, що маркетингова інформація не забезпечує вироблення управлінського рішення та планування діяльності. Вона може тільки утворювати банк даних, що допоможе здійснювати прогнозування розвитку кафедри. Досліджуючи значення маркетингового управління для прогнозування розвитку закладу вищої освіти, визначено ключові вимоги до правильного формування цілей управління розвитком кафедри: цілі мають бути досяжними; реалістичними; гнучкими; вимірними; конкретними; сумісними; цілі мають бути прийнятними для основних суб'єктів впливу, що визначають діяльність організації та тих, кому доведеться їх досягати. Виокремлено конкретні цілі та критерії маркетингового управління розвитком кафедр відповідно до основних напрямів їхньої діяльності: навчальні, методичні, наукові, маркетингові, управлінські, економічні та господарські цілі. Розкрито їх зміст. Зроблено висновок, що існують певні особливості у визначенні цілей маркетингового управління для прогнозування розвитку кафедр, а саме: наявність певної конкуренції між кафедрами організації; можливість для споживачів освітніх послуг мати вибір товарів і послуг; наявність певного набору інструментарію для визначення ефективності діяльності кафедри відповідно до визначених цілей, які можуть бути виражені у вимірних виразах.

Ключові слова: маркетинг; маркетингове управління; кафедра; прогнозування розвитку; цілі та критерії управління розвитком кафедр

Актуальність дослідження і постановка проблеми.

Останнім часом зросли вимоги до підготовки технічних кадрів в умовах закладів вищої освіти завдяки тому, що виникла необхідність у сертифікації якості діяльності закладів освіти. Однією з умов ринкової конкурентоспроможності результатів діяльності закладу вищої освіти (ЗВО) є наявність системи якості, що відповідає загально визнаним вимогам. Інтерес, який виникає у багатьох науково-педагогічних працівників вищої школи дозволяє звернути увагу на можливість використання для управління ЗВО концепцій маркетингового управління, застосовуваних в економічній і виробничій сферах. Зокрема, йдеться про використання принципів моделі маркетингового управління якістю освіти та вимог міжнародних стандартів ІСО серії 9000 для побудови внутрішніх систем менеджменту закладів вищої освіти.

Нова якість професійної освіти забезпечується новими стратегіями управління. У сучасних умовах дуже гостро встає проблема пошуку нової філософії освіти, спрямованої на управління задоволенням попиту на освітні послуги, під якими розуміють сукупність знань, умінь, навичок і певного обсягу інформації, використовувани для задоволення спе-

цифічної потреби людини і суспільства в інтелектуальному розвитку і придбанні професійних умінь і навичок, тобто *освітній маркетинг* [2]. Маркетинг в освіті є важливою функцією менеджменту, він забезпечує регулювання ринку освітніх послуг.

Законом України «Про вищу освіту» (2017) якість освітньої діяльності обґрунтовано як сукупність характеристик системи вищої освіти та її складників, яка визначає її здатність задовольняти встановлені й передбачені потреби окремої особи або (та) суспільства [4]. Для студентів роки навчання у ЗВО один із найважливіших періодів життя. Це час здобуття вищої освіти та професійної кваліфікації, етап узгодження своїх власних і професійних бажань і можливостей, орієнтації з умовами і вимогами з боку суспільства та роботодавців, які, зокрема, відбиваються в наборі професій, спеціальностей і посад, що не завжди досить добре відомі випускникові. Колишня система освіти цілком визначалася навчальними планами і державним замовленням на фахівців, могла функціонувати тільки в рамках централізованої державної системи і вже не відповідає мінливим умовам ринкової економіки. Тому в наш час ЗВО потрібно вчитися

прогнозувати попит на фахівців того або іншого профілю на п'ять або на десять років уперед і відповідати на нього змінами в навчальних планах і програмах. Ефективність модернізації системи вищої освіти і професійної підготовки випускників значною мірою буде залежати від того, наскільки вища школа звільниться від шаблонів старих ідей і повернеться обличчям до майбутнього – стане автономною [4].

Виходячи з вищезазначеного та розглядаючи питання маркетингового управління для прогнозування розвитку кафедри в ЗВО, необхідним є звернення до цілеорієнтованих змін у діяльності кафедр. Управління повинно мати цілеспрямований характер, а визначення цілей має бути вихідним пунктом управління розвитком як кафедри, так і закладу в цілому.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У дослідженнях останніх років розглядалися загальні питання управління вищою освітою (С. Андрейчук, П. Вишневський, В. Мануйленко, В. Олійник, І. Трегубенко та ін.); модернізації навчального процесу у закладах вищої освіти (О. Жигло, А. Зубко, Н. Дворнікова, А. Харківська та ін.); окремі аспекти організації освітнього процесу (І. Драч, О. Євдокимов, О. Островерх та ін.). Аналіз наукових джерел дав змогу виділити низку праць, у яких розкриваються окремі питання надання якісних освітніх послуг на основі вивчення попиту споживачів. Це роботи В. Андрущенко, В. Александрова, Б. Гершунського, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, Г. Кравченко, В. Кременя, В. Лутая, В. Маслова, В. Олійника, М. Романенка, Т. Сорочан, М. Степка, Т. Сущенко, Є. Хрикова та ін. Надання освітніх послуг і проведення маркетингових досліджень в освіті розглядалися у роботах Б. Братаніча, М. Волкової, Є. Голубкова, С. Захаренкова, С. Ілляшенка, М. Карпіщенко, С. Катасонова, Ф. Котлера, Г. Міщенко, І. Мороза, Т. Оболенської, О. Панкрухіна, З. Рябової, П. Третьякова, М. Туберозової, К. Фокс, Н. Шарай, В. Шереметової та ін. Питання управління закладами освіти постає в полі зору таких українських учених, як Н. Білик, Н. Волянчук, Г. Єльнікова, В. Камишин, Н. Клокар, В. Луговий, Т. Лукіна, В. Луначек, Л. Сергеева, Г. Тимошко та ін.

У наукових розвідках згаданих учених увага акцентується на тому, що обґрунтування доцільності та необхідності використання маркетингових досліджень в управлінській діяльності забезпечує узгодження сучасних вимог педагогічної теорії та практики й потреб споживачів освітніх послуг і дозволяє здійснити прогнозування подальшого розвитку закладу вищої освіти.

Постановка завдання: обґрунтувати необхідність визначення цілей маркетингового управління для прогнозування розвитку кафедри в закладах вищої освіти, що має важливе значення, оскільки цілі визначають не тільки спрямованість розвитку кафедри, а й вибір принципів і методів управління, змісту управлінської діяльності.

Викладення основного матеріалу. Вирішення означеної проблеми залежить від здатності закладу вищої освіти реалізувати широкий комплекс заходів для вдосконалення системи вищої професійної освіти, серед яких

особливої актуальності набуває проблема ефективності управління кафедрами. Перебуваючи в умовах конкуренції, кафедри ЗВО повинні переглядати традиційні підходи в управлінні освітнім процесом з урахуванням сучасних вимог ринку праці.

У класичному розумінні управління будь-яким процесом, об'єктом, явищем являє собою послідовність виконання функцій мотивування, планування, організації та контролю [1].

Розглядаючи формування маркетингового управління освітою, Є. Ситниченко визначає, що маркетингова парадигма управління привносить в освіту кілька системних інновацій [12]:

- використання маркетингу гарантує переорієнтацію управління на забезпечення високих стандартів освіти у межах загальної цілі переорієнтації управлінської діяльності на потреби споживача освітніх послуг;

- маркетингова методологія значно розширює міждисциплінарний фундамент прийняття рішень в управлінні освітою, оскільки ґрунтується на підходах не лише з управлінських дисциплін, а й економіки, соціології, статистики, психології тощо, що дає можливість організувати управління обстановкою, в якій проявляється поведінка суб'єктів освіти як споживачів освітніх послуг;

- у межах маркетингової парадигми державного управління функції задоволення освітніх потреб як соціального блага та як ринкової послуги не розділяються, вони зливаються в єдиний процес управління освітою з ринковою орієнтацією на задоволення освітніх потреб індивіда та суспільства;

- принципово змінюється функціональний імператив управління освітою (маркетингова методологія задає нові основи аналізу програмування управлінської діяльності як на рівні функціонування окремих структурних підрозділів, так і системи управління закладом вищої освіти загалом);

- маркетингова парадигма управління орієнтує на формування нової управлінської культури керівників, яка визначає цілісність управлінського процесу через ціннісні норми, якими вони керуються, та зв'язок між їх діяльністю та тенденціями соціокультурного розвитку освітнього середовища;

- в межах освітнього управління з'являється новий внутрішньо системний об'єкт управлінської діяльності – сама система освітнього маркетингу. Відтак важливим інноваційним складником стає управління самим освітнім маркетингом як цілісною управлінською системою [12].

Отже, спираючись на зазначені дослідження, звертаємо увагу, що управління маркетинговою діяльністю в ЗВО передбачає вирішення таких завдань: *пошуку цільових ринків; проведення маркетингових досліджень; розроблення конкурентного продукту; розроблення інших елементів комплексу маркетингу (встановлення ціни, вибір методів просування продукту і доведення його до споживача); організацію зворотних зв'язків зі споживачами* [2; 7; 8].

А сам процес управління маркетинговою діяльністю означає:

– правильно поставити цілі маркетингу, тобто так, щоб оптимально пов'язати можливості ринкової ситуації з потенціалом фірми;

– правильно спланувати всі заходи маркетингу та ефективно організувати їх здійснення для досягнення зазначених цілей;

– ефективно контролювати й на основі даних контролювати аналізувати і оцінювати весь хід маркетингового процесу на фірмі, розробляти необхідні корективи цілей, засобів і методів маркетингу на майбутнє;

– своєчасно проводити оперативне втручання в хід маркетингових процесів у зв'язку з мінливими обставинами та ситуацією;

– стимулювати ефективну роботу всього персоналу, зайнятого в маркетингу, для отримання максимальної творчої віддачі [3].

Таким чином, маркетингова діяльність створює базу для прийняття управлінських рішень щодо розширення, оновлення або скорочення освітніх послуг, які надає заклад вищої освіти.

Для забезпечення якості надання освітніх послуг ЗВО в умовах сьогодення дієвим механізмом зворотного зв'язку виступають маркетингові дослідження, в основу яких покладено отримання певної інформації. Маркетингова інформація має певну цінність для організації освітнього процесу в ЗВО. Вона полягає в тому, що за її допомогою утворюються передумови для створення або координації стратегії розвитку закладу освіти, вироблення необхідних та обґрунтованих управлінських рішень, вона забезпечує визначення змін в навколишньому та внутрішньому середовищі організації й сприяє врахуванню їх у діяльності. Провідною цінністю є те, що за її допомогою можна виокремити конкурентні переваги й знизити комерційний ризик. Саме це сприятиме формуванню позитивного іміджу організації, визнанню на ринку, підвищенню ефективності діяльності. Але сама по собі маркетингова інформація не забезпечує вироблення управлінського рішення та планування діяльності. Вона може тільки утворювати банк (базу) даних, яка допоможе здійснювати прогнозування розвитку структурних підрозділів і закладу вищої освіти в цілому.

Прогноз (від грец. προϋψωσις – передбачення, пророкування) – прогноз майбутнього за допомогою наукових методів, а також сам результат передбачення [2]. Існує певна класифікація прогнозів. Вони класифікуються за термінами: короткострокові, середньострокові, довгострокові, стратегічні; за масштабом: особисті, на рівні підприємства (організації), місцеві, регіональні, галузеві, регіональні, світові (глобальні). *Процес побудови прогнозу є прогнозуванням* [2].

Аналіз наукових джерел дає змогу зазначити, що використання маркетингової інформації надає можливість здійснювати прогнозування і є необхідною у процесі прийняття управлінського рішення, для управління розвитком кафедри в умовах закладу вищої освіти.

Для нашого дослідження набувають значення ключові вимоги до правильного формування цілей управління розвитком кафедр в ЗВО, визначені О. Виханським і А. На-

умовим: цілі мають бути досяжними (але не легкими для досягнення); реалістичними; гнучкими (мати можливість для їх коригування відповідно до тих змін, які можуть відбутися в оточуючому середовищі); вимірними (сформульовані так, щоб їх можна було кількісно виміряти чи досягнута ціль); конкретними; сумісними (довгострокові цілі відповідають місії, а короткострокові – довгостроковим), цілі мають бути прийнятними для основних суб'єктів впливу, що визначають діяльність організації та тих, кому доведеться їх досягати [1, с. 161–162].

Кожна кафедра має, як правило, загальні та власні цілі, для досягнення яких необхідна реалізація проміжних цілей, що передбачає чітку й результативну організацію діяльності всіх структур ЗВО у напрямках наукової, навчальної та методичної роботи. При цьому провідним і консолідуючим підрозділом є кафедра, яка об'єднує в своїй діяльності всі напрями роботи. Але сам комплекс заходів із забезпечення маркетингових процесів реалізується засобами організації взаємодії між кафедрами та методичними підрозділами. В закладах вищої освіти основним завданням, що ставиться адміністрацією перед завідувачами кафедр, перш за все визначено управління викладацьким ресурсом, ефективного використання його потенціалу у відповідності із цілями кафедри. Це включає комплекс взаємопов'язаних видів діяльності (навчальної, наукової, методичної, організаційної тощо): аналіз залучення співробітників у різні сфери діяльності, визначення необхідної кількості фахівців для розв'язання поставлених завдань, адаптацію та планування професійного розвитку викладачів, забезпечуючи умови для продуктивної роботи та залучення системи її мотивації. Обсяг робіт, відповідно до зазначених функцій, залежить від специфіки діяльності кафедри, її зовнішніх і внутрішніх зв'язків, ступеня кваліфікації науково-педагогічних кадрів, соціально-психологічних умов та інформаційно-комунікаційного забезпечення.

Досліджуючи значення маркетингового управління для прогнозування розвитку ЗВО та погоджуючись з О. Виханським і А. Наумовим, *сформулювали та виокремили конкретні цілі та критерії управління розвитком кафедр ЗВО* відповідно до основних напрямів їхньої діяльності.

Розглянемо їх.

Навчальні цілі спрямовано на забезпечення зростання якості надання освітніх послуг, за рахунок залучення сучасних освітніх технологій та зростання професійної кваліфікації професорсько-викладацького складу, що зумовлює розвиток освітньої *мобільності* співробітників кафедр, спрямованої на розширення видів і форм освітньої діяльності; забезпечення та створення банку різних видів освітніх послуг і *гнучкості управління* через побудову відповідних кваліметричних субмоделей управління професійною діяльністю викладачів кафедр, кваліметричних субмоделей визначення рівня підготовленості та якості засвоєння змісту навчальних програм студентами, спрямування їх на подальший індивідуальний розвиток, що дозволяє достатньо швидко реагувати на зовнішні та внутрішні зміни, що відбуваються в освітньому середовищі.

З точки зору дослідниці освітнього маркетингу З. Рябової [10], і ми з цим погоджуємося, ефективним для поширення ринку освітніх послуг є впровадження у навчальну діяльність кафедр набору інструментарію «маркетинг-мікс» – навчальних програм, ціноутворення (навчання за контрактом), місця (форм навчання: очна, дистанційна, очно-заочна з елементами дистанційного навчання), просування (застосування реклами, PR – технологій, участь у педагогічних ярмарках, виставках тощо), процесів (реалізація стратегічних планів, створення іміджу, відстеження рівня конкурентоспроможності за допомогою системи маркетингово-моніторингових досліджень); обладнання (матеріальне, дидактичне, методичне, інформаційно-технологічне ресурсне забезпечення навчальної діяльності); людських ресурсів (надання адресної допомоги науково-педагогічним кадрам у підвищенні їхньої кваліфікації, постійна підтримка конкурентоспроможності професорсько-викладацького та керівного складу).

Застосування кафедрами специфічного інструментарію «маркетинг-мікс» для прийняття науково обґрунтованого управлінського рішення на основі маркетингово-моніторингової інформації допомагає інтегрувати адміністративну і навчальну діяльність у єдину систему, що складається з таких дій (елементів):

- створення на кафедрах та постійне оновлювання банку навчальних програм освітньої діяльності (курсів, тематичних спецкурсів, навчальних тренінгів, майстер-класів тощо), зміст яких коригується відповідно до ринкових вимог;

- постійного аналізу активних технологій, що доступні на ринку освітніх послуг, і залучення до свого арсеналу гнучких способів і засобів регулювання й установалення привабливих умов (у т. ч. ціноутворення) для навчання різних за статусом і матеріальним становищем різних верств населення;

- забезпечення нормативними, матеріально-технічними умовами та навчально-методичними засобами для здійснення очної, дистанційної та очно-заочної форм навчання для надання змоги студентам обирати місце отримання освітніх послуг;

- просування продукту навчальної діяльності кожною кафедрою ЗВО (навчальні програми, методики, технології, перспективні педагогічні та наукові ідеї тощо) через застосування реклами, участі у педагогічних виставках, проектах, PR-акціях;

- забезпечення організацією всіх необхідних процесів: фінансування, реалізація стратегічних планів, створення іміджу кафедри та закладу в цілому, відстеження рівня їхньої конкурентоспроможності за допомогою системи маркетингово-моніторингових досліджень тощо;

- забезпечення обладнанням навчальної діяльності кафедр (матеріальне, дидактичне, методичне, інформаційно-технологічне, ресурсне) та людськими ресурсами шляхом постійної підтримки конкурентоспроможності професорсько-викладацького та керівного складу кафедр університету/інституту на ринку праці та створення привабливих умов навчання для студентів/слухачів.

Сучасний студент-випускник ЗВО повинен бути конкурентоспроможним. Це можливо, якщо залучати його до освітнього процесу, що складається зі спеціально організованих окремих, дискретних етапів, послідовних ступенів розвитку, між якими існують зв'язки наступності, інтеграція яких у єдине ціле досягається завдяки вільному залученню особистості в різні види освіти, де враховано її інтерес, запити і потреби. Таким чином, моделювання освітньої діяльності викладачів і студентів базується на їх запитках.

Методичні цілі пов'язані з: уніфікацією та стандартизацією навчального процесу на основі Держстандарту та розробленням навчально-методичних комплексів з урахуванням науково-методологічних досягнень і міжнародних напрацювань, які відбуваються в науці; побудовою та корекцією освітніх програм; розробленням методик, орієнтованих на освітні результати; використанням системи педагогічного оцінювання рівня засвоєння знань навчальних дисциплін студентами/слухачами уніфікованої незалежно від форм навчання та у відповідності до кваліфікаційних характеристик; залученням до роботи провідних науковців кафедр та інших організацій; створенням умов для управління розвитком людських ресурсів; посиленням процесів самоосвіти та саморозвитку; розширенням спектру науково-освітніх заходів різних рівнів і для всіх категорій. Це підкреслює необхідність створення моделей мережної взаємодії кафедри зі всіма підструктурами кафедральної системи та здійснення управління на основі спрямованого самовпливу з поточним самоаналізом і самокоригуванням отриманих результатів тісної кооперації.

Наукові цілі спрямовано на виконання фундаментальних і прикладних досліджень на основі зростання наукової кваліфікації співробітників кафедр і трансформації зовнішніх вимог у внутрішні мотиви щодо спільної їх діяльності, спрямованої на реалізацію наукової теми, в якій інтегровано індивідуальні дослідження професорсько-викладацького складу. Процес інтеграції передбачає створення загальноєвропейського освітнього й наукового простору на основі розроблення єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти та науки; визначення аспектів наукових досліджень, що передбачає міжкафедральну співпрацю викладачів кафедр в умовах організації та з провідними фахівцями кафедр інших ЗВО та побудову міжнародних міжкафедральних зв'язків.

Надзвичайно важливою для кафедр ЗВО є проблема підвищення ефективності наукової діяльності викладачів. Необхідність звернення уваги кафедр на забезпечення якості освіти в закладі зумовила активізацію таких напрямів діяльності: наукової, науково-методичної, дослідно-експериментальної роботи. Очікуване посилення наукової, дослідно-експериментальної та пошукової діяльності науково-педагогічних працівників кафедр сприяє активному їх включенню до самостійного створення або пошуку ефективних технологій і методик викладання, що в свою чергу передбачає концептуальні зміни у змісті освітньої діяльності та освітніх пріоритетів кафедр (наприклад, розроблення типових регламентів організації освітнього процесу на кафедрах за кредитно-трансферною системою організації

навчання), розвиток технології та методики дистанційної освіти; впровадження інноваційних технологій навчання; створення умов для ефективного практичного використання створеної IT-інфраструктури, IT-технологій; розвиток інноваційної інфраструктури кафедр тощо. Разом з цим результати наукової роботи кафедр свідчать, що для підвищення її якості, необхідно здійснювати прогностичні заходи, що вимагає прагматичного визначення кола проблем, які підлягають дослідженню; встановлення прозорих механізмів для поширення ідей науковців у широку практику; впровадження коректної сталої теоретичної основи освітніх досліджень; створення команд дослідників відповідного фаху та професійної компетентності щодо досліджуваних проблем; встановлення індивідуальної та групової відповідальності за пропонувані рішення щодо реалізації програм дослідно-експериментальної роботи.

Маркетингові цілі забезпечують лідерство на ринку регіональної освіти за обраними спеціальностями, кількістю студентів/слухачів, видами та якістю консалтингових та освітніх послуг, підкреслюють необхідність управлінського впливу щодо розширення видів та форм освітньої діяльності кафедр; створення банку різних видів освітніх послуг; підвищення конкурентоспроможності кафедр; створення та впровадження моделей вивчення освітніх запитів і потреб щодо впровадження нових навчальних спеціальностей і дисциплін кафедр; організацію освітнього процесу та вивчення стану задоволення наданням освітніх послуг; здобуття досвіду управління в умовах невизначеності й імовірності.

Вплив такого зовнішнього фактору як ринкова трансформація економіки України активізувала тенденцію до розгортання та поширення ринку освітніх послуг, яка підкреслює необхідність управлінського впливу щодо розширення видів і форм освітньої діяльності. Створення середовища освітніх послуг для ЗВО вимагає від кафедр здійснення рекламної діяльності та позиціонування себе на ринку освітніх послуг. Саме позиціонування кафедр можливе завдяки участі науково-педагогічних працівників у міжнародних і всеукраїнських виставках, конференціях, симпозіумах, проектах, під час яких відбувається обмін пропозиціями щодо створення освітнього продукту (навчальних планів, програм, інноваційних технологій освітньої діяльності тощо) необхідного для ринку освітніх послуг. Така діяльність впливає на ресурсне забезпечення функціонування та розвитку кафедр в умовах організації (забезпечення висококваліфікованими науково-педагогічними працівниками, інформаційно-комунікаційне, матеріально-технічне забезпечення). Освітні послуги, як цілісна система, спрямовані на реалізацію місії кафедри, що полягає в особистісному професійному розвитку тих, хто вчиться, та тих, хто навчає, через формування у них когнітивних, організаційно-діяльнісних якостей.

Управлінські цілі забезпечують ефективність діяльності завідувачів кафедр та адміністрації, зосереджуючи увагу на розвитку самоуправління та демократизації управління; стверджується необхідність спільного вироблення рі-

шення, делегування повноважень, відбувається розвиток гнучкості управління, партнерських стосунків між усіма суб'єктами управлінського процесу; використання кваліметричних субмоделей управління, а також передбачають створення єдиної системи управління розвитком науково-педагогічних працівників, надання права свободи на творчість, професійну самореалізацію та вдосконалення; збільшення самостійної роботи для студентів/слухачів, диференціацію та реорганізацію побудованої системи на основі відкритості та прозорості.

Важливим моментом в управлінні кафедрою є розроблення маркетингової стратегії її розвитку, розставляння пріоритетів. Планування діяльності кафедр ведеться на стратегічному, тактичному й оперативному рівнях. Завідувачу кафедри необхідно чітко встановити, що кафедра повинна робити в справжній період часу, щоб досягти бажаних цілей у майбутньому. Без знання реального стану діяльності кафедри та без урахування наявного ресурсного забезпечення, реальних засобів реалізації завдань, управляти розвитком кафедри дуже важко.

Використання маркетингових досліджень і моніторингу в оцінці якості освітньої діяльності допомагає кафедрам ЗВО визначити: чи вирішені освітні (навчальні) цілі; наскільки якісно засвоєні знання студентами/слухачами; чи існують свідчення для вдосконалення роботи викладачів. Необхідність охоплення маркетингово-моніторинговими дослідженнями всіх сфер діяльності кафедри дозволяє досягати високої результативності виконання завдань.

Економічні цілі передбачають задоволення потреб кафедр, співробітників та організації в освітніх послугах високої якості та при мінімальних витратах, досягнення добробуту викладачів і співробітників, відповідно до впливу різнопланових і різноспрямованих вимог, ідей, ініціатив на активізацію людського потенціалу, спрямованого на задоволення освітніх професійних потреб та умов праці співробітників.

Господарські цілі включають якісну експлуатацію матеріально-технічної бази кафедри, забезпечення сучасним обладнанням, комп'ютерною технікою та сучасним програмним забезпеченням – це обумовлює автоматизацію інформаційно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу та управління на базі засобів інформаційно-комунікаційних технологій [6; 11].

Освітні потреби та запити замовників освітніх послуг впливають на функціонування та розвиток кафедр, ініціюючи прояв нововведення в ній самій, спрямовуючи діяльність науково-педагогічних працівників у відповідності зі змінами вимог ринку освітніх послуг та ринку праці, здійснюючи акцент на маркетингово-моніторингові дослідження.

Враховуючи все зазначене вище, можна дійти висновку, що безпосередньо, діяльність кафедри спрямована на задоволення потреб, які виокремлено потребами сьогодення та покладено у цілі напрямів роботи кафедри.

Для реалізації зазначених цілей управління розвитком кафедр в умовах закладів вищої освіти необхідно звернути увагу на певні вимоги до них:

1. Цілі мають бути конкретними й вимірними. Формулюючи власні цілі в конкретних вимірних формах, адміністрація закладу створює відповідну базу для подальшого прийняття рішень та оцінювання результатів діяльності, з метою подальшої координації роботи кафедр як структурних підрозділів ЗВО.

2. Цілі мають бути прогнозованими та орієнтованими в часі. Потрібно точно та чітко визначити не тільки те, що кафедра хоче здійснити, але й те, коли має бути досягнутий результат спільної діяльності з іншими кафедрами та структурними підрозділами ЗВО.

3. Ціль повинна бути досяжною, щоб спрямовувати організацію на її розвиток. Визначення мети, що перевищує можливості кафедри, може призвести до негативних наслідків. Це стає можливим через вплив зовнішніх факторів або через недостатність ресурсів, яку забезпечують усі підрозділи ЗВО. Недосяжність цілей сприяє формуванню низької мотивації у співробітників кафедр.

4. Множинні цілі організації мають бути взаємно підтримуваними (дії та рішення, необхідні для досягнення одних цілей, не повинні заважати досягненню інших) – це безпосередньо впливає як на розвиток кафедральної системи, так і на розвиток закладів післядипломної педагогічної освіти в цілому [9, с. 266–268].

Ф. Котлер, Ф. Карен, А. Фокс зазначають, що заклади освіти, що розуміють необхідність використання маркетингу в управлінні, досягають своїх цілей ефективніше [5].

Отже, за переконанням авторів, необхідно застосовувати маркетинг в управлінні закладом освіти у зв'язку з такими перевагами як: проведення порівняння фактичної діяльності кафедр та закладу із встановленою місією та визначеною метою; покращення задоволення потреб цільових аудиторій кафедр ЗВО і ринку; забезпечення наукового підходу до залучення необхідних ресурсів.

Виходячи з викладеного вище, зробимо такі висновки: існують певні особливості у визначенні цілей маркетингового управління для прогнозування розвитку кафедри, а саме: наявність певної конкуренції між кафедрами організації та самої організації; можливість для споживачів освітніх послуг (студентів/слухачів) мати вибір аналогічних товарів і послуг від різних розробників (кафедр, закладів вищої освіти, організацій); поінформованість споживачів освітніх послуг відносно наявного вибору існуючих товарів і послуг на кафедрах (авторські курси, спецкурси, варіативний складник навчальних програм, авторські тренінги тощо); наявність певного набору інструментарію для визначення ефективності діяльності кафедри відповідно до визначених цілей, які можуть бути виражені у вимірних виразах.

Перспективи подальших досліджень. Розробити маркетингово-моніторинговий механізм узгодження діяльності кафедр на засадах пріоритетності завдань забезпечення освітніх потреб викладачів і студентів та конкурентоспроможності закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс. Москва : Гардарика, 1995. 528 с.
2. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : <http://uk.wikipedia.org>
3. Вознюк В. С. Маркетинг освітніх послуг : навч. посіб. Луцьк : Волинська книга, 2007. 64 с.
4. Закону України «Про освіту». URL : <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-profesiyniy-rozvitok-pidvischennya-325802.html>
5. Котлер Ф., Карен Ф., Фокс А. Стратегічний маркетинг для навчальних закладів. Київ : УАМ : Хімджест, 2011. 580 с.
6. Кравченко Г. Ю. Адаптивне управління розвитком інститутів післядипломної педагогічної освіти в Україні : монографія. Харків : Смуґаста типографія, 2015. 300 с.
7. Маркетинг. Тематический портал. URL : <http://marketing.web-3.ru/definitions/market/>
8. Маркетингова стратегія. URL : http://mirslovarei.com/content_eco/strategija-marketingovaja-17477.html#ixzz2lb2K2lIX
9. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва : Дело, 1992. 702 с.
10. Рябова З. В. Наукові основи маркетингового управління навчальним закладом : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 268 с.
11. Рябова З. В. Управління розвитком педагогічного колективу на основі маркетингових досліджень. *Теорія та методика управління освітою* : електронне наук. фахове видання. 2010. № 3. URL : <http://tme.uo.edu.ua/>
12. Ситниченко Є. Г. Інноваційний характер маркетингової парадигми управління освітою. *Грані*. 2014. № 11. С. 49–53.

References

1. Vykhanskiy, O. S., & Naumov A. Y. (1995). Menedzhment: chelovek, strategiya, orhanyzatsiya, protsess. Moskva : Hardaryka [in Russian].
2. Vikipediia. Vilna entsyklopediia. Retrieved from <http://uk.wikipedia.org> [in Ukrainian].
3. Vozniuk, V. S. (2007). Marketynh osvitnikh posluh. Lutsk: Volynska knyha [in Ukrainian].
4. Zakonu Ukrainy "Pro osvitu". Retrieved from <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/zakon-ukrajiny/stattya-profesiyniy-rozvitok-pidvischennya-325802.html> [in Ukrainian].
5. Kotler, F. Karen, F., & Foks, A. (2011). Stratehichnyi marketynh dlia navchalnykh zakladiv. Kyiv : UAM: Khimdzhest [in Ukrainian].
6. Kravchenko, H. Yu. (2015). Adaptivne upravlinnia rozvytkom instytutiv pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini. Kharkiv: Smuhasta typohrafiia [in Ukrainian].
7. Marketynh. Tematycheskyi portal. URL: <http://marketing.web-3.ru/definitions/market/> [in Russian].
8. Marketynhova stratehiia. Retrieved from http://mirslovarei.com/content_eco/strategija-marketingovaja-17477.html#ixzz2lb2K2lIX [in Russian].
9. Meskon, M. Kh., Albert, M., & Khedoury, F. (1992). Osnovy menendzhmenta. Moskva: Delo [in Russian].
10. Riabova, Z. V. (2013). Naukovi osnovy marketynhovoho upravlinnia navchalnym zakladom. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
11. Riabova, Z. V. (2010). Upravlinnia rozvytkom pedahohichnoho kolektyvu na osnovi marketynhovoykh doslidzhen. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu*, 3. Retrieved from <http://tme.uo.edu.ua/> [in Ukrainian].
12. Sytnychenko, Ye. H. (2014). Innovatsiinyi kharakter marketynhovoї paradyhmy upravlinnia osvitoiu. *Hrani*, 11, 49-53 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 02.05.2019

Мовмига Наталя, Кравченко Анна. Определение целей маркетингового управления для прогнозирования развития кафедры в высших учебных заведениях.

А Рассматривается вопрос о необходимости использования маркетинговых исследований в управленческой деятельности, обеспечивающей согласование современным требованиям педагогической теории и практики, которые позволяют осуществить прогнозирование дальнейшего развития организации. Рассматривая маркетинговое управление в учреждениях высшего образования, установлено, что маркетинговая парадигма управления приносит системные инновации, которые гарантируют переориентацию управления на обеспечение высоких стандартов образования с последующей переориентацией управленческой деятельности на потребителей образовательных услуг.

В содержании обоснована целесообразность определения целей маркетингового управления для прогнозирования развития кафедры в условиях учреждения высшего образования; определён процесс управления маркетинговой деятельностью. Акцентировано внимание на том, что маркетинговая информация может только создавать банк данных, который поможет осуществлять прогнозирование развития кафедры.

Исследуя значение маркетингового управления для прогнозирования развития учреждения высшего образования определены ключевые требования к правильному формированию целей управления развитием кафедр: цели должны быть достижимыми; реалистичными; гибкими; измеримыми; конкретными; совместимыми; цели должны быть приемлемыми для основных субъектов влияния, определяющих деятельность организации и тех, кому придётся их достигать. Выделены конкретные цели и критерии маркетингового управления развитием кафедр в соответствии с основными направлениями их деятельности: учебные, методические, научные, маркетинговые, управленческие, экономические и хозяйственные. Раскрыто их содержание. Сделан вывод, что существуют определённые особенности в определении целей маркетингового управления для прогнозирования развития кафедр, а именно: наличие определённой конкуренции между кафедрами организации; возможность для потребителей образовательных услуг иметь выбор товаров и услуг; наличие определённого набора инструментария для определения эффективности деятельности кафедры в соответствии с определёнными целями, которые могут быть выражены в измеримых величинах.

Ключевые слова: маркетинг; маркетинговое управление; кафедра; прогнозирование развития; цели и критерии управления развитием кафедр

Movmyga Natalia, Kravchenko Hanna. Determining the Objectives of Marketing Management to Forecast the Development of the Department of Higher Education Institution.

S The paper discusses the need for the use of marketing research in management activities, ensuring the harmonization of modern requirements of pedagogical theory and practice, which allow the prediction of the future development of the organization. On considering marketing management in institutions of higher education, it has been established that the marketing management paradigm introduces systemic innovations that guarantee the reorientation of management towards ensuring high educational standards with the subsequent reorientation of management activities to the needs of consumers of educational services. The content substantiates the expediency of determining the goals of marketing management to forecast the development of the department of a higher education institution; defined the process of marketing management. Attention is focused on the fact that marketing information can only create a data bank that will help forecast the development of the department. Exploring the importance of marketing management to forecast the development of higher education institutions identified key requirements for the correct formation of the goals of managing the development of departments: goals must be achievable; realistic; flexible; measurable; specific; compatible; objectives must be acceptable to the main subjects of influence that determine the activities of the organization and those who will have to achieve them. The specific goals and criteria of the marketing management of the departments development are highlighted in accordance with the main directions of their activities: educational, methodical, scientific, marketing, managerial, economic. It was concluded that there are some features for the definition of marketing management objectives for forecasting the development of departments, namely: the presence of a competition between the departments of the organization; the opportunity for consumers of educational services to have a choice of goods and services; the presence of a specific set of tools to determine the effectiveness of the department in accordance with certain objectives, which can be expressed in measurable terms.

Key words: marketing; marketing management; department; forecasting development; goals and criteria for management of department development

Мовмига Наталя Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Україна

E-mail: movnat@bigmir.net

Кравченко Ганна Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

E-mail: innovatica@ukr.net

Журавська Ніна

Ящук Сергій

Мелешенко Андрій

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-8393-0841>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-8309-5898>

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-6340-4155>

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КОЛЕКТИВОМ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

А *Висвітлюється проблема розвитку особистісних якостей керівника як засіб підвищення ефективності управління колективом закладу освіти. Наголошено, що такі обов'язкові для управління якості як компетентність, висока відповідальність, відчуття нового, відчуття часу та подій, висока працездатність, комунікабельність, увага до підлеглих мають вирішальний вплив на управлінську діяльність. Акцентована увага на актуальності завдань професійної (управлінської) компетентності, специфіка якої зустрічається в науково-педагогічних дослідженнях і нормативних вимогах до особистості керівника закладу загальної середньої освіти та його управлінської діяльності як управління-професіонала.*

Ключові слова: особистість; компетентність; розвиток; керівник; управління; управлінська праця

Актуальність проблеми. Якості особистості керівника – найстійкіші характеристики, що мають вирішальний вплив на управлінську діяльність. У психологічному аспекті вони залежать від характеру, структури, спрямованості, досвіду, здібностей особистості, умов праці [4, с. 156–158]. Це складні, багатогранні феномени, конкретні вияви яких залежать від структури особистості й від дії різних чинників. Наприклад, дисциплінованість керівника може залежати від самоконтролю, внутрішньої організації, усвідомлення своєї соціальної ролі, а також від боязні несподіваного контролю вищих управлінських структур.

В умовах прогресивних змін у державі, докорінно змінюється значущість навчання, розширюється уявлення про значення та роль управлінської діяльності керівника закладу загальної середньої освіти. Також актуальності набуває завдання професійної (управлінської) компетентності, зі специфікою якої можемо зустрітися в науково-педагогічних дослідженнях і нормативних вимогах до особистості керівника закладу загальної середньої освіти та його управлінської діяльності як управління-професіонала [3, с. 109–117].

Спостерігаються зміни у сучасній освіті: освітня система поступово йде від ієрархічної структури; з метою удосконалення здійснюється позитивна взаємодія навчальних закладів, об'єднання шкіл в межах інноваційних мереж [5, с. 333–339]. Це свідчить про те, що змінюються вимоги до професійних і особистісних якостей майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти, його бажання бути лідером очолюваного ним колективу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Професійну компетентність досліджували такі вчені як Н. Журавська, С. Кубіцький, О. Коваленко, М. Михайліченко, С. Ніколаєнко, В. Шинкарук та ін. У процесі випереджувальних прискорених змін освіти й науки, освітні заклади України, що готують майбутніх керівників, нині не можуть лишатись осторонь, а тому вимагають зміни умов для самореалізації,

розвитку й самоствердження особистості протягом усього життя.

Метою статті є висвітлення проблеми формування особистісних якостей керівника як засобу підвищення ефективності управління колективом закладу загальної середньої освіти.

Викладення основного матеріалу. Освіта відіграє важливу роль у моральному, економічному, соціальному розвитку держави, особливо в процесі його інформатизації та глобалізації. Найважливішими цінностями сучасного суспільства, заснованого на знаннях, стають освіта та компетентності фахівців. Проблема особистих якостей керівника привертає увагу багатьох дослідників, адже вона пов'язана з якісними розрахунками, інноваціями, що спостерігаємо в державі, промисловості, економіці, міжнародних відносинах. Наприклад, кілька десятиліть тому, особистість протягом тривалого часу використовувала певний набір компетентностей, а нині швидкі та бурхливі зміни науки й техніки, що супроводжується використанням у всій діяльності людей інформаційно-комунікаційних технологій та міграційні процеси, змушують до формування у випускника закладу вищої освіти наявності не тільки набору компетентностей, що є основою спеціальності, а й формування також особистісних якостей [1, с. 18].

Найчастіше виокремлюють такі обов'язкові для управління якості: компетентність (кожен керівник має знати, як виконувати свою роботу на високому професійному рівні); висока відповідальність, особиста гідність; відчуття нового та вміння йти на розумний ризик, творчо розв'язувати проблеми, сміливість у прийнятті рішень; гнучкість, розуміння ситуації, гостре сприйняття нових потреб, відчуття часу, подій; висока працездатність, постійне прагнення бути кращим і робити все якнайдосконаліше; комунікабельність, здатність установлювати контакти; увага до підлеглих [4, с. 156–158].

Зміни в освітніх технологіях вимагають від майбутніх керівників не тільки освіченості, активності, але й особистої відповідальності та вміння працювати в нових реаліях. Саме від сформованості особистісних якостей, рівня підготовки майбутнього керівника залежить виконання соціального замовлення суспільства на сучасного фахівця закладу загальної середньої освіти. Професійне становлення керівника є особливим компонентом особистісно зорієнтованої управлінської освіти, а саме розвиток особистості та виконання управлінських цілей.

Підкреслимо, що більшість учених розглядають «компетентність» як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта діяльності, її здатності до успішного виконання своїх завдань і повноважень [1, с. 56–78]. Загальнокультурна компетентність містить етичну, духовну, країнознавчу, полікультурну, екологічну, мовну, комунікативну, лінгвокультурну, валеологічну, здоров'язбережувальну, життєтворчу компетентності. Загальнонаукову компетентність розглядають через реалізацію аналітичної компетентності, компетентності саморозвитку та самоосвіти, прогностичної, дослідницької, інтелектуально-творчої компетентності, компетентності продуктивної діяльності, пізнавально-інтелектуальної, андрагогічної, дискурсивної компетентностей. До соціальної компетентності відноситься організаторська, корпоративна, життєва, конфліктологічна, організаційно-комунікативна, стратегічна, етнопсихологічна, психологічна, соціокультурна, емоційно-вольова, ситуаційна компетентності. Професійно-педагогічна компетентність реалізовується через загальногалузеву компетентність, освітню, предметну, предметно-методичну, діагностичну, навчальну, творчу, дидактичну, оцінно-контрольну, функціональну, трудову компетентності. Інформаційно-правова компетентність базується на інформаційно-комунікаційній, інформаційній, правовій, етично-правовій, громадянській, технологічній компетентностях.

Погоджуємося з думкою Ю. Ємельянова, що «компетентність» – це рівень освіти соціальних та індивідуальних форм активності, що дозволяє особі в межах власного статусу та здатності успішно функціонувати в суспільстві [1, с. 34]. У цьому означенні відслідковуємо компетентності фахівця у певній галузі.

Поняття «управління освітою» розглядається як цілеспрямована діяльність територіально функціонуючих установ, метою яких є реалізація єдиних і спільних для всіх рівнів функцій щодо створення оптимальних умов праці й навчання та системного механізму їхньої реалізації. Поняття «управління» тісно пов'язане із поняттям «управлінська праця». Під «управлінською працею» розуміємо особисту професійну діяльність керівника у сфері управління освітою. Управлінська праця має два напрями: керівництво підзвітними та підпорядкованими інституціями; спроможність прийняття законних, обдуманих, справедливих і раціональних управлінських рішень [1, с. 17–20].

На сучасному етапі розвитку суспільства «уміння управляти» займає особливе місце в діяльності людей. Дослідник Герберт А. Саймон зауважив, що управління – це знання про те, як маніпулювати іншими людьми, – як примусити їх зробити те, що вам потрібно, але управління не може існувати поза мораллю. Особливо гостро постала проблема про рівень професіоналізму керівників навчальних закладів, їхні особистісні якості, моральні цінності, культуру мислення. Якщо керівник прагне до самовдосконалення з метою вдосконалення тих особистісних якостей, які необхідні сучасному керівникові та знає, що заявлені до нього вимоги, то ефективність управління закладом освіти буде підвищуватися [5].

Усе більший пріоритет у вимогах до керівників закладу загальної середньої освіти одержують вимоги моральних, інтелектуальних, комунікативних початків. Це дозволяє успішно здійснювати діяльність у культурному, соціальному та економічному контекстах. Отже, нині найпершим завданням сучасних закладів освіти є їхня переорієнтація на визначення компетентностей, що забезпечують розвиток особистих якостей керівників, адекватну вимогам часу. Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні літературні джерела, прийшли до висновку, що в педагогіці немає єдиного підходу до зазначення поняття «компетентність».

Заклади вищої освіти, що готують майбутніх керівників, бачать проблеми, що тісно пов'язані з інтеграційними змінами в освітній галузі України. Результати анкетування вчителів у закладах загальної середньої освіти показали, що нині заклади вищої освіти не готують своїх студентів до можливої управлінської діяльності (70% респондентів) і недостатньо приділяють увагу вихованню особистих якостей можливих керівників (78% респондентів). На основі аналізу анкетування вчителів у закладах загальної середньої освіти, нами зроблені висновки щодо доцільності дистанційної магістерської освіти зі спеціальностей «Управління навчальним закладом» та «Управління персоналом» для потенційних керівників закладів освіти.

При переході закладів вищої освіти України на багаторівневу підготовку фахівців, магістр як особа, яка отримала диплом про повну вищу освіту та здобула компетентності, які є достатніми для професійного виконання інноваційних завдань, що передбачені для первинних посад, виявлена суперечність між новою парадигмою педагогічної освіти, що є спрямованою на підготовку висококультурного керівника закладу загальної середньої освіти та порівняно низьким рівнем сформованості професійної культури сучасного керівника навчального закладу [3, с. 109–117].

Нові запити суспільства бажать наукового аналізу особистісних і професійних якостей управлінця закладу освіти, мотивів управлінської діяльності тощо. Важливим аспектом розуміння особистісних якостей керівника є його оцінно-світоглядна спрямованість, що характеризує управлінця як суб'єкт діяльності розвитку суспільства. Тут ураховано здатність керівника до прийняття адекватних і

відповідальних рішень у виробничих ситуаціях, планування та діяльність задля досягнення поставленої мети, здатність креативно мислити та вносити корективи під час досягнення цілей.

Сучасний стан розвитку держави вимагає від педагогічної та психологічної науки розв'язання важливих завдань, спрямованих на розроблення методів, що сприяють розвитку майбутніх професіоналів. Процес підготовки майбутнього керівника розглядаємо як особистісний розвиток [2, с. 22].

Пошук нових підходів в освіті має бути спрямований на всебічний розвиток керівника як головного суб'єкта сучасного освітнього процесу. Вища школа завжди вважалась одним із основних освітніх інститутів суспільства. Тому пріоритетним завданням закладів вищої школи є виховання особистості керівника, який володіє здатністю до пізнання та спілкування, мислення та організації своєї інтелектуальної та фізичної діяльності, інтересом до творчого застосування особистісних знань, мистецтвом жити за юридичними правилами [6, с. 163–167] й правилами моралі та здатністю до самореалізації у своїй управлінській діяльності.

Розвиток – одна з фундаментальних наукових і філософських категорій. Серед аспектів поняття «розвиток» визначають такі: в основі розвитку є інноваційний процес – шлях створення й засвоєння новацій, тобто процес просування до нового стану, не випадкового, а об'єктивно необхідного. Нам імпонує визначення поняття «розвиток» у словнику С. Ожегова: «Розвиток – це процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, досконаліший; перехід від старої якості до нової, від простого до складного, від нижчого до вищого» [2, с. 72].

За висновком дослідника М. Поташника, «розвиток – це зміна, але не кількісна, а якісна (на відміну від росту, вдосконалення тощо), причому не будь-яка, а лише позитивна, тобто змінена система з новими властивостями ефективніше, ніж попередня, виконує свої функції або набуває нових функцій (на відміну від регресивних якісних змін, що призводять до розладу системи)» [2, с. 18].

Основними умовами розвитку особистісних якостей майбутніх керівників є: організаційно-управлінські (навчальний план, критерії визначення рівня компетентності, матеріально-технічне оснащення освітнього закладу); навчально-методичні (відбір змісту, міжпредметна інтеграція); технологічні (контрольно-оціночні, організація інтерактивних форм навчання, використання інноваційних технологій); психолого-педагогічні (діагностика розвитку студентів, система стимулювання мотивації навчання).

Отже, виходячи зі сказаного вище, можемо зробити висновок, що розвиток – це поступальний рух. Постійні зміни в зовнішньому оточенні є тим фактом, який детермінує бажаність постійного розвитку закладу освіти, управління ним, розвиток особистісних якостей керівника закладу загальної середньої освіти нового типу. Стабіль-

ність розвитку закладу освіти забезпечується формуванням і розвитком його управлінської культури, що протидіє діяльності керівника в режимі «автоматичного» управління [3, с. 109–117].

Здатність керівника до засвоєння морального, соціального, особистісного досвіду, перетворення абстрактної здатності на реальне володіння соціальним статусом та особистісними якостями керівника є одним із важливих етапів розвитку особистості керівника. Виявляється це в процесі самоутвердження керівника як суб'єкта управлінської діяльності. На наш погляд, ці поступальні дії починаються із самовизначення, а з часом виходять на рівень самоактуалізації.

Керівникові доводиться вирішувати завдання трьох видів: професійні – спрямовані на виконання завдань, що звернені до фахівця як професіонала; соціально-виробничі, сполучені з процесом у сфері виробничих відносин у колективі; соціально побутові, пов'язані з відпочинком, родинним спілкуванням тощо. За ознакою рівня складності розрізняють три класи завдань професійної діяльності майбутніх управлінців: стереотипні, діагностичні та евристичні, яким відповідають різні рівні сформованості знань, умінь і навичок студентів [2, с. 29].

Припускаємо, що за умови спеціально створених управлінських ситуацій студенти мали б змогу уточнити правильність свого бачення в процесі діалогічної взаємодії, перевірити правильність своєї роботи, порівнюючи з досягненнями інших, що сприятиме напрацюванню щодо продуктивного навчально-пізнавального середовища.

Удосконалення змісту навчання є умовою подальшого покращення у формуванні особистісних якостей майбутніх керівників закладів освіти. Навчання не має зводитись до тренувань механічної пам'яті, а має бути спрямоване на формування управлінської компетентності: спрямованим на всебічний розвиток особистості, його психічних функцій, яка активізуватиме діяльність керівника у напрямі забезпечення самоаналізу, саморегулювання, особистісного й професійного саморозвитку та самореалізації. Отже, правильна організація етапів підготовки майбутніх керівників закладів освіти, що навчаються в магістратурі за спеціальностями «Управління навчальним закладом», «Управління персоналом» сприятиме формуванню їх «управлінського бачення». Як наслідок, відбуватиметься формування самостійного стилю управління, з'являтиметься педагогічна «Я-концепція» та основи творчої індивідуальності керівника.

У результаті аналізу складників компонентів компетентності майбутнього керівника, дійшли висновку, що професійна компетентність керівника закладу освіти базується на сукупності діяльно-рольових і особистісних даних; управлінець – це людина, яка постійно працює над своїми особистісними якостями. Американські психологи М. Вудкок і Д. Френсіс зазначають, що сучасному управлінцю необхідні «вміння управляти собою, готовність до само-

розвитку, навички вирішення проблем, творчий підхід, уміння впливати на людей, розуміння управлінської праці, навички керівника, здатність формувати колектив» [1, с. 71].

Висновки. Виникає потреба в підвищенні якості освітнього процесу у вищій школі з метою системного формування особистісних якостей майбутніх керівників, що уможливиться за рахунок використання засобів інтерактивних технологій. Такий підхід сприятиме формуванню в студентів особистісних якостей до виконання певних професійних дій, обміну досвідом шляхом інтерактивної взаємодії, апробації сформованих фахових компетентностей в умовах виконання практичних завдань професійного спрямування.

Перспективи подальших розвідок базуються на розумінні того, що керівник є головним суб'єктом сучасного освітнього процесу.

Журавская Нина, Яцук Сергей, Мелешенко Андрей. Развитие личностных качеств руководителя как средство повышения эффективности управления коллективом учебного заведения.

Ⓐ Освещается проблема личностных качеств руководителя как средство повышения эффективности управления коллективом учебного заведения. Отмечено, что такие обязательные для управленца качества, как компетентность, высокая ответственность, чувство нового, чувство времени и событий, высокая работоспособность, коммуникабельность, внимание к подчинённым, оказывают решающее влияние на управленческую деятельность. Акцентировано внимание на актуальность задач профессиональной (управленческой) компетентности, специфика которой встречается в научно-педагогических исследованиях и нормативных требованиях к личности руководителя учреждения общего среднего образования и его управленческой деятельности как управленца-профессионала.

Ключевые слова: личность; компетентность; развитие; руководитель; управление; управленческий труд

Zhuravska Nina, Yashchuk Serhiy, Meleschenko Andriy. The Development of Personal Qualities of the Leader as a Way to Improve Management of the Education Institution Staff.

Ⓢ This paper is about personal qualities of a manager as a means of increasing the efficiency of management of the educational institution's staff. It was noted that such mandatory qualities for a manager as competence, high responsibility, a sense of innovation, a sense of time and events, high performance in the workplace, interpersonal skills, and attention to subordinates have a decisive influence on management activities. Emphasis is placed on the relevance of the tasks of professional (managerial) competence, the specificity of which is found in scientific and pedagogical research and regulatory requirements for the personality of the head of the institution of general secondary education and his/her activity as a professional manager.

Key words: personality; competence; development; supervisor; control; managerial work

Журавська Ніна Станіславівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національного університету біоресурсів і природокористування України

E-mail: juravska@ukr.net

Яцук Сергій Петрович, кандидат педагогічних наук, стажер соціальної школи м. Бордо (Франція), Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: sergiolife92@outlook.fr

Мелешенко Андрій Іванович, магістр Національного університету біоресурсів і природокористування України, спеціальність «Управління навчальним закладом»

E-mail: meofiz13@gmail.com

Список використаних джерел

1. Журавська Н. С. Методика навчання та виховання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу та України. *Порівняльний аспект*: монографія. Ніжин: ПП Лисенко ММ., 2015. 608 с.
2. Ковальчук В. І. Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу. Тренінг: навч. посіб. Київ: Шкільний світ, 2011. 126 с.
3. Кубіцький С. О. Формування творчої особистості курсанта: синергетичний аспект. *Науково-методичний збірник «Нові технології навчання»*, Київ, 2004. Вип. 38. С. 109–117.
4. Шинкарук В. Д. Аспекти українсько-польської співпраці в галузі освіти і науки. *Україна – Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 16–17 бер. 2017 р.). Київ, 2017. С. 156–158.
5. Які професії в Україні найпопулярніші? *Урядовий кур'єр*. 2015. 23 листоп. URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/news/yaki-profesiyi-v-ukrayini-najpopulyarnishi/> (дата звернення: 21.12.2018).
6. Yashchuk S. Legal protection of the environment in Ukraine nuclear power. *Trendy ve vzdělávání 2013*: mezinárodní vědecko-odborná konference. Olomouc, 2013. P. 163–167. 1 електрон. опт. диск (CD-R) (дата звернення: 19.11.2018).

Дата подання до редакції
авторського оригіналу: 19.12.2018

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

А Розглядається модель професійної культури керівника освітнього закладу та її основні складники; виклики щодо реалізації професійної діяльності керівника в сучасних умовах реформування загальної середньої освіти; впровадження Концепції «Нова українська школа»; особливості та шляхи розвитку професійної культури керівника освітнього закладу в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: керівник; розвиток; професійна культура; компетентність; система післядипломної освіти

Актуальність проблеми. Реформування загальної середньої освіти, впровадження Концепції «Нова українська школа», нові підходи, зазначені у Законі України «Про освіту» не можуть оминути керівника закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) у питанні підвищення рівня його професійної компетентності. Нові програми, підходи потребують підготовки вчителя до реалізації сучасних ідей і відповідно, до керівника закладу, який сприятиме розвитку вчителя й саморозвитку.

Перед керівником як менеджером постає немало проблемних питань, які потребують спеціальних знань і вмінь, зокрема: розроблення й реалізація стратегії розвитку закладу, спрямовану на підвищення якості освітньої діяльності; забезпечення внутрішньої системи управління якістю, кадрової політики та професійного розвитку працівників; формування політики академічної доброчесності; створення сприятливого освітнього середовища; реалізація проектної діяльності, інклюзивного навчання; проведення самооцінювання якості діяльності школи із залученням громадськості; впровадження і застосування інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні тощо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питанням управлінської культури керівників різноманітних присвячені праці дослідників: Є. Березняка, Б. Гаєвського, М. Заренок, В. Кудіна, О. Мармази, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Палехи, В. Співака та ін. Окремі складники професійної культури розглядали В. Бегай, Ф. Генів, М. Гриньова, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Л. Карамушка, Н. Клокар, Н. Коломінський, В. Лозниця, В. Маслов, Л. Пермінова, М. Портнов, Т. Сорочан, Ф. Хміль та інші дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, зростає роль керівників закладів

освіти на сучасному етапі розвитку, з іншого – підвищуються вимоги до рівня їхньої професійної компетентності. Це зумовлює зростання ролі системи післядипломної освіти, у тому числі, інститутів післядипломної педагогічної освіти (ІППО), які націлені на підвищення професійної культури фахівців, зокрема керівників ЗЗСО.

Метою статті є аналіз викликів до професійної компетентності керівників ЗЗСО та особливостей її розвитку в системі післядипломної освіти, зокрема, в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Мета зумовила вирішення таких **завдань**: виявлення складників професійної культури керівника ЗЗСО, проведення аналізу сучасних підходів щодо підготовки керівників закладів освіти в ІППО.

Викладення основного матеріалу. Структура і зміст професійної культури керівника ЗЗСО є складником його загальної культури та професійних компетентностей і виступає ціннісним утворенням, яке характеризується не лише особистою, духовною і матеріальною культурами, а й задоволенням в управлінській праці, знаннями в галузі економіки, психології, менеджменту, професійними вміннями ефективного управління закладом освіти.

І. Зязюн та Г. Сагач стверджують, що професійна культура, включає в себе індивідуально вироблені стратегії, засоби орієнтації в діяльності, технології переводу ідей у матеріальні цінності.

На наш погляд, професійна культура є складником професійної компетентності, яка визначається сукупністю знань, необхідних для даної спеціальності або посади; вмінь і навичок, необхідних для успішного виконання функціонально-посадових обов'язків; професійних, ділових і особистісних якостей для повнішої реалізації власних сил,

здібностей і можливостей при виконанні обов'язків; загальної культури, необхідної для формування гуманістичного погляду, духовно-ціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості; мотивації професійної діяльності.

У результаті теоретичного аналізу професійну культуру керівника ЗЗСО можна представити, як систему знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які забезпечують якісне виконання керівником управлінської діяльності, успішну взаємодію з учасниками освітнього процесу та ефективність управління в цілому [5].

Інакше кажучи, основними компонентами професійної культури керівника є:

- когнітивний (методологічні і нормативні знання; загальнотеоретичні (психолого-педагогічні); організаційно-методичні; конкретно-посадові (В. Маслов);
- операційний (діагностико-прогностичні, організаційно-регулятивні, контрольно-коригуючі вміння (В. Бондар, В. Маслов, Л. Пермінова);
- особистісний (професійні, особистісні, ділові якості);
- мотиваційний (соціальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, матеріальні й престижні мотиви);
- ціннісний (загальні, конкретні, специфічні цінності).

Аналіз літератури з проблем менеджменту дав змогу виявити такі види професійної культури: політична, пра-

вова, адміністративна, організаційна, менеджерська. У результаті теоретичного та практичного вивчення проблеми, а також залежно від функцій, які виконує керівник закладу, нами виділено такі види професійної культури: політична, правова, адміністративна, менеджерська, організаційна, соціально-психологічна, інформаційна, комунікативна, економічна.

Визначені таким чином види професійної культури та їхні характеристики дозволяють здійснити паралельний аналіз кожного з компонентів професійної культури. Наприклад, у когнітивному компоненті передбачаємо наявність у кожного керівника знань за всіма видами професійної культури, а саме: політичної, правової, адміністративної, менеджерської, соціально-психологічної, інформаційної, комунікативної, економічної тощо.

На цій основі нами розроблено анкети з виявлення рівня знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей професійної діяльності керівників, тобто притаманного їм рівня професійної культури.

Також за результатами проведеного дослідження нами виявлено такі рівні управлінської культури: високий, середній, низький.

Представимо узагальнену модель професійної культури (рис. 1):

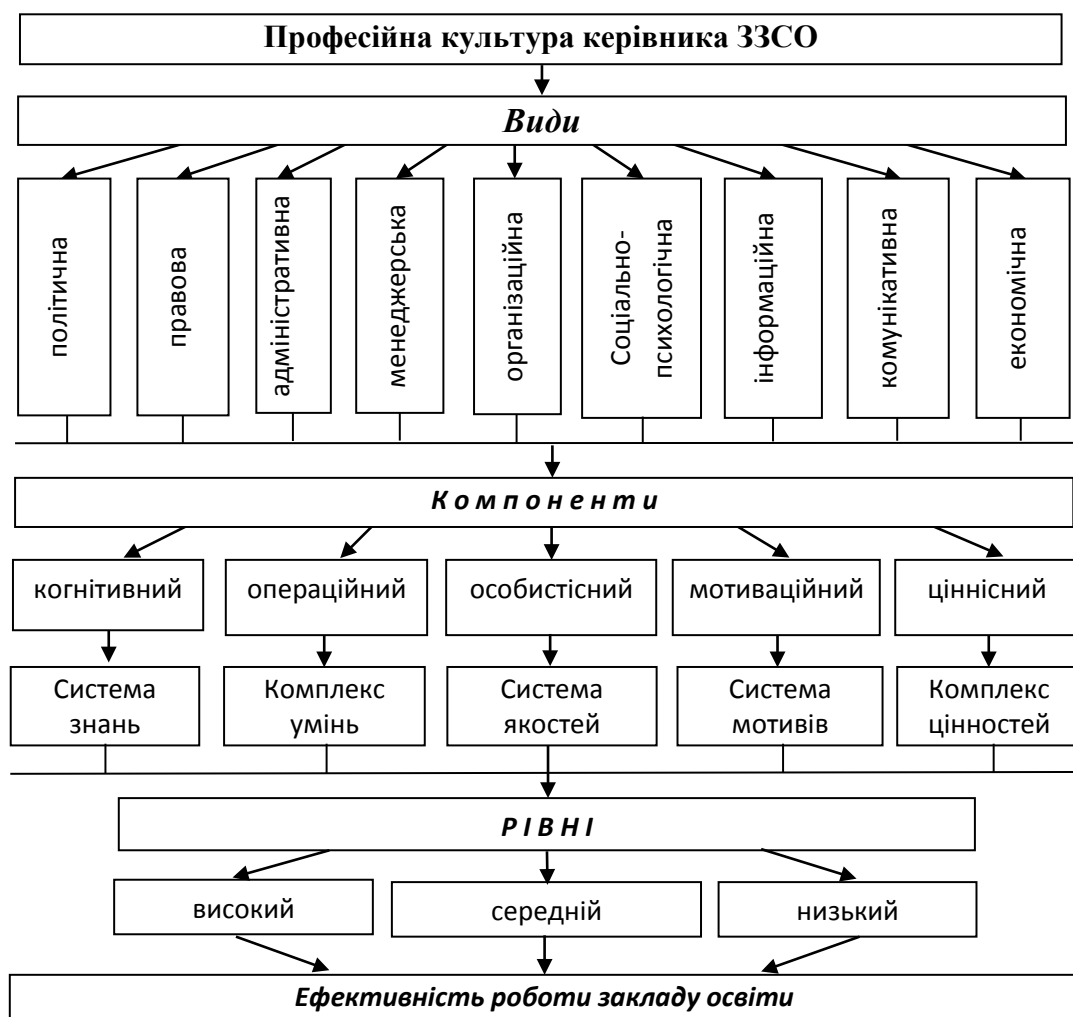

Рис. 1. Компоненти професійної культури керівника ЗЗСО

Нині освітній процес базується на застосуванні компетентнісного підходу, тому це стосується й навчання дорослих в системі післядипломної освіти.

Компетентнісний підхід, на думку зарубіжних (Д. Маккеланд, Л. Спенсер, С. Спенсер, Дж. Равен та ін.) та російських (В. Болотов, В. Серіков, А. Дахин, Е. Зеєр, О. Бодальов, А. Деркач, А. Хуторський, С. Шишов та ін.) дослідників, передбачає перехід від знаннево-орієнтованого компонента змісту освіти до практичного, який «передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових (які стосуються багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій» [3, с. 10].

Визначення ключових компетенцій дозволяє орієнтуватися на кінцеві результати освітнього процесу, визначати його якість, модернізувати зміст навчання.

Компетентнісний підхід у системі післядипломної освіти передбачає індивідуалізацію освіти, орієнтацію на особистісний підхід, урахування при цьому досвіду практичної діяльності та віку особи, що навчається, й, відповідно, укладання навчальних модулів навчання на основі цього підходу.

Як побудувати освітній процес у системі післядипломної освіти з урахуванням викликів, які стоять перед сучасним фахівцем?

Погоджуємося з Н. Білик, що розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні орієнтується на європейський освітній простір, побудову сучасної системи неперервної професійної освіти, а саме: розроблення варіативних навчальних планів і програм, реалізацію інноваційних технологій навчання, компетентнісно зорієнтований підхід у навчанні. Наголошено, що при такому розумінні процесу підвищення кваліфікації фахівця реалізуються не стільки репродуктивні здобутки і засвоюються ustalені норми педагогічної дії, скільки реально і наживо відбувається проектування нових способів мислення й діяльності, спільного взаємомислення педагогів для розв'язання нагальних професійно значущих завдань і проблем [1, с. 12].

Авторським колективом ЦІППО ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України розроблений курикулум підвищення кваліфікації (ККПК), який є рамковою основою змісту навчання слухачів та розроблений як рамковий документ концептуального характеру, що вміщує формалізований пакет робочих навчальних тем і спецкурсів для курсів ПК педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів освіти. ККПК вміщує плановий (спрогнозований як модель суспільного замовлення на підготовку фахівця нової формації на компетентнісній основі), впроваджуваний (реалізується в процесі навчання на курсах ПК відповідно до професійних запитів і потреб, компетентнісного досвіду фахівця, його індивідуальних можливостей, мотиваційних детермінант, розробленої «Я-концепції» та визначає вибір індивідуальної освітньої траєкторії, параметрів, термінів, змісту навчання) і досягнутий (цінності, знання, вміння, навички, набуті під час освітнього процесу) курикулами [7].

Нещодавно затверджена Наказом МОН України від 13.12.2018 року № 1392 «Типова освітня програма організації та проведення підвищення кваліфікації керівних кадрів закладів загальної середньої освіти» відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа», метою якої є вдосконалення професійних компе-

тентностей керівних кадрів закладів загальної середньої освіти в умовах реформування галузі освіти відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа» [9]. Зроблено акцент у програмі – на розвиток управлінських компетентностей професійної діяльності керівних кадрів із питань: нормативно-правового забезпечення функціонування ЗЗСО; впровадження нових освітніх програм і стандартів; прозорість фінансової діяльності ЗЗСО; створення сучасного освітнього середовища в ЗЗСО; кадрове забезпечення та вимоги до професійних компетентностей педагогічних працівників; управління освітнім процесом, його навчально-методичне забезпечення та науково-методичний супровід; електронний документообіг; взаємодія влади та громади у створенні умов розвитку ЗЗСО; створення умов для здійснення державно-приватного партнерства в освіті; побудова демократичної моделі управління ЗЗСО.

Закон України «Про освіту» визначає нові вимоги до підвищення якості освітньої діяльності закладів освіти шляхом удосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти, приведення освітнього та управлінського процесів у відповідність із вимогами законодавства та ліцензійними умовами, запровадження інституційного аудиту, як нової форми комплексної зовнішньої перевірки й оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти, що забезпечують його ефективну роботу та сталий розвиток [4].

Так, наказом МОН України від 09.01.2019 року № 17 затверджено «Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти» [8].

Відповідно до Закону України «Про освіту» інституційний аудит передбачає:

- оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти;
- перевірку додержання закладом освіти вимог законодавства у сфері освіти (далі – перевірка).

Метою проведення інституційного аудиту є оцінювання якості освітньої діяльності закладу освіти та вироблення рекомендацій щодо підвищення якості освітньої діяльності та вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти та приведення освітнього та управлінського процесів у відповідність до вимог законодавства.

Оцінювання освітніх й управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти здійснюється відповідно до розроблених Критеріїв оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу освіти та внутрішньої системи забезпечення якості освіти за такими напрямками: 1) освітнє середовище закладу освіти; 2) система оцінювання здобувачів освіти; 3) педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти; 4) управлінські процеси закладу освіти.

Для успішного проходження інституційного аудиту важливим питанням для закладу освіти постає *методологія самооцінювання*, що ґрунтується на результатах визначення індексу інституційної спроможності (ІІС) закладу освіти.

У рамках реалізації програми «Школа як осередок розвитку громади» ВФ «Крок за кроком» авторським колективом розроблений посібник «Індекс інституційної спроможності закладу загальної середньої освіти» [2]. Індекс інституційної спроможності

(ІІС) закладу освіти вимірюється шляхом аналізу експертних оцінок і результатів опитування громадської думки за 55 індикаторами та 325 питаннями для обговорення, згрупованими нами у чотири сфери – «Лідерство», «Освітнє середовище», «Партнерство», «Професійний розвиток педагогічних працівників», які характеризують стан управління закладом ЗСО для сталого розвитку, тобто для дотримання в закладі вимог правових, етичних і соціальних зобов'язань, спрямованих на задоволення потреб загальної середньої освіти.

Таким чином, можемо зазначити, що сучасний керівник має:

- знати нормативно-правове забезпечення реформування системи освіти;
- володіти компетентностями лідера і фасилітатора;
- застосовувати знання з управління та освітнього менеджменту в практичних ситуаціях функціонування ЗСО;
- знати концептуальні засади дитиноцентризму як нової філософії сучасної освіти в Україні та педагогіки партнерства;
- забезпечувати індивідуальну освітню траєкторію учнів і працівників;
- володіти методикою здійснення супервізії (наставництва) професійного розвитку педагогічних працівників;
- знати Державний стандарт і навчальні програми початкової школи;
- запроваджувати принципи й умови інклюзивної освіти;
- формувати робочий навчальний план закладу, створювати нові освітні та навчальні програми;
- формувати безпечне освітнє середовище;
- знати процес ліцензування та державної реєстрації ЗСО;
- забезпечувати прозорість діяльності закладу загальної середньої освіти, її фінансів, організацію та ведення самостійного бухгалтерського обліку;
- впроваджувати демократичної моделі управління закладом;
- формувати і розвивати персонал закладу;
- здійснювати розроблення та реалізацію стратегії (програми) розвитку закладу.

Ці та інші питання в сучасному освітньому просторі вимагають від керівника підвищення рівня власної професійної культури. Виходячи з цього, в системі ППО мають бути забезпечені умови для розвитку професійної компетентності керівника закладу освіти.

Зосередимося на деяких із них.

Розвиток професійної культури керівника ЗСО в ІППО може відбуватися лише за умов якісного забезпечення освітнього процесу продуктивною системою спеціальної підготовки. Це стосується змісту (розроблення 30-годинних модулів підготовки), шляхів, засобів, форм і методів її реалізації.

Щодо змісту навчального плану підвищення кваліфікації керівників ЗСО, то він базується на принципах варіативності (наявність інваріантного й варіативного складників), модульності (включає п'ять навчальних модулів: філософія освіти; психолого-педагогічна компетентність; законодавство про освіту, охорона праці; професійна компетентність керівника; інформаційно-комунікаційні технології в управлінні; також планується розроблення 30-годинних модулів для підготовки до роботи керівників в умовах Нової української школи), диференціації

(включає рівні підготовки керівників та роботи в різних закладах освіти I, I-II, I-III ступенів).

Із метою розвитку професійної культури керівників закладів освіти практикуємо активні та інтерактивні форми й методи навчання: воркшопи, семінари, вебінари, «світлове кафе», івенти, роботу в групах тощо.

Окремо зазначимо про активну участь керівників разом зі шкільними командами в проектах обласного, всеукраїнського та міжнародного рівнів: проекти ВФ «Крок за кроком», «Школа як осередок розвитку громади», що дають змогу долучитися до проекту на різних рівнях. Знайти школи-партнери в Україні та за її межами; проекту «Демократична школа», що реалізується Європейським центром імені Вергеланда та багато інших.

Висновки. Таким чином, зазначимо, що розроблення моделі розвитку професійної культури керівника ЗСО сприятиме розв'язанню таких питань: усвідомлення керівником власного рівня сформованості професійної культури та його впливу на розвиток закладу, особистого професійного зростання; спрямування самоосвітньої діяльності керівника; формування гнучких навчальних планів і програм; діагностування рівня сформованості професійної культури керівника; застосування індивідуального підходу в освітньому процесі; розвиток професійної культури керівників у системі післядипломної освіти за її основними структурними компонентами.

Подальші розвідки вбачаємо у розширенні можливостей моделі професійного розвитку керівника ЗСО до потреб самого керівника і викликів в освіті.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. : 13.00.06; Черкаський нац. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси : Бізнес-інновац. центр Черкаського нац. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2016. 40 с.
2. Індекс інституційної спроможності закладу освіти : практ. посіб. / заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ : ВФ «Крок за кроком». 61 с.
3. Ельникова Г. Управлінська компетентність. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.
4. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017, № 38–39. Ст. 380). URL: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
5. Королюк С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Полтава, 2007. 168 с.
6. Королюк С. В. Управлінська діяльність як функціональна. Підготовка керівників ЗНЗ у системі післядипломної педагогічної освіти. *Управління освітою*. 2010. № 24. С. 11–13.
7. Курикулум підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів освіти галузі знань 01 Педагогічна освіта : зб. робочих навч. програм / заг. ред. Т. М. Сорочан ; наукова ред., упор. В. В. Сидоренко, М. І. Скрипник. Київ : ЦІППО, 2017. 447 с.
8. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : наказ МОН України від 09.01.2019 року № 17. URL: // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0250-19#n14>.
9. Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації керівних кадрів закладів загальної середньої освіти відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа» : наказ МОН України від 13.12.2018 року № 1392. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-18#n12>.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 06.04.2019

Королюк Светлана. Развитие профессиональной культуры руководителя образовательного учреждения в системе последипломного образования.

А Рассматривается модель профессиональной культуры руководителя образовательного учреждения и её основные составляющие; вызовы по реализации профессиональной деятельности руководителя в современных условиях реформирования общего среднего образования, внедрения Концепции «Новая украинская школа»; особенности и пути развития профессиональной культуры руководителя образовательного учреждения в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: руководитель; развитие; профессиональная культура; компетентность; система последипломного образования

Koroliuk Svitlana. Development of Professional Culture of the Education Instruction Manager in the System of In-service Education.

S The paper deals with the model of professional culture of the head of the educational institution and its main components; challenges for the implementation of the professional activity of the manager in modern conditions of reforming general secondary education, the introduction of the Concept «New Ukrainian School»; features and ways of development of professional culture of the head of the education institution in the system of in-service pedagogical education.

Key words: manager; development; professional culture; competence; system of in-service education

Королюк Світлана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

E-mail: koroliuk77@gmail.com

УДК 7.075(0):81'42:784.1(4)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3\(186\)-35-39](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3(186)-35-39)

Сінельнікова Валентина

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-9488-270X>

Сінельніков Іван

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-9556-6845>

ПРОДЮСЕРСТВО В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАКТИЧНІЙ ФОЛЬКЛОРИСТИЦІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

А Окреслюються деякі тенденції використання елементів продюсування в сучасному українському фольклористичному просторі; фольклористична освіта в мистецьких вишах розглядається як складник продюсування фольклористичного матеріалу в культурному просторі України; конкретизуються концепції взаємозв'язку фольклорної (народної) й масової культури в урбаністичному середовищі та визначається роль і місце фольк-продюсування в цих процесах; обґрунтовується необхідність використання в науковому лексиконі понять «негативна фольклоризація», «позитивна фольклоризація», а також їхній зміст.

Ключові слова: фольклор; фольклоризм; вторинне виконавство; традиційна культура; продюсер

Постановка проблеми. На межі ХХ–ХХІ століть музичні пошуки у сфері сценічного втілення фольклорного матеріалу стали одним із найпотужніших і найцікавіших жанрів, що приваблюють увагу продюсерів і музикантів-практиків, але механізм презентації та системного й успішного просування музично-фольклористичних мистецьких явищ в українському сценічно-мистецькому середовищі та у сфері музично-розважальної індустрії сучасної України нині ще не є сформованим.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Фігура фахівця (менеджера, продюсера) нині стає ключовою в багатьох галузях суспільної діяльності. Не дивно, що останнє десятиріччя сформувало в країні цілу низку відомих імен фахівців-продюсерів у теле- аудіовізуальному мистецтві. За останні роки зростає кількість публікацій, присвячених роботі продюсера з музикантами, зокрема – з артистами-виконавцями. Тематику музичного продюсування досліджували такі автори: О. Чорномис, С. Корнеєва, В. Осинський, М. Воротной, В. Бабков, І. Ліхута та ін. Зокрема, О. Чорномис підкреслює, що «у роботі з виконавцями продюсер орієнтується на власне «творче відчуття», перспективність музичного матеріалу і здатність генерувати нові ідеї щодо продюсованого матеріалу» [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Коло питань, пов'язаних із активним просуванням в інформаційному просторі й популяризацією нематеріальної культурної спадщини українського народу, – саме такими бачимо основні завдання продюсування музичного фольклору як жанру в сучасних умовах, головною метою чого вважаємо збереження національної

ідентичності й самосвідомості українців як спадкоємців і носіїв унікальної етнокультури, – є широким й об'єднує в собі багато аспектів. Зупинимося на деяких із них.

Метою статті є окреслення деяких тенденцій використання елементів продюсування в сучасному українському фольклористичному просторі; розглянути фольклористичну освіту в мистецьких вишах України як складник продюсування фольклористичного продукту; конкретизувати концепції взаємозв'язку фольклорної (народної) й масової культури в урбаністичному середовищі та визначити роль і місце фольк-продюсування в цих процесах; обґрунтувати необхідність використання в науковому лексиконі понять «негативна фольклоризація», «позитивна фольклоризація» [5], а також їхній зміст.

Викладення основного матеріалу. Реалії сьогодення диктують свої умови: в сучасному світі без певного промоушена й реклами вже неможливо продати жодний товар. На нашу думку, ґрунтовно розробленої промостратегії, тобто механізму презентації та системного просування фольклористичного мистецького продукту в сфері українського й світового шоу-бізнесу, на сьогодні фактично не існує. Менеджерська робота в цій галузі не є досконалою, «<...> адже відсутнє постійне фінансування та відповідний штат працівників. Уся робота, пов'язана з реалізацією проектів, виконується <...> на безкоштовній, добровільній основі. Волонтерство, професіоналізм і щирий патріотизм – це головні засади діяльності <...>, що черпає енергію «від народу і несе її далі в народ» [3, с. 32].

Основними інституціями, що «формують і реалізують державну політику, впливають на розвиток культурної

сфери окремих топосів», відтак, відіграють певну роль і мають значний вплив «на культуротворчі процеси розвитку культури регіонів України», виконуючи фактично функції «продюсерів культуротворчих ідей і конструктивних дій в Україні», сьогодні є Центри народної творчості. «Центри народної творчості для колективів усіх жанрів, клубних закладів, працівників культури та учасників народної творчості є продюсерами. Адже, саме вони знаходять, організують, допомагають професійно розвиватись і підтримують їхню діяльність» [5, с. 42].

Це один із аспектів цілого кола питань, пов'язаних із активним просуванням в інформаційному просторі й популяризацією нематеріальної культурної спадщини українського народу, що безпосередньо є пов'язаним зі збереженням національної ідентичності й самосвідомості українців як спадкоємців і носіїв унікальної етнічної культури. Однак історично склалося так, що «<...> в історії вторинного життя народної пісні головне функціональне та виконавське навантаження припадає на хорове виконавство <...>. Та й сам термін «фольклоризм» у сучасному світі має декілька значень. Дехто надає йому негативного змісту, розуміючи під цим словом псевдонародні стилізації, що призводять до нівеляції національних витоків. На думку інших – це вторинне побутування фольклору». Безперечно, що «для традиційної культури хоролий спів не є типовим, тоді як ансамблевий є нормативним» [4, с. 102].

На нашу думку, історично склалося так, що Центри народної творчості займаються нині підтримкою саме традиційної культури хорового співу (як форми виконавського фольклоризму), яка поступово віддає свою першість на сцені й у побуті більш природній, притаманній українському народові формі – традиційного гуртового співу. Вокальні ансамблі сучасного побутування (термін І. Павленка), що репрезентують традиційну музичну культуру українського народу й до яких належать автентичні гурти, науково-етнографічні ансамблі, ансамблі пісні й танцю, дитячі фольклорні колективи, – уособлюють у своїй творчості різні форми сценічної інтерпретації фольклору, так званий «сценічний фольклоризм».

На жаль, деякі сучасні фольклористичні колективи – представники так званого молодіжного фольклорного руху – не завжди коректно використовують і виносять на сценічні майданчики, а, отже, популяризують і просувають фольклористичний регіональний матеріал, починаючи від обробок народних пісень, зроблених без урахування регіональних особливостей першоджерел, або переспівувань зі сцени не притаманного регіону побутування колективу музичного матеріалу, почутого від іншого колективу, або вже «розкрученого» й розтиражованого через Інтернет; і, закінчуючи «штамповою» поведінкою (однакова постава й однакові рухи рук, занадто «картинна» поведінка на сцені й т. п.). У такому випадку

С. Грица використовує термін «псевдофольклор» (інші автори використовують термін «негативна фольклоризація»), у кращому випадку – адаптація під фольклор, а І. Земцовський піднімає питання про існування не лише так званих «вторинних», але й «третинних» і «четвертинних» колективів. Отже, «аналізуючи вищезгадані факти, хочеться звернути увагу на важливість пласту народної пісні в розвитку сучасного мистецтва та важливість її продюсування» в найкращих зразках «позитивної фольклоризації». Адже музичний фольклор став тією основою, на якій виросла професійна творчість сучасних виконавців [4, с. 103].

Не можемо не погодитися із думкою п. О. Овсієнко: «Продюсери ... відіграють значну роль у формуванні поглядів та смаків населення, створюють кумирів і визначають тенденції подальшого розвитку мистецтва. А останнім часом, перебігом активізації процесів самосвідомлення, фольклор відіграє особливо велике значення, він стає необхідним елементом нових популярних композицій, які подобаються широким масам» [4, с. 104]. У цьому контексті торкнемося питання використання фольклорного музичного матеріалу в творчості сучасних гуртів – новітніх музичних формацій і проектів.

Таким проектом, який уже є знаковим для сучасного мистецького простору України з точки зору просування якісного нового й незвичного фольклористичного музичного продукту (в Україні й за її межами), нині, безперечно, є етно-хаус-гурт «ДахаБраха» (арт-менеджер Ірина Горбань, продюсер Влад Троїцький), – гурт, що має свій візуальний і слуховий імідж, музика якого є впізнаваною і цікавою, назва якого вже стала брендом якісного музичного продукту. Творчу концепцію «ДахаБрахи» науковці розглядають у контексті напряму worldmusic. «Жанр етно-хаосу, у якому, за власним визначенням, працює колектив», – пише Ю. Карчова, – «це не автентичне відтворення традиційних зразків народної української творчості, а ніби їх адаптація до сучасного слухача. Серед музичних явищ, що вплинули на формування виконавської стилістики «ДахаБрахи» – давньоукраїнська пісня, ритми та мелодії Сходу, американський мінімалізм, гра малійських музикантів (Tinariwen). Найважливіші ознаки українського народнопісенного виконавства поміщаються «у світовий контекст», набувають екзотичного інструментального супроводу, який відіграє значну роль у процесі осучаснення фольклорних зразків» [1, с. 11].

Зрозуміло, що сценічну діяльність гурту «ДахаБраха» не можна характеризувати як автентичне виконання чи як відтворення селянської традиційної пісні як глибокого й повноцінного явища, що базується на засадах локальних традицій і виконується в первинному побутовому варіанті. Безперечно, що творчість «ДахаБрахи» «демонструє полівекторність утілень української народнопісенної виконавської парадигми при загальному прагнен-

ні збереження ідентичності українського фольклору» [1, с. 11].

Коло питань, пов'язаних із продукуванням музичного фольклору як жанру в сучасних умовах, є широким й об'єднує в собі багато аспектів. На нашу думку, одним із головних нині є питання підготовки молодих фахівців – дипломованих бакалаврів і магістрів з музичної фольклористики, спроможних генерувати нові ідеї; базуючись на підґрунті традиції, створювати новий музично-фольклористичний продукт, не перериваючи й не псуючи трансмісію фольклорної традиції. У цьому випадку всі дотичні до даного виду діяльності (викладачі мистецьких вишів, керівництво ВНЗ, працівники фахових міністерств і департаментів і т. п., специфічну менеджерську діяльність, на яку покладено відповідальність за кінцевий «продукт», тобто якість компетенцій і компетентностей випускників – фольклористів) виконують кілька продюсерських завдань: «<...> стратегічне (проведення аналізу ситуації, розроблення прогнозів, стратегії, складання бізнес-плану, координація процесу), адміністративне (контроль, оцінка результатів, здійснення корекційної діяльності, заохочення та покарання), експертно-інноваційне (знайомство з новинками ринку, їхня кваліфікована оцінка й створення умов для невідкладного впровадження в практику), соціально-психологічне (створення в колективі сприятливого морально-психологічного клімату, підтримка традицій, <...> формування відповідних стандартів поведінки, мотивування, активізація, стимулювання) <...>» [2, с. 26].

З огляду на реалії, в яких здійснюють свою науково-педагогічну та науково-творчу діяльність сучасні мистецькі виші України, й саме ті, де готують фахівців – музикантів-фольклористів, майбутніх керівників фольклорних колективів, викладачів фольклорно-етнографічних дисциплін, можемо констатувати, що продуктивне й результативне багаторічне продукування розвитку музично-фольклористичної освіти в Україні здійснюється лише в Київському національному університеті культури і мистецтв, де за підтримки керівництва вишу, вже понад 27 років на факультеті музичного мистецтва існує спеціалізація «музичний фольклор», на яку стабільно щороку здійснюється набір талановитих самородків – студентів із усієї України.

Науково-етнографічний (за класифікацією І. Павленка) фольклорний ансамбль «Крालиця» КНУКіМ, яким увесь цей час керує і який по-суті продюсує керівник колективу І. Сінельніков, фактично є кузнем фахівців, які на сьогодні є гордістю університету, і є представниками нової генерації молодих українських фольклористів – викладачів і артистів, що акумулюють у своїй музично-фольклористичній діяльності традиційні й новітні тенденції розвитку української й світової культури. Це вже відомі в Україні музиканти – фольклористи Максим Бережнюк («Дніпро»,

«The Docks»), Ігор Перевертнюк («Чорноморці»), Людмила Капітонова («Folky Funky»), Сусанна Карпенко («Божичі»), Тимофій Музичук («Дніпро», «MniShek», «Згарда»), Валерій Гладунець («Полікарп»), Северин Данилейко («Гуляйгород», «Хорея Козацька»), Юлія Юріна («YUKO»), Інна Ковтун («Рожаниця»), Олена Видрич («Кросна») та ін. – випускники «Крालиці», що створили свої гурти – від традиційного фольклору до рок-фольку і електро-фольку, й, таким чином, насичують мистецький шоу-простір України українським етнічним музичним продуктом.

Цей перелік не буде повним без імен учасників етнохаус-гурту «ДахаБраха», про який йшлося вище, – Олена Цибульська, Ірина Коваленко й Ніна Гаренецька, отримавши старт у фольклорному ансамблі «Крालиця», за тринадцять років існування свого гурту змогли досягти світової популярності (чого вартує лише саунд-трек «ДахиБрахи» до американського серіалу «Фергі» й реклами парфумів Девіда Бекхема). Творчість Гурту «Даха Браха», як одна із множинних «варіативних інтерпретацій народнописенного виконавства в сучасній мистецькій практиці», сьогодні є одним із популярних об'єктів мистецтвознавчих досліджень з метою визначення рівня «осягнення специфіки виявлення <...> ментальних основ як чинників <...> перманентної та іманентної національної репрезентативності» та осмислення «<...> тенденцій буття народнописенного виконавства, особливостей інтерпретування його парадигмальних ознак у сучасній професійній музичній практиці» [1, с. 3].

Керівник колективу для учасників ансамблю «Крालиця» є безперечним лідером, адже однією з основних рис і завдань продюсера в сучасному мистецькому просторі є лідерство (першість), тобто «продюсер-менеджер є інтегратором, свого роду контролером, що стежить за тим, щоб конкретні дії членів його команди не суперечили загальним інтересам, не підривали внутрішню єдність групи, <...> в необхідних випадках він виступає організатором їх захисту» [2, с. 27]. Усі означені вище функції менеджера – керівника колективу є важливими, однак остання, функція лідера, є найважливішою й без неї важко було б добитися досягнення результатів.

Зрозуміло, що популяризація фаху «фольклорист» у КНУКіМ і відповідно – збільшення набору абітурієнтів за окресленим фахом (цю тенденцію простежуємо протягом останніх кількох років), – здійснюється керівником фольклорного ансамблю «Крालиця» не лише в університетських аудиторіях. Хоча зневажати роль аудиторної роботи у формуванні майбутнього фахівця-фольклориста не потрібно: саме в аудиторії студенти засвоюють основні принципи роботи із автентичним матеріалом, що їх диктують сучасні реалії, адже «<...> процес адаптації й трансформації традиційної пісні в сценічних умовах потребує принципової переоцінки так званих «форм засвоєння» та проявів «вторинності» народної пісні»; зрозуміло,

що « <...> для передачі фольклору необхідне його досконале вивчення, інакше виникає «ходячий штамп» [4, с. 101–102].

Зауважимо також, що головною метою продюсування є зробити проект успішним, тобто цікавим для широкого кола, однак «<...> у ситуації відсутності навиків культурної навігації, молодь обирає шлях найменшого супротиву», тобто активного засвоєння яскравого, «розкрученого», того, що легко впізнається [6, с. 102]. Які чинники «розкручують» спеціалізацію «музичний фольклор», роблять її привабливою для абітурієнтів КНУКіМ? По-перше, це PR, який нині є пріоритетним напрямом у формуванні іміджу фольклориста як затребуваного фахівця на українському ринку праці.

Існує кілька PR-методів просування музичних груп і артистів на арені українського шоу-бізнесу, основні із цих методів успішно використовуються керівником колективу в просуванні фольклорного ансамблю «Крالیця» теле- й радіопростором України та зарубіжжя, а отже, – популяризації фольклористичної спеціалізації в КНУКіМ. Це робота з пресою (численні інтерв'ю керівника й учасників ансамблю на Національному та обласних радіо й ТБ), участь у міжнародних і всеукраїнських фестивалях і конкурсах з подальшим розміщенням і ротацією аудіо- й відеоматеріалів на спеціалізованому каналі І. Сінельнікова «Крالیця» в YouTube, у соцмережах «Facebook» та «Instagram» (сторінки І. Сінельнікова та в групі фольклорного ансамблю «Крالیця»). Неабияку роль у популяризації фаху фольклориста в КНУКіМ відіграють імена випускників, названі вище, а також участь студентів і випускників – краличан у «розкручених» ТБ-проектах: згадаємо участь «Крالیці» в зйомках новорічного фільму «Різдво із Тіною Кароль» та численних випусках популярного музичного шоу «Фольк-мюзик» з Оксаною Пекун або в низці музично-гумористичних телепередач «Спотикач» на УТ-1; а також участь Юлії Юріної, Сусанни Карпенко, Людмили Капітонової, Максима Бережнюка, Олександра Міщенко та інших у надзвичайно популярному шоу на каналі «1+1» «Голос країни» та інших реаліті-шоу на українському ТБ.

Як чинник популяризації фольклористичного фаху назвемо також участь викладачів – фольклористів КНУКіМ у журі різноманітних музичних фестивалів і конкурсів як в Україні, так і за її межами; а також проведення майстер-класів «Крالیці» для широкого загалу бажаючих опанувати українські регіональні манери співу (Київ, Чернігів, Житомир, Рівне, Львів тощо). Поширенню зацікавленості фахом фольклориста сприяли також численні перемоги «Крالیці» та її солістів у багатьох міжнародних і всеукраїнських музичних конкурсах, як-от перемога нинішніх студенток Юлії Вітранюк і Софії Рубан, які стали лауреатами в номінації «Сольний спів» уже досить відомого Київ-

етно-мюзик-фесту «Віртуози фолку» (Київ, 2017 і 2018 рр. відповідно).

Результати дослідження. Наголосимо на тому, що успішність зіркових випускників – фольклористів факультету музичного мистецтва КНУКіМ (як музична, так і фінансова) формувалася поступово, зокрема: рік за роком створювався бренд гурту «ДахаБраха», лише через певний термін існування гурту про нього почали активно говорити на Батьківщині (хоча за кордоном на той час наші «дахівці» вже були достатньо впізнаваними завдяки участі гурту в численних музичних фестивалях, що також використовувалося менеджером гурту для його популяризації та «розкручування»). Нині цей гурт є учасником багатьох відомих зарубіжних музичних шоу (прямий ефір на Бі-Бі-Сі), гурт вже має тур Україною (а не «лише» Канадою, Англією, США, країнами Латинської Америки, Австралією, країнами Європи) й збирає переповнену залу фанатів у найбільшому в Україні палаці мистецтв у м. Києві. Уся тринадцятирічна історія існування гурту «ДахаБраха» є свідченням того, що без належного продюсування в Україні не можна бути почутим і реалізованим.

Висновки. Зрозуміло, що винесена в назву нашої статті тема не може обмежитися однією розвідкою, але безперечно, що за 27 років творчої діяльності «Крالیці» назва колективу й ім'я її керівника вже стали певним брендом якості музичного й сценічного фольклористичного продукту, зрозуміло, що «завдяки створенню бренду продукцію артиста будуть чекати й гарантовано купувати» [2, с. 28].

Перспективи подальших розвідок. Тема, нашої статті ще знаходиться на стадії первинного наукового опрацювання. Вважаємо, що вона перспективна й актуальна і не залишиться поза увагою науковців і практиків-фольклористів.

Список використаних джерел

1. Карчова Ю. І. Українське народнопісенне виконавство в професійній музичній практиці останньої третини ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Харків, 2016. 19 с.
2. Ліхута І. Роль продюсера у створенні «зірки» шоу-бізнесу. *Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: виклики та концепції сьогодення* : зб. наук. пр. / упоряд. С. Садовенко. Київ, 2018. С. 25–28.
3. Лоцман Р. Досвід проектно-менеджерської діяльності «Народної філармонії» в контексті становлення громадянського суспільства України. *Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: виклики та концепції сьогодення* : зб. наук. пр. / упоряд. С. Садовенко. Київ, 2018. С. 29–33.
4. Овсієнко О. Вторинне життя народної пісні. *Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: виклики та концепції сьогодення* : зб. наук. пр. / упоряд. С. Садовенко. Київ, 2018. С. 100–104.
5. Румко Ж. П. Центри народної творчості як продюсери культуротворчих ідей та конструктивних дій в Україні ХХІ ст. *Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: виклики та концепції сьогодення* : зб. наук. пр. / упоряд. С. Садовенко. Київ, 2018. С. 42–43.
6. Тихомиров С. А. Фольклор современной городской молодежи: аксиологический аспект : дис. ... канд. культурологии. Санкт-Петербург, 2009. 401 с. URL: www.disserscat.com/content/folklor-sovremennoj-gorodskoj-molodezhi-aksiologicheskii-aspekt (дата звернення 03.04.2019 р.)
7. Черномыс О. Профессия продюсер. *Обучение в России*. 2002. № 8.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 06.04.2019

Синельникова Валентина, Синельников Иван. Продюсирование в украинской практической фольклористике: современные реалии.

А Определяются некоторые тенденции использования элементов продюсирования в современном украинском фольклористическом пространстве; фольклористическое образование в художественных вузах рассматривается в качестве составляющей продюсирования фольклорного материала в культурном пространстве Украины; конкретизируются концепции взаимосвязи фольклорной (народной) и массовой культуры в урбанистической среде и определяется роль и место фолк-продюсирования в этих процессах; обосновывается необходимость использования в научном лексиконе понятий «негативная фольклоризации», «положительная фольклоризации», а также их содержание.

Ключевые слова: фольклор; фольклоризм; вторичное исполнение; традиционная культура; продюсер

Synelnykova Valentyna, Synelnykov Ivan. Production in Ukrainian Practical Folkloristics: Modern Realities.

S Some tendencies of using elements of production in contemporary Ukrainian folkloric space are outlined; folkloristic education in the artistic higher educational establishments of Ukraine is considered as a component of the production of folkloristic art works; the concepts of the relationship between folk and mass culture in the urban environment are specified, as well as the role and place of folk-production in these processes; the necessity to use the concepts of «negative folklorization» and «positive folklorization», and their content in the scientific lexicon is substantiated.

Key words: folklore; secondary performance; traditional culture; producer

Синельнікова Валентина Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

E-mail: grucynj@i.ua

Синельников Иван Григорович, доцент кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, заслужений працівник культури України

E-mail: kralycya@ukr.net

Кедіс Олег

Клюєва Світлана

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-1138-6143>

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-8727-8176>

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО РЕПЕРТУАРУ СПІВАКА-БАРИТОНА

А Відзначено, що формування майстерності співака є складним та тривалим процесом, який відбувається завдяки постійній роботі над музичним художнім матеріалом. Наголошено на тому, що вибір репертуару для баритона є важливим завданням. Критеріями відбору репертуару є увага до змістової сторони творів. Важливим є звернення до творів як зарубіжних, так і вітчизняних авторів.

Ключові слова: співак; баритон; репертуар; арія; методичні рекомендації

Постановка проблеми. Одним із базових завдань, які постають у процесі виховання вокаліста є підбір музичного матеріалу, який застосовується на уроках із фаху. Репертуар вокаліста має не лише демонструвати його співацькі здібності, а й відповідати його смакам, розвивати вокальну майстерність і бути зрозумілим для співака. Обґрунтування специфіки репертуару, який може використовуватись для розвитку чоловічого голосу, зокрема баритону, є питанням, що не втрачає своєї актуальності. Зміна соціокультурних реалій потребує внесення коректив у вже існуючі методичні розробки та доповнення їх здобутками, наявними в останніх наукових публікаціях.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Низка методичних рекомендацій, пов'язаних із вихованням співаків спеціалізації «академічний вокал» представлено в розробці вітчизняного автора А. Даценко [1].

Деякі пропозиції щодо репертуару молодих співаків висувуються в роботі англомовного автора К. Раган [6]. Використання її розробки дозволяє оцінити специфіку підходу, який висувається в західному просторі та його дотичності до вітчизняного.

Грунтовна презентація досягнень, наявних у вокальних партіях ораторій Г. Генделя, здійснена в праці Л. Кирилліної [2].

Етимологічний та образно-смісловий аспекти розуміння специфіки оперного амплуа баритона розробляються в роботі українського мистецтвознавця О. Муравської [3].

Питання рефлексії у вокальній музиці ХХ століття (на матеріалі творчості Д. Шостаковича і Б. Лятошинського) аналізується в дисертаційному дослідженні Л. Нін [4].

Романси 1920-х років провідного українського композитора-класика Б. Лятошинського досліджуються вітчизняним музикознавцем І. Савчуком [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що в наявності є чимало розробок, присвячених вокальній майстерності, питання виховання співаків-баритонів є мало дослідженим. У тому числі не розглянуто рекомендації, що мають висуватися стосовно репертуару, який доцільно використовувати в освітньому процесі.

Мета статті полягає у виділенні критеріїв, пов'язаних із формуванням репертуару молодих співаків-баритонів. Здійснення даної мети реалізується у вирішенні низки завдань, як-от виборі творів, їхньому доречному виконанні, правильній інтерпретації.

Викладення основного матеріалу. Дослідження мистецтва вокального виконавства є проблемою, вирішення якої пов'язане з великою кількістю чинників. Значна увага може приділятися технічним можливостям співака, його манері, артистизму, вмінню перевертлюватись у різних персонажах. Відповідно вибір музичного матеріалу, який буде інтерпретувати виконавець, відіграє провідну роль. Доречність технічного рівня обраного твору з огляду на здібності співака, можливість передати авторський задум, комфортність у відтворенні ролі – все це впливає на сприйняття публікою. У виконавців завжди є проблема вибору відповідного репертуару, який дозволяє бути достатньо конкурентоспроможними для прийняття участі в конкурсах і концертах. «Цей репертуар повинен демонструвати певні сильні сторони співака, і в той же час бути технічно доречним як у текстовому, так і в драматургічному відношенні» [6, с. 299].

Часто молоді співаки виконують репертуар, який є надто складним для молодого голосу. Можлива певна невідповідність ролі, яку втілює виконавець та його власне індивідуальне начало. Не надто доречним є втілення образів, які невідповідні віку співака, бо правильне прочитання певних композиторських задумів можливе лише з набуттям досвіду, з досягненням майстерності. Надзвичайно актуальним постає завдання відбору матеріалу, який може використовуватись у процесі підготовки молодих співаків загалом і баритонів зокрема.

Розглянемо методичні рекомендації, що пов'язані з вокальним виконавством.

Баритоновий репертуар, якщо говорити про оригінальні твори, має відносно меншу «історію» свого становлення, аніж для тенора. За доби бароко найчастіше чоловічі партії головних героїв надавались тенорам або скопцям. Існував брак творів, де б низькі в регістровому зв'язку голоси виконували б головну партію, до того ж не в комедійному

амплуа, а в героїчному, ліричному та т. п. Якщо звернутись до історії оперного мистецтва, що виступало найвищою формою проявлення віртуозності та майстерності вокалістів, то найпершими операми, де почали створювати розгорнутіші партії для баритону, стали твори Г. Генделя, а згодом і В. Моцарта. «Севільський цирюльник» Дж. Россіні стає оперою, де партію головного героя – Фігаро – виконує саме баритон. «Активне впровадження баритона в європейську оперну практику здійснювалося вже наприкінці XVIII – початку XIX ст. Басово-баритоновий «ухил» в оперних тембральних перевагах зазначеного періоду свідчив про затвердження ідей реалізму в музиці, прийняття яких відмежувало це мистецтво від віртуозної фігуративності старої школи, що жила безпосередньо церковними джерелами «солодкого співу», при цьому, одночасно, наближаючи оперний жанр до архаїки ранньохристиянських співочих цінностей» [3, с. 156].

З огляду на утвердження романтизмом прагнення природності практика звернення до баритону набуває більшого поширення. Саме за доби романтизму створюється низка оперних творів, де головні партії виконують баритони. Варто означити таких персонажів опер як Дж. Верді, як Яго, Набукко, Макбет, Симон Бокканегра та низку інших. Р. Вагнер також використовує баритонів у своїх операх, але, здебільшого, відводить їм другорядні ролі, а провідні партії виконують тенори (чи точніше Heldentenor). Чимало чоловічих партій у творах Дж. Пуччіні надавалось баритонам.

Отже, порівняння творів даних композиторів з іншими авторами опер – Р. Леонкавалло, П. Масканьї, Г. Доніцетті, Ж. Бізе, П. Чайковського, М. Бородіна – не викликає зауважень. У даних творах одним із завдань, які закладаються автором, є відтворення ідеї передавання певних емоційних станів, що не завжди є відображенням авторського світобачення. «Роздуми про власні вчинки, намагання пізнати себе, усвідомити причини своєї поведінки, осмислити сприйняття своєї постаті іншими індивідуумами – цей «інтелектуальний» пласт музичної образності лише формується у XIX столітті і, як правило, ще тісно пов'язаний із звичним для романтиків прагненням зафіксувати різноманітні настрої та психічні стани» [4, с. 6].

Окрім того, в них часто помічаємо елементи, що свідчать про крайню значну важливість технічної віртуозності.

У методичних розробках, присвячених вихованню майстерності сольного співу [1, с. 51], пропонуються такі оперні партії, що доцільні для виконання на державному іспиті вокалістами-баритонами: Демон – А. Рубінштейн «Демон»; Роберт – П. Чайковський «Юланта»; Князь – П. Чайковський «Чародійка»; Мазепа – П. Чайковський «Мазепа»; Базиліо – Дж. Россіні «Севільський цирюльник»; Мефістофель – Ш. Гуно «Фауст»; Нілаканта – Деліб «Лакме»; Сусанін – М. Глінка «Іван Сусанін»; Володимир Галицький – І. Бородін «Князь Ігор»; Навуходоносор – Д. Верді «Навуходоносор»; Ксеркс – Г. Гендель «Ксеркс»; Тоніо – Р. Леонкавалло

«Паяци»; Дон Жуан – В. Моцарт «Дон Жуан»; Фігаро – В. Моцарт «Свадьба Фігаро»; Жермон – Д. Верді «Травіата».

Дійсно, дані твори дають можливість проявити вокальну підготовку. Але вокальна майстерність передбачає опанування різними стилями та вмінням виконувати твори, що відносяться не лише до «класики» оперного мистецтва, але й до тих, що написані протягом останніх десятиліть. У вищезгаданій розробці А. Даценко наголошується на обов'язковій програмі державного іспиту з фаху, яка має включати вісім творів, зокрема: «Арія з опери іноземного автора XVII–XVIII ст., Арія з опери іноземного автора XVIII – XX ст., Арія з опери російського автора, Арія з опери українського автора та два камерні твори» [там само, с. 50].

Карі Раган, сучасна авторка та викладач, пропонує включати до репертуару баритонів арію «See, the Raging Flames Arise» з ораторії Г. Генделя «Ісуса (Ісус Навін)», адже хоча «колоратура є складною, але будь-який молодий бас / баритон захоче підвищити свій рівень, співаючи цю військову арію» [6, с. 302].

Відзначимо, що арії з ораторій та опер Г. Генделя є досить зручним репертуаром, адже вони значно відрізняються від творів його попередників. Мовиться про складність образного ставлення й питання форми. «Створені в умовах повної творчої свободи, герої ораторій Г. Генделя дуже складні, неоднозначні, непередбачувані в своїх реакціях і вчинках. Звідси – надзвичайно своєрідні й індивідуальні музичні форми сольних номерів. Форма арії da saro, що панувала в операх Г. Генделя, в ораторіях зустрічається не надто часто» [2, с. 13]. Необхідно підкреслити, що досить часто композитори писали свої твори для конкретного співака, вокальні дані яких могли виходити за межі «класичного» баритону. Із часом вони могли перейти до репертуару басів чи, навпаки, тенорів. Хоча арія Мазетто з опери «Дон Жуан» В. Моцарта була написана для баса, проте залучення верхньої теситури дозволяє її виконувати баритону. Карі Раган наголошує, що деякі арії є досить камерними, їхня тривалість не надто велика, не звучність повинна впливати на бажання їх виконувати, а висока художня цінність. Так, сюди можна віднести арію Гульєльмо «Non siate ritrosi» з опери «Так чинять усі» В. Моцарта. З метою урізноманітнення матеріалу та задля демонстрації баритона в комічному амплуа можливе включення арії Капітана Коркорана «I am the captain of the Pinafore» з опери «Корабель її Високості «Пінафор» або Закохана матроса» (1878) Артура Саллівана. Окрім звернення до творів суто «академічного» спрямування, група авторів, серед яких і К. Раган, наголошують на можливості звернення до опер інших композиторів. Зокрема, досить гарним компонентом репертуару можуть стати арії з опери «The Old Maid and the Thief» (1939) Джанкарло Менотті, арії «Oh, I was goin' a-courtin» з опери Аарона Копленда «The Tender Land» (1952–1954).

Зважаючи на універсальність, якою мають володіти сучасні виконавці, які співають не лише оперну класику, ви-

никає питання про те, на які ж саме камерні твори необхідно звернути увагу з метою включення їх до репертуару вокаліста. Власне зазначимо, що при виконанні творів багатьох композиторів ХХ століття надзвичайно важливою є майстерність не віртуозного гатунку, що була притаманна співу традиції *bel canto*. На перший план виходять принципово інші показники вокальної майстерності, що передбачають втілення глибоких образів, філософського рівня осягнення головної ідеї твору. «Зміна семантичного модулю призвела до нової парадигми вокального стилю в цілому: спів (*bel canto*) поступається авторським роздумам, внутрішньому монологу, самозануренню й духовним зусиллям особистості для вирішення «вічних питань» [4, с. 1].

На думку Л. Нін, у творах композиторів Д. Шостаковича, Б. Лятошинського відбувається формування такої стилістики, яка виступає відображенням постаті автора, тому їхнє розуміння стає запорукою правильного виконання, дотичного до авторського задуму. Не зважаючи на те, що існує урізноманітнення мови, зауважується виникнення непередбачуваних інтонацій, складних гармонічних утворень, нетрадиційних способів звуковидобування. Проте інші чинники також зумовлюють їхню складність.

«Як наслідок ускладнення вокальної мови в творчості композиторів ХХ століття, змістовність якої полягає не стільки в технічному «переозброєнні» співаків, скільки в психологічній та інтелектуальній складовій професійного мислення. Якщо вони мають справу з художньою свідомістю митця рефлексивного типу, треба осягнути духовну висоту авторських намірів, відмовитися від романтичної традиції співу та працювати над вокальним образом як з криптограмою, яку треба відтворити у виконавській інтерпретації як факт особистої автобіографії» [там само, с. 2].

Наприклад, включення до репертуару камерно-вокальних творів Б. Лятошинського постає надзвичайно корисним для виховання співаків. Так, цикл «Три романси для низького голосу та фортепіано» ор. 6, який був написаний у 1922–1924-і роки на слова Ф. Геббеля «Прокляте місце» та О. Плещеева «Листя осіннє шуміло» у перекладі М. Литвинця та Г. Гейне «В піску на дальнім перехресті» у перекладі Д. Ревуцького представляє значний спектр виконавських завдань, які постають перед співаком. Цей твір дозволяє налаштуватись виконавцю-баритону чи басу на екзистенційні переживання, які охоплювали композитора в цей час. Причому розкривається авторський задум не тільки завдяки вокальній партії, а й завдячуючи партії фортепіано.

І. Савчук відмічає ті типові риси, які притаманні камерно-вокальним творам Лятошинського. «Скажімо, Б. Лятошинський використовує ритмічні ознаки маршової (траурної) ходи, гімнові ритми тощо, часто вдається до звуконаслідування, різноманітної фактури – поліфонічне «переплетення» голосів, до септакордових послідовностей (збільшені, авторські лейтакорди на кульмінаційних стижах тощо), мелодекламативного наслідування поетичного тексту в

камерно-вокальних творах. Останній творчий прийом значно увиразнює поетичну риму, надаючи загальному образному контексту більш містких екзистенційних характеристик» [5, с. 39].

Відзначимо, що саме в цей період у творчості Б. Лятошинського виникають також інші романси, які доречно включати до репертуару виконавця-баритона. Два романси для низького голосу, струнного квартету, кларнета, валторни та арфи на сл. К. Бальмонта, тв. 8 («Комиш» та «Підводні рослини») та «Місячні тіні»; чотири романси для низького голосу та ф-но, тв. 9: «В промінні білім» на слова П. Верлена, «Прелюдія» на слова Ігоря Северянина, «Молодик» на слова К. Бальмонта, «Втеча місяця» на слова О. Уайльда в перекладі Г. Кочура. У творчості сучасних українських композиторів є низка камерних творів, на які потрібно звертати увагу, адже вони пропонують низку можливостей для досягнення майстерності виконавців. Доречним буде виконувати вокальний цикл «Повісті» на тексти А. Куліча для баритону і ф-но (1975) І. Карабиця, а також включати твори молодих композиторів.

Висновки. Формування майстерності співака є складним і тривалим процесом, який відбувається завдяки постійній роботі над музичним художнім матеріалом. Вибір репертуару для баритона є важливим завданням. Критеріями відбору оперних і камерно-вокальних творів має бути прагнення дотримуватись відповідності між індивідуальними якостями виконавця та мистецьким задумом композитора, намагання обирати не з огляду на зовнішню ефектність твору, а на його змістову сторону, бажання урізноманітнити репертуар шляхом поєднання арій, написаних у різні стильові періоди та належних до різних композиторських і вокальних шкіл. Важливим є звернення до творів як зарубіжних, так і вітчизняних авторів.

Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі творів сучасних авангардних композиторів, які доцільно включати до репертуару вокалістів-баритонів. Особлива увага має приділятися зразкам «нової опери», які пов'язані з проектами В. Троїцького.

📖 Список використаних джерел

1. Даценко А. С. Сольний спів : метод. реком. для студ. спец. «Музичне мистецтво» спеціалізації «Академічний вокал». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 61 с.
2. Кириллина Л. В. Оратории Г. Ф. Генделя : учеб. пособ. по истории зарубежной музыки для преподавателей и студентов музыкальных вузов. Москва : НИЦ «Московская консерватория», 2008. 56 с.
3. Муравська О. В. До питання про специфіку оперного амплуа баритона: етимологічний та образно-смісловий аспекти. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. Київ, 2016. Вип. 1 (6). С. 153–158.
4. Нін Л. Рефлексія у вокальній музиці ХХ століття (на матеріалі творчості Д. Шостаковича і Б. Лятошинського) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Харків, 2018. 19 с.
5. Савчук І. Б. Борис Лятошинський. Екзистенційний наратив 1920-х. *Борис Лятошинський. Романси 1920-х*. Київ ; Ніжин, 2015. С. 13–39.
6. Ragan K. Serious about Singing: Age Appropriate Repertoire for the Talented Teen. *Journal of Singing*. 2016. Vol. 72, no. 3, P. 299–304.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу 16.05.2019

Кедис Олег, Клюева Светлана. Формирование учебного репертуара певца-баритона.

Ⓐ Отмечено, что формирование мастерства певца является сложным и длительным процессом, который происходит благодаря постоянной работе над музыкальным художественным материалом. Отмечено, что выбор репертуара для баритона становится важной задачей. Критериями отбора репертуара является внимание к содержательной стороне произведений. Важно обращение к произведениям как зарубежных, так и отечественных авторов.

Ключевые слова: певец; баритон; репертуар; ария; методические рекомендации

Kedys Oleh, Kliueva Svitlana. Formation of Repertoire for Training Singer-baritone.

Ⓐ It is noted that the formation of the mastery of the singer is a complex and time-capacity process, which occurs due to the continuing work on musical artistic material. It was emphasized that the choice of repertoire for the baritone is an important task. Criterion for the selection of the repertoire is the attention to the content side of the compositions. It is important to appeal to the compositions of both foreign and domestic authors.

Key words: singer; baritone; repertoire; aria; methodical recommendations

Кедіс Олег Юрійович, завідувач кафедри музичного мистецтва Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», заслужений діяч мистецтв України

E-mail: kedisoleg@gmail.com

Клюєва Світлана Вікторівна, провідний концертмейстер кафедри музичного мистецтва Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»

E-mail: s.klyuyeva@ukr.net

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ МЕТОДИЧНОЇ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВОЇ ОСВІТИ

А Досліджено етапи становлення художньо-промислової освіти в історико-педагогічній ретроспективі. Подано обґрунтування поняття «дизайн-освіта». Проведено аналіз становлення художньо-промислової освіти. З'ясовано організаційно-педагогічні засади методичної освіти. Виокремлено та систематизовано етапи дизайнерської підготовки. Наведено тенденції та перспективи розвитку методичної художньо-промислової освіти.

Ключові слова: дизайн; дизайн-освіта; художньо-промислова освіта; професійний дизайн; тенденції; розвиток; ретроспектива

Постановка проблеми. У зв'язку з тим, що до 1990 року не існувало концепції дизайну, виникає необхідність розкрити поняття «дизайн-освіти», що включає в себе значення художньо-промислової освіти, промислового мистецтва тощо.

Наразі особливої актуальності, соціального та культурного значення набуває професійна підготовка спеціалістів «художньої промисловості» – дизайнерів. Важливість такої методичної освіти визначає її головна мета – здійснювати професійну підготовку спеціалістів.

Для її досягнення потрібно виконати такі завдання:

- застосовувати інверсний підхід до навчання;
- визначати сучасний зміст дизайнерської підготовки;
- взяти до уваги реальні вимоги, продиктовані ринковою економікою;
- розробляти освітньо-професійні програми, навчальні плани, робочі програми дисциплін та дидактичного забезпечення освітнього процесу.

Значення художньо-промислової освіти та її розвитку й визначення перспектив стало особливо важливим в Україні. Так, це відбулось після запровадження нових вимог до дизайн-освіти та нового класифікатора професій України (2011) щодо підготовки в професійних навчальних закладах дизайнерів ОКР «молодший спеціаліст», «бакалавр» і «магістр». Важливим є ще те, що цими вимогами та «Переліком напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах» є обумовлено нова спеціалізація в межах курсу дизайну – можливість здобуття кваліфікації вчителя дизайну.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Концепції дизайну було присвячено чимало наукових робіт українських і зарубіжних науковців. О. Генісаретський, О. Голубець, О. Козакевич, Д. Кривавич, В. Овсійчук, І. Мірчук, М. Мурашко, О. Нога, О. Тарасенко, М. Селівачов, Л. Соколюк, М. Станкевич вивчали теоретико-методологічні, історичні та гуманітарно-художні засади мистецтва дизайну. В. Даниленко, І. Кузнецова, В. Сидоренко досліджували художньо-проектну культуру й естетику дизайнерської творчості.

Поняття дизайн-освіти та її зміст, форми та методів навчання та шляхи їх реалізації в загальноосвітній, вищій мистецькій і педагогічній школах студіювали

Є. Антонович, А. Бровченко, В. Вдовченко, Л. Оршанський, В. Прусак, І. Савенко, Р. Силко, В. Тищенко, Б. Тимків, О. Фурса, А. Чебикін та ін. У роботах В. Глазичева, О. Хмельовського, Л. Холмянського, А. Чебикіна, М. Яковлева наведені результати порівняння історичного й сучасного досвіду вітчизняної дизайн-освіти. Інноваційні технології в дизайн-освіті стали предметом досліджень О. Бойчука, О. Боднара, В. Бондаренко, Т. Костенко, Г. Гайворонського, Є. Рагуліна, В. Голобородька та ін.

Ретроспективу художньо-промислових шкіл і дизайнерських осередків визначили такі вчені: С. Мигаль, І. Кодлубай, А. Півненко, З. Тканко, П.Татіївський, С. Удріс, Р. Шмагало та ін.

Мета статті полягає у педагогічному аналізі системи художньо-промислової освіти та науковому обґрунтуванні ефективного використання ідей і практичного досвіду художньо-промислових шкіл у практиці дизайн-освіти.

Передбачаємо висвітлити у нашому дослідженні такі завдання:

- розкрити поняття «дизайн-освіти»;
- провести аналіз етапів становлення й розвитку системи професійної художньо-промислової освіти в історико-педагогічній ретроспективі;
- розкрити зміст, напрями, тенденції, організаційно-педагогічні засади функціонування професійних художньо-промислових шкіл дизайн-освіти;
- визначити особливості емпіричного досвіду художньо-матеріальної культури як основи вітчизняної системи дизайн-освіти та сформулювати основні науково-методичні принципи професійної художньо-промислової освіти;
- визначити можливість розвитку вітчизняної вищої дизайн-освіти – запровадження теоретичних ідей та емпіричного досвіду підготовки фахівців.

Викладення основного матеріалу. Дизайн як поняття є особливим видом проектної діяльності, що охоплює художньо-об'єктну творчість та науково обґрунтовану інженерну практику в промисловій сфері. Дизайн має низку функцій: образотворчу, гедоністичну, комунікативну, виховну та пізнавальну [6].

З огляду на те, що дизайн має безліч напрямів діяльності, унеможлиблюється об'єднання всіх векторів науково-

го підходу до вивчення дизайну як єдиної науки. Наразі не створено спільного інституту дизайну, який би охоплював досвід фахівців усіх розгалужень дизайну, що обумовило б виокремлений і незалежний розвиток кожного із його напрямів.

Наприклад, графічний і ландшафтний дизайни мають різні предмети та об'єкти вивчення. Однак мета і завдання дизайну пов'язані між собою. Основним завданням дизайну є відтворення ідей людини відносно об'єкту дизайну, усунення проблем виконання проектів, конструкцій тощо.

Основними чинниками дизайну, що одночасно окреслює його завдання є такі:

- ергономіка, тобто легкість у використанні об'єкта дизайну;
- інтерфейс користувача;
- психологічні особливості оператора, що працює з об'єктом дизайну;
- застосування нових технологій у дизайні для спрощення його інших завдань [11].

Відповідно до цього, об'єктом дизайну є предмет, який видозмінюється через різні модифікації, що були розроблені людиною для запровадження ідей покращення зовнішнього вигляду, соціальної привабливості.

Наразі, поняття «дизайн» впевнено посідає ключове місце серед понять, пов'язаних зі способом життя, соціальним статусом, рівнем комфорту. Змістовне різноманіття дизайну як практичного способу художнього осмислення середовища проживання змінилося в кінці XIX століття, коли дизайн розуміли тільки як технічне, а в подальшому й художнє проектування в області індустріального розвитку виробництва предметів побуту. Зараз поняття «дизайн» використовується в системі багатьох соціальних послуг, у промисловості та як основний напрямок ергономіки. Це не тільки метод проектування зручних і красивих речей, але й частина культури сучасного суспільства й людини [9].

Дизайнерська освіта стала дисципліною, що вивчається в системі початкової, середньої та вищої освіти. Загалом, урахувавши численні тлумачення сутності дизайну, визначаємо «дизайн» як творчу художньо-проектну діяльність, спрямовану на розроблення гармонійного предметного середовища в різноманітних сферах життя людини [10].

Для того, щоб перейти від поняття дизайну до дизайн-освіти, потрібно підвести підсумок вищезазначеного. Отже, дизайн – це художня діяльність, головним завданням якої є розроблення ідеального об'єктного середовища, яке найбільше підходить для проживання та задоволення усіх потреб особистості.

Розкриємо поняття дизайн-освіти. Дизайн-освіта як узагальненне поняття є навчальною діяльністю студентів, яке розвиває в них навички проектування і дизайну. Головним завданням дизайн-освіти є вищезгаданий розвиток проектування та творчого мислення студентів, що сприяє розумінню сучасних мистецьких проблем, естетичному вихованню студентів. Прийомами дизайнерського мислення є узагальнення, аналіз, синтез, порівняння, абстракція [4].

Дизайн-освіта бере за основу всі напрями сучасного дизайну. Існують такі напрями дизайн-освіти: дизайн середовища, дизайн костюмів, графічний дизайн, промисловий дизайн, ландшафтний дизайн.

Дизайн середовища – це проектування зовнішньої форми будівлі (екстер'єр) або її внутрішнє оздоблення (інтер'єр). З таким видом дизайну студенти знайомляться при опрацюванні, наприклад, теми «Макетування предметів хатнього інтер'єру» та в процесі виконання практичних робіт у 1-их класах «Макетування меблів із сірникових коробок», «Ліплення декоративного посуду», «Виготовлення настінних прикрас із різних матеріалів».

Продовження вивчення студентами дизайну середовища здійснюється і під час опанування теми для 2-их класів «Художні техніки декоративно-ужиткового мистецтва», яка передбачає виконання практичної роботи «Макетування предметів побуту для стіни, підлоги, вікна у техніці витинанки».

Навчальними програмами трудового виховання для 3-їх та 3-4-их класів передбачено засвоєння дизайну середовища в процесі виконання колективних творчих робіт, а саме: конструювання виробів для відтворення давнього українського побуту, зокрема, меблів, посуду, настінних прикрас тощо; під час виконання практичної роботи «Макетування будівельних споруд» у межах опанування теми «Архітектурне макетування»; під час ознайомлення з темою «Художня діяльність декоративного розпису» також передбачено виконання практичної роботи «Макетування предметів побуту й оздоблення їх орнаментом».

Дизайн костюмів – це композиція (гармонійне поєднання) одягу, взуття, ювелірних прикрас. Дизайн костюмів є етнічним (народним) і сучасним. Дизайнери моделюють сучасний одяг, урахувавши народні традиції, національні художні смаки. Ознайомлення з таким видом дизайну передбачено для студентів під час опрацювання теми для 1-их класів «Культура зовнішності людини, культура одягу», а також у процесі виконання практичних робіт «Зображення костюма із власної уяви», «Макетування елементів костюма за власними малюнками» та «Виготовлення іграшкового костюма».

Тему «Культура зовнішності людини, культура одягу» студенти опановують для роботи з 3-їми класами шляхом виконання практичної роботи «Дизайн власного одягу для вечірки (оздоблення стразами, наліпками тощо)».

Для 4-их класів заплановано тему «Елементи дизайну костюма», в межах якої здійснюється практична робота «Пошиття лялькових національних костюмів».

Фахівці сфери графічного дизайну (художники-графіки, графічні дизайнери) займаються оформленням книжок, створюють етикетки, плакати, цукеркові обгортки, товарні упаковки, формують емблеми, розробляють рекламу. Студенти ознайомлюються з елементами графічного дизайну під час вивчення теми «Умовні знаки передачі інформації», яка передбачає виконання практичних робіт «Виготовлен-

ня власної візитки», «Макетування афіш, оголошень, листівок тощо».

Промисловий дизайн – це художнє проектування промислових виробів (розроблення ескізів і макетів нових конструкцій). Зовнішній вигляд виробів промислового дизайну розробляють художники-конструктори. З елементами промислового дизайну студенти ознайомлюються під час вивчення розділу «Людина і техніка» (1–4 класи), де вони розробляють власні конструкції техніки з деталей конструктора та інших матеріалів, створюють технічні моделі, виготовляють макети технічних конструкцій.

Ландшафтний дизайн – це художня діяльність гармонійного поєднання рукотворних куточків природи й краєвидів з формами архітектурних споруд. Архітектор, коли проектує загальний вигляд будівель, обов'язково зважає на природний рельєф і краєвид місцевості. Ознайомлюються студенти з елементами ландшафтного дизайну при опрацюванні розділу «Людина й природа» та «Людина й художнє довкілля» (1–4 кл.), вивчаючи тему «Елементи квітництва», з виконанням практичних робіт: «Розроблення макету клумби»; «Художнє конструювання декоративних квітів та рослин з різних матеріалів»; «Створення дизайну дачної ділянки».

Студенти опановують теорію створення різноманітних мальовничих куточків і засвоюють знання про дерева, кущі, квіткові рослини як про прикрасу довкілля, а також про квіти в садах, на клумбах, алеях, про традиційне їхнє поєднання в українському квітнику під час лекції на тему: «Елементи паркового мистецтва».

Із вищевказаних позицій випливає доцільність організації технологічної підготовки студентів на основі дизайнерського підходу й визначається самою сутністю даної підготовки, в основі якої лежить творчий процес перетворювальної діяльності. В основу концепції даного підходу закладені такі принципи:

- навчання дизайну щонайперше спрямовано на творчий розвиток і самореалізацію особистості студента;
- дизайнерська діяльність аудиторних занять студента повинна мати особистісний зміст, узгоджуватися з інтересами особистості та орієнтована на реальне її використання в житті студента;
- розвиток інтересу до дизайну та естетичного смаку будується на основі наявного особистісного досвіду творчої діяльності;
- у процесі дизайнерської діяльності студент повинен стати повноправним суб'єктом такої діяльності, що має на увазі надання свободи вибору як у створенні задуму творчої роботи, вибору матеріалів, виду техніки, так і в складності виконання творчого завдання тощо;
- навчання дизайну необхідно погоджувати з індивідуальними здібностями, творчою вибірковістю особи (перевагам серед видів діяльності, особистісним сенсам і т. п.)
- навчання дизайну будується на основі принципу: від простого до складного, при цьому на початкових етапах учитель показує учням різноманітні прийоми дизайнер-

ської діяльності, а згодом студенти, оволодіваючи ними, формують власний досвід дизайнерської проектної діяльності [1].

Висновки. Отже, важливим питанням сучасної дизайн-освіти є формування у студентів дизайнерського мислення. Останнє передбачає наявність у людини оціночних суджень і способів творчої діяльності, що визначають естетичне ставлення до світу речей і навколишньої дійсності в цілому.

Тож, розвиток дизайн-освіти як суспільно-культурного явища передбачає проходження таких послідовних етапів [12]:

- формування загальних соціокультурних уявлень про місце й роль дизайну (художньо-проектної творчості) в умовах навчання в закладі загальної середньої освіти;
- розроблення системи фахової підготовки майбутніх дизайнерів у середньо-спеціальних (училища й технікуми) та закладах вищої освіти художньо-промислового профілю;
- самостійна художньо-конструкторська діяльність в умовах виробництва.

Список використаних джерел

1. Аронов В. Р. Теоретические концепции зарубежного дизайна. Москва : ВНИИТЭ, 1992. 122 с.
2. Бахтева Л. А. Дизайн как средство творческого развития учащихся на парах технологи. URL : http://ir.nul.nagoyau.ac.jp/jspui/bitstream/2237/15862/1/v8_p54.pdf.
3. Даниленко В. Я. Дизайнерська освіта України у європейському контексті. *Вісник Львівської академії мистецтв*. Львів : ЛАМ, 1999. Спецвипуск. С. 173–177.
4. Даниленко В. Я. Витоки дизайн-освіти (за матеріалами провідних дизайнерських шкіл світу). *Вісник Харк. держ. академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2002. № 4. С. 38–48.
5. Даниленко В. Я. Особливості становлення дизайну в Україні. *Діалог культур: Україна у світовому контексті* : матеріали перших міжнар. філософ.- культуролог. читань / ред. кол.: С. О. Черепанова (відп. ред.), І. А. Зязюн, В. Г. Скотний, Е. П. Мисько. Львів : Каменяр, 1996. Вип. 2. С. 228–230.
6. Ковешникова Н. А. Дизайн: история и теория : учеб. пособ. Москва : Омега-Л, 2006. 224 с.
7. Конышева Н. М. Методика трудового обучения младших школьников. Основы дизайнообразования : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. Москва : Академия, 1999. 192 с.
8. Кравич Д. Мистецька освіта в Україні на сучасному етапі. *Діалог культур: Україна у світовому контексті: Філософія освіти* : зб. наук. пр. / [ред. кол.: І. А. Зязюн (гол. ред.), С. О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н. Г. Ничкало, В. Г. Скотний та ін.]. Львів : Світ, 1999. Вип. 4. С. 166–171.
9. Побірченко О. М. Дизайн-освіта як засіб гармонійного розвитку особистості. Умань : ПП Жовтий, 2013. С. 136–138.
10. Святкина Н. А., Юдина Г. В. Развитие дизайнерского мышления младших школьников в процессе работы с бумагой на парах технологии и художественного труда в начальных классах. *Педагогика: традиции и инновации (II)* : материалы междунар. заоч. науч. конф., (г. Челябинск, октяб. 2012 г.). Челябинск, 2012. С. 100–103.
11. Татівський П. М. Особливості становлення та перспективи розвитку дизайну в Україні : дис... канд. техн. наук: 05.01.03 / НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Рильського. Київ, 2002. 190 с..
12. Тягур В. М. Развитие профессиональной художньо-промислової освіти в Німеччині (перша половина ХХ ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2013. 20 с.
13. Чебикин А. Художня освіта в Україні ХХІ століття (культуротворчий аспект). *Діалог культур: Україна у світовому контексті*. Художня освіта : зб. наук. пр. / [ред. кол.: І. А. Зязюн (гол. ред.), С. О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н. Г. Ничкало, О. П. Рудницька та ін.]. Львів : Світ, 2000. Вип. 5. С. 30–39.
14. Шмагалю Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ століття: структурування, методологія, художні позиції. Львів : Українські технології, 2005. 528 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 05.04.2019

Дяченко Алла. Ретроспектива розвитку методического художественно-промшленного образования.

Ⓐ Исследованы этапы становления художественно-промышленного образования в историко-педагогической ретроспективе. Дается обоснование понятия «дизайн-образование». Проведен анализ становления художественно-промышленного образования. Выяснено организационно-педагогические основы методического образования. Выделены и систематизированы этапы дизайнерской подготовки. Приведены тенденции и перспективы развития методического художественно-промышленного образования.

Ключевые слова: дизайн; дизайн-образование; художественно-промышленное образование; профессиональный дизайн; тенденции; развитие; ретроспектива

Diachenko Alla. Retrospective of the Methodical Artistic and Industrial Education Development.

Ⓐ Author of the paper examines the stages of the formation of art-for-industry education in the historical and pedagogical retrospective, describes organizational and pedagogical foundations of art-for-industry education. Key features for the concept of «design education» are given. The stages of design education are highlighted and systematized. The trends and prospects for the development of methodical art-for-industry education are given.

Key words: design; design education; art and industry education; professional design; trends; development; retrospective

Дяченко Алла Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри промислового дизайну і комп'ютерних технологій Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука

E-mail: diachenko.alla@yandex.ua

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЮМОР КАК МЕТОД АКТИВИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ НА ЗАНЯТИЯХ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ

А Представлен анализ возможностей лингвистического юмора при формировании лингвистической компетентности иностранных студентов-медиков на начальном этапе обучения. Рассмотрены средства создания юмора в таких малых формах языкового творчества, как лингвистические юмористические миниатюры, иронические афоризмы, различные фигуры речи. Межъязыковые соответствия подтвердили тезис об интернациональности юмора в его профильных идеях.

Ключевые слова: лингвистический юмор; русский язык как иностранный; иностранные студенты; медицинский вуз

Постановка проблемы. Цель использования юмора в процессе обучения иностранному языку – создание непринуждённой, комфортной, творческой обстановки на занятиях, партнёрских отношений, что способствует лучшему усвоению языка. Юмор (от англ. *humour* – юмор, нрав, настроение, склонность) – добродушно-насмешливое отношение к кому-либо, чему-либо, умение представить события, недостатки, слабости и т. п. в комическом виде.

Как показывает опыт, юмор напрямую влияет на эмоциональное восприятие учебного материала, активизирует мыслительную деятельность, что, безусловно, повышает эффективность самого процесса. Понимать юмор чужого языка, а также самим употреблять стилистические фигуры с комическим эффектом – чрезвычайно важно для иностранного студента, поскольку это является прямым свидетельством определённого уровня знаний языка. А когда студенты сами удачно «юморят» – это «высший пилотаж» и должно всячески поощряться и стимулироваться.

Второе направление – несомненно, воспитательное. Юмор позволяет очень тонко воздействовать на нежелательные проявления поведения отдельных студентов, например, элементарную недисциплинированность, регулярные опоздания на занятия и проч. Удачная и к месту сказанная шутка поможет сформировать комическое в имидже негативных лидеров и вовремя подправить ситуацию, если «что-то пошло не так». С другой стороны, нужно всегда помнить, что банальные суждения, безапелляционные высказывания преподавателя могут вызвать обиду, досаду, раздражение, неприятие, нежелание заниматься у студентов. А это прямой путь

к конфликтной ситуации. Все эти негативные моменты можно снять продуманными превентивными действиями. Гармония в отношениях преподавателя и студентов, соблюдение принципов речевого этикета – основное условие успешного учебного процесса. Очень важно «шутить» без личностной конкретизации, чтобы не задеть ненароком самолюбие студента. Необходимо стремиться к эвфемистичности речи: любую ситуацию можно охарактеризовать более нейтральным эквивалентом, желательнее с юмористическим наполнением.

Связь проблемы с предыдущими исследованиями. Существует достаточное количество работ, в которых исследуются возможности использования юмора на занятиях языкового комплекса. О потенциале комического при изучении иностранного языка писали М. Стернина [8], Е. Чиркова [9]. Проблема формирования лингвистической компетенции будущих врачей на занятиях по русскому языку и культуре речи рассматривается в статье Е. Орловой [4]. Формированию лингвокреативной компетентности у студентов-инофонов на материале аббревиатур интернет-пространства посвящена работа В. Горбань и М. Заболенной [2]. Новизна нашего исследования состоит в дальнейшем поиске методического инструментария для оптимизации языковой подготовки иностранцев в медицинском вузе.

Постановка задач исследования. Целью статьи является рассмотрение лингвистического юмора как одного из методов активизации учебной деятельности на занятиях языковой подготовки иностранных студентов-медиков. Материалом исследования послужили разработанные кафедрой пособия по русскому языку как иностранно-

му, подборка ситуативных текстов и выражений (более 100 примеров). В работе использован комплекс методов лексико-семантического, лингвостилистического, контекстологического и трансформационного анализа, а также метод межъязыковых сопоставлений. Практическая значимость заключается в том, что основные идеи нашей статьи могут быть использованы в повседневной практической работе преподавателей высшей школы.

Изложение основного материала. Основная задача педагога на занятиях по иностранному языку профессионального направления – развитие коммуникативных умений будущих врачей через моделирование речевых ситуаций. Решение данной задачи возможно только через непосредственное общение преподавателя и студентов, доктора и пациента. При этом важен качественный уровень общения, всецело зависящий от личностных характеристик обеих сторон. Таким образом, профессиональная коммуникация выходит на первый план, а использование юмора в учебном процессе является стимулом к более глубокому и серьёзному изучению языка профессионального направления.

В учебных пособиях по РКИ, разработанных преподавателями кафедры украиноведения и гуманитарной подготовки УМСА [3; 5], после каждого раздела присутствует рубрика «Полминутки для шутки». Это даёт возможность организовать чтение микротекстов анекдотического содержания с последующими вопросами на проверку восприятия и понимания, а также обсуждение прочитанного. Например:

1) *Доктор пациенту:*

– *Мне кажется, что сегодня Вы кашляете легче.*

– *Да, доктор, я практиковался всю ночь.*

2) *Хирург после операции признаётся пациенту:*

– *У Вас в животе забыли ножницы, придётся резать снова...*

– *Раз надо – режьте, только сделайте в этот раз живот на пуговицах* [5, с. 158].

Большой интерес у студентов имеет такой вид работы, как составление подписей под юмористическими картинками [3, с. 57].

К слову сказать, медицинский юмор – это довольно «тяжёлый» юмор, потому что связан с самым дорогим, что есть у человека – его здоровьем. В таких текстах высмеиваются непрофессионализм врача, халатное отношение к своему делу, приводящие к пагубным последствиям. Такой смех не назовёшь весёлым и беззаботным, скорее, это ироничный, сдержанный, «взрослый» смех, «смех сквозь слёзы», заставляющий проецировать ситуацию на свою будущую профессиональную деятельность.

Для развития лингвистической компетенции иностранных студентов на занятиях языковой подготовки важны прежде всего тексты, в которых комизм создаётся не сюжетом, а языковыми явлениями. В работе проведён анализ языковых средств создания лингвистического

юмора в таких малых жанрах, как языковые миниатюры, афоризмы, пословицы и поговорки, различные фигуры речи, скороговорки и др. Рассмотрим подробнее каждый из этих видов языкового творчества.

Лингвистические юмористические миниатюры – это короткие юмористические диалоги или рассказы, юмор в которых основан на языковых явлениях. Например, ситуативный диалог на занятии:

Преподаватель (обращается к старосте группы): «А почему сегодня отсутствует Мухаммед А.?» Ответ: «Он дома, заболел». Преподаватель (обращается к студенту): «А где Ваша тетрадь?» Ответ: «Она тоже заболела».

Здесь важно, как говорится, «по горячим следам», сразу же пояснить студентам, что такое метафора, переносный смысл, ценность употребления метафоры для создания выразительного эффекта речи.

Иронические афоризмы, пословицы и поговорки (от греч. *aprorismos* – изречение) – лаконичные, отточенные по форме и выражающие обобщённую мысль изречения. Например, порицая лень студентов, преподаватель может вспомнить одну из известных китайских пословиц: «*Стоять – лучше, чем ходить, сидеть – лучше, чем стоять, а ещё лучше – лежать*». Здесь уместно предложить иностранным студентам самим подобрать эквиваленты к данному выражению в своих родных языках. Обязательное условие – чтобы было остроумно, смешно. Эта тема актуальна и, следовательно, «прекрасно разработана» во всех языках, так что студенты могут выбрать наиболее удачные. Например, студенты из Марокко предложили ироническое выражение: «*Спите и не просыпайтесь, выигрывает только тот, кто не просыпается*»; студенты из Иордании: «*Ленивую собаку кусают блохи*». Первое место в одной из групп заняла узбекская пословица: «*Если на ишака положить мало груза, он ляжет*». Всякий раз, после такого вида работы, все приходят к коллективному выводу: юмор интернационален.

Каламбуры (от франц. *calembour* – игра слов) – фигуры речи, состоящие в юмористическом использовании многозначности слова или звукового сходства различных слов. Например, на занятии: Преподаватель (опоздавшему студенту): «*Приходить надо вóвремя, а не во врёмья*». К слову сказать, эта фраза настолько понравилась студентам, что впредь всех опоздавших встречали уже хором: «*Приходить надо вóвремя, а не во врёмья*».

В данном случае мы имеем дело с омографами – графическими омонимами. Примеры графических омонимов: *зámок* (дворец)– *замóк* (на двери), *мúка* (мучение) – *мука́* (продукт), *уже́* (сравнительная степень от узкий) – *ужé* (наречие) и др. Задание придумать юмористические микротексты, построенные на игре слов с использованием омографов, в творческих группах выполняются в считанные минуты.

Большой интерес у иностранцев вызывает так называемый «Медицинский юмористический сло-

варь», составленный студентами-медиками. Приведём некоторые примеры:

- аэрозоль* – мозоль, натёртая в самолёте.
- бульдозер* – капельница,
- ветрянка* – легкомысленная девушка,
- дистрофик* – стихотворение из двух строф,
- жаргон* – аспирин,
- палатализация* – санобработка палат,
- пломбир* – стоматолог, он же *зубило*, *дерюга*,
- половик* – врач-сексолог,
- полупроводник* – один проводник на два вагона,
- померанец* – тяжелобольной,
- примочки* – клипсы,
- ссадина* – контролёр в общественном транспорте,
- трепанация* – болтовня,
- ухарь* – отоларинголог,
- халатность* – отсутствие халатов в торговой сети,
- хворостина* – болезнь и др.

Такие слова используются для создания комического эффекта, языковой игры, в качестве средства метафорического переосмысления. Преподаватель предла-

гает обсудить вопрос: Как создаётся комический эффект? Студенты включаются в интересную работу по выявлению различных ассоциаций по сходству. Обычно к следующему занятию словарь пополняется аналогичными примерами. Следует заметить, что выполнить такого рода задания иностранные студенты могут, только обладая лингвокреативной компетентностью [2, с. 134], которая формируется в процессе повседневной языковой практики.

Безусловно, необходима и минимально необходимая теоретическая информация для студентов-иностранцев, которые глубоко интересуются проблемами языка.

У каждого слова есть две стороны: семема – каждое значение многозначного слова, лексема – звучание слова. Это даёт большое число возможных отношений, в которые одно слово может вступить с другими. Учёный-лингвист О. Соколов систематизировал эти отношения [7, с. 90-91], выделив 9 типов оппозиций слов по семемам и лексемам (А I, А II, А III, В I, В II, В III, С I, С II, С III) (табл. 1):

Таблица 1

Группировки, получаемые на основе оппозиций слов по семемам и лексемам

	А	В	С
I	лексемы одинаковы семемы одинаковы одно и то же слово (<i>медицина</i> – <i>медицина</i>)	лексемы имеют общую часть семемы одинаковы фонетические или морфологические варианты (<i>ноль</i> – <i>нуль</i>)	лексемы различны семемы одинаковы явление омосемии (<i>языкознание</i> – <i>лингвистика</i>)
II	лексемы одинаковы семемы имеют общую часть многозначные слова <i>клетка</i> (для птиц) <i>клетка</i> (на ткани) <i>грудная клетка</i>	лексемы имеют общую часть семемы имеют общую часть однокорневые синонимы <i>заходить</i> <i>захаживать</i> (многокр.)	лексемы различны семемы имеют общую часть разнокорневые синонимы <i>окулист</i> <i>офтальмолог</i> (мед.) <i>глазник</i> (разг.)
III	лексемы одинаковы семемы различны омонимы <i>пол</i> (паркетный) <i>пол</i> (мужской, женский)	лексемы имеют общую часть семемы различны паронимы (<i>рассвет</i> – <i>расцвет</i>)	лексемы различны семемы различны любые разные слова (<i>медицина</i> – <i>академия</i>)

В нашем «Медицинском юмористическом словаре» мы наблюдаем, главным образом, случаи использования многозначности (А II), омонимии (А III), паронимии (В III). Основной тезис языковых и речевых упражнений, которые предлагаются иностранным студентам на занятиях, – без знания лексики, правил образования лексических и грамматических структур невозможна пол-

ноценная вербальная коммуникация. Разнообразные формы комического (юмор, ирония, сарказм) выполняют в профессиональной среде компенсаторные функции и используются с целью разрядить внутреннее напряжение, преодолеть монотонность повседневности [1].

Градации (от лат. *gradatio* – постепенное усиление) – фигуры речи, состоящие в расположении слов в порядке

усиливающегося или уменьшающегося значения (градации восходящие и нисходящие). Пример нисходящей градации можем наблюдать в следующей миниатюре:

Заходит к врачу пациент. Подает больничную карту и спрашивает:

– Доктор, а я выживу?

Доктор читает больничную карту и произносит:

– Конечно...

Листает дальше:

– Вероятно..., возможно..., вряд ли... [5, с. 157]

Большой интерес у студентов вызывает задание придумать противоположный вариант с восходящей градацией.

Скороговорки – шуточный жанр народного творчества: фразы, построенные на сочетании звуков, затрудняющих быстрое и четкое произнесение слов. Полезны для выработки хорошей дикции, особенно это актуально при изучении иностранного языка. Поскольку содержание скороговорок часто юмористическое, было бы правильным соединить «приятное с полезным», т. е. организовать фонетическую 5-минутную зарядку в виде игры, соревнования. В соревновании рождается результат. Наиболее часто на занятиях с первокурсниками используются следующие скороговорки (табл. 2):

Таблица 2

**Скороговорки,
используемые для выработки хорошей дикции**

Сочетания звуков	Примеры скороговорок
[т], [п] →	<i>От топота копыт пыль по полю летит</i>
[рл], [кл] →	<i>Карл у Клары украл кораллы, а Клара у Карла украла кларнет</i>
[ш], [с] →	<i>Шла Саша по шоссе и сосала сушку</i>
[пр], [вр] →	<i>Проворонила ворона воронёнка</i>
[пр], [фр] →	<i>В поле полет Фрося просо, сорняки выносит Фрося</i>
[тр], [др] →	<i>На дворе трава, на траве дрова</i>
[скр] →	<i>Всех скороговорок не перескороговоришь, не перевыскороговоришь</i>
[пр], [пк] →	<i>«Расскажи мне про покупку». – «Про какую про покупку?» – «Про покупку, про покупку, про покупочку свою».</i>

Скороговорки есть во всех языках. Студенты с удовольствием демонстрируют свои умения и навыки произнесения скороговорок на родном языке, после чего снимаются все языковые барьеры. В этой связи было бы полезно вспомнить высказывание Бернарда Шоу: «Мы наделены даром членораздельной речи, и этим преимуществом надо пользоваться».

Любимый преподаватель – это всегда преподаватель с юмором, его любят и уважают. Занятие такого преподавателя всегда интересно, проходит как одна минута, на одном дыхании, значительно увеличивается результативность усвоения учебного материала. С другой стороны, студенты, которые сами умеют «юморить», как правило, пользуются большим авторитетом, это повышает их самооценку. Важно только поддерживать любые проявления «здорового» юмора на занятиях, умело направлять его в правильное русло, приучать ценить тонкость и интеллигентность в слове, сделать так, чтобы юмор стал стимулом к более глубокому

и серьёзному изучению профессионального языка. «Наука должна быть весёлая, увлекательная и приятная, таковы же должны быть и учёные», – писал академик П. Капица.

В результате исследования были сделаны выводы о том, что результативность усвоения учебного материала зависит от качества процесса повседневной языковой практики. Межъязыковые соответствия подтвердили тезис об интернациональности юмора в его профильных идеях.

Список использованных источников

1. Голованова Е. И. Языковая игра в профессиональной коммуникации. *Уральский филологический вестник. Серия: Язык. Система. Личность: Лингвистика креатива*. 2017. № 2. С. 39–52.
2. Горбань В. В., Заболонная М. М. Формирование креативной компетентности студентов-иностранцев. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2018. № 9. С. 33–137.
3. Дегтярёва К. В., Владимирова В. И., Глобина Л. В. Русский язык как иностранный: рабочая тетрадь для студ. 1 курса: учеб. пособ. для иностран-

- ных студ. высш. мед. учеб. заведений III–IV уровня аккредитации. Полтава, 2016. 196 с.
4. Орлова Е. В. Формирование лингвистической компетенции студента медицинского вуза на занятиях по русскому языку и культуре речи. *Вестник РУДН. Серия: Русский и иностранные языки и методика их преподавания*. 2013. № 3. С. 83–89.
 5. Рабочая тетрадь для практических занятий по русскому языку как иностранному для студентов I курса. Модуль I : учеб. пособ. для иностранных студ. мед. вузов / сост.: К. В. Дегтярёва, Л. В. Глобина, В. И. Владимиров, Т. В. Тукова. Полтава, 2015. 186 с.
 6. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва : Просвещение, 1985. 399 с.
 7. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка (внутренняя организация, категориальный аппарат и приёмы изучения). Изд. 2, испр. и доп. Москва : URSS ; Книжный дом «Либроком», 2009. 179 с.
 8. Стернина М. А. Юмор на занятиях по английскому языку. *Новые идеи в преподавании иностранных языков: взгляд в будущее* : материалы науч.-техн. конф., (г. Воронеж, 25–26 янв. 1994 г.) / Воронежский обл. ин-т повыш. квалиф. и переподг. работн. образ. Воронеж, 1994. С. 22–23.
 9. Чиркова Е. И. Юмор как эмоционально воздействующий фактор при обучении иностранному языку. *Евразийский союз учёных*. 2015. № 10, 4 (19). С. 117–120.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 06.04.2019

Глобіна Людмила. *Лінгвістичний гумор як метод активізації навчальної діяльності студентів-іноземців на заняттях з мовної підготовки в медичному ВНЗ.*

А Представлено аналіз можливостей лінгвістичного гумору для формування лінгвістичної компетентності іноземних студентів-медиків на початковому етапі навчання. Розглянуто засоби створення гумору в таких малих формах мовленнєвої творчості, як лінгвістичні гумористичні мініатюри, іронічні афоризми, різні фігури мови. Міжмовні відповідності підтвердили тезу про інтернаціональність гумору в його профільних ідеях.

Ключові слова: лінгвістичний гумор; російська мова як іноземна; іноземні студенти; медичний ВНЗ

Globina Ludmila. *Linguistic Humor as a Method of Enhancing the Learning Activities of Foreign Students at Language Classes at a Medical School.*

S The analysis of the possibilities of linguistic humor in the formation of linguistic competence of foreign medical students at the initial stage of education is presented. The means of creating humor in such small forms of language creativity as linguistic humorous miniatures, ironic aphorisms, and various figures of speech are considered. Cross-language correspondences confirmed the thesis about the internationalism of humor in its core ideas.

Key words: linguistic humor; Russian as a foreign language; foreign students; medical high school

Глобіна Людмила Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії, м. Полтава

E-mail: lyudmila.globina@gmail.com

УДК 373.5.04:316.61]:81'243(075)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3\(186\)-53-56](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3(186)-53-56)

Казачінер Олена

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-4842-3857>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ПІДРУЧНИКУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ЯКИМ ЙОМУ БУТИ?

А Розроблено критерії, за якими можна встановити, чи відповідатиме підручник з іноземної мови концептуальним положенням інклюзивної освіти, а також основні тенденції її реалізації в них. Обґрунтовано, що засобами іноземної мови, зокрема через підручники вчитель має ознайомлювати учнів з різноманітним оточуючим світом. Визначено необхідність перегляду підходів щодо створення інклюзивного складника в сучасних підручниках. Відповідно до цього здійснено короткий огляд наявних сучасних підручників з іноземної (англійської) мови.

Ключові слова: підручник з іноземних мов; сучасний підручник; інклюзивна освіта; інклюзивне навчання

Постановка проблеми. Прийняття Концепції «Нова українська школа» висуває вимоги щодо перегляду форм, методів і засобів навчання учнів у закладах загальної середньої освіти, зокрема підручників. Інклюзивна освіта стала нині світовою тенденцією реформи освіти як в Україні, так і в світі в цілому. Тому доцільним є реалізація провідних положень інклюзивного навчання в сучасних підручниках як засобах навчання школярів. Особливої уваги, на нашу думку, потребує перегляд та аналіз шкільних підручників із іноземної, зокрема англійської мови, оскільки цей предмет є одним із основних, що сприяє розвитку комунікативної, полікультурної та життєвої компетентності учнів у цілому. Засобами іноземної мови, зокрема через підручники вчитель має ознайомлювати учнів з оточуючим світом, а саме з тим, що люди бувають різними: деякі мають надзвичайні здібності, таланти, деякі мають особливі освітні потреби, проте рівні права на здобуття освіти, деякі мають інший колір шкіри, волосся, очей, високі або низькі, і до всіх людей без виключення потрібно ставитися з повагою та добротою.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед відомих дослідників проблеми підручникотворення можна виділити таких науковців, як П. Бех, І. Бім, Н. Басай, Н. Бібік, О. Гузь, В. Мадзігон, В. Плахотник, В. Редько [4; 5], П. Скетон, Г. Віддоусон, К. Віллінг та ін., які у своїх працях звертались до проблем конструювання змісту, визначення критеріїв і вимог до підручників із іноземних мов, апробації навчальних матеріалів тощо. Не залишились поза увагою науковців створення нових концепцій шкільних підручників (Н. Басай, В. Буренко, Л. Калініна, І. Самойлюкевич,

О. Карп'юк, А. Несвіт, М. Сидоренко та ін.), концептуальні положення оцінювання якості шкільних підручників (Л. Биркун, Н. Буринська, Т. Лукіна та ін.), проблема укладання шкільних підручників та виявлення недоліків (О. Коломінова, К. Рожер'єр, Л. Петько, О. Тарнопольський та ін.). У вітчизняних часописах «Проблеми сучасного підручника», «Іноземні мови», «Іноземні мови в навчальних закладах» учителі, методисти, науковці, автори підручників висвітлюють власні концепції, шукають нові підходи, шляхи розв'язання проблеми створення сучасного ефективного шкільного підручника з іноземної мови, аналізують існуючі тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Таким чином, постає нагальне питання щодо висвітлення особливостей побудови сучасних підручників з іноземної (зокрема англійської) мови щодо реалізації в них положень інклюзивної освіти.

Мета статті полягає у розробленні критеріїв, за якими можна встановити, чи відповідатиме підручник з іноземної мови концептуальним положенням інклюзивної освіти, а також основних тенденцій її реалізації в них. Крім того, метою статті є здійснення короткого огляду наявних сучасних підручників з іноземної (англійської) мови із позиції реалізації в них провідних ідей інклюзивної освіти.

Викладення основного матеріалу. У дослідженні Т. Капелюшної [3] здійснена спроба розглянути алгоритм аналізу шкільного підручника з англійської мови для подальшого застосування навичок аналізу на практиці, а також при виборі підручника для роботи в школі, враховуючи

його недоліки та переваги. Для аналізу були запропоновані текстові та позатекстові матеріали; принципи добору мовного, мовленнєвого, ілюстративного, інформаційного матеріалу; відповідність матеріалу тенденціям оновлення змісту навчання іноземних мов; мовний матеріал; мовленнєвий матеріал; відповідність сучасним підходам вивчення іноземної мови тощо.

Г. Розлуцькою [6] розкрито полікультурну спрямованість змісту шкільної освіти у вітчизняній та зарубіжній теорії і практиці; з'ясовано основні чинники, що сприяли українському підручникотворенню (соціально-економічний, суспільно-політичний, культурно-освітній тощо) в Закарпатті (1919–1939 рр.).

Дидактичні основи побудови підручників із різних предметів шкільного циклу в певні часові періоди було досліджено Л. Височан [1], І. Смагіним [7] та ін. У розвідці К. Тимчук [8] виявлено особливості поглядів на структуру, підходи та вимоги до побудови підручників з іноземних мов для середніх загальноосвітніх шкіл України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Розглянуті погляди минулого, проаналізовано під кутом зору сучасності з урахуванням нових досягнень і тенденцій у галузі педагогіки й дидактики, а також завдань, які висуває суспільство та держава перед школою до процесу опанування іноземною мовою.

Автор зазначає, що можна прослідкувати, коли саме з'являються або набувають розвитку окремі ідеї стосовно концепції підручника з іноземних мов.

У 60-х роках ХІХ ст., наприклад, досить чітко простежувалася тенденція зародження лінгвокраїнознавства, яка набула піку своєї актуальності лише на початку ХХІ ст.

У 70-х роках автори надавали перевагу поділу навчального матеріалу за півріччями, а не чвертями та наголошували на необхідності в структурі підручника посторінкових зносок та обов'язкових ілюстрацій.

У кінці 80-х років на сторінках підручників з іноземних мов зародився проблемний метод навчання.

90-ті роки – початок ХХІ ст. – це роки становлення процесу підручникотворення в Україні.

Б. Фуртак [9] наголошувала, що авторам австрійського підручника вдалося подати зміст ширше та на вищому теоретичному рівні, ніж в українських підручниках: диференційованість змісту не тільки на рівні завдань, а й на теоретичному рівні; широка інтегрованість змісту підручника з іншими дисциплінами, а також те, що автори австрійських підручників приділили більшу увагу, ніж автори відповідних українських підручників, їхній гуманістичній спрямованості, забезпеченню діяльнісного підходу учнів до навчання, їхньому особистому зростанню.

На сучасному етапі стрімкого розвитку технологій виникла потреба у проектуванні комп'ютерного підручника як ефективного засобу навчання, теоретичному обґрунтуванні дидактичних засад створення такого виду підручника на основі аналізу його дидактичних функцій та

засобів їхньої реалізації, що було здійснено в дослідженні Л. Гризун [2]. На базі функціонального підходу авторкою обґрунтовано й розроблено структурно-функціональну модель комп'ютерного підручника, визначено його сутність та особливості, проведено аналіз засобів реалізації дидактичних функцій, визначено провідні функції комп'ютерного підручника, виділено критерії його оцінювання як засобу навчання.

Короткий огляд наявних сучасних підручників з іноземної (англійської) мови свідчить про те, що навчально-методичні комплекси здебільшого сприяють соціалізації учнів, ознайомлюють їх із навколишнім світом, розвитку комунікативної, полікультурної, життєвої компетентності школярів у цілому, розширюють їхній світогляд. Проте аналіз із позиції реалізації в підручниках провідних ідей інклюзивної освіти дозволяє стверджувати, що це є, на жаль, слабкою ланкою навчально-методичних комплексів, зокрема автентичних.

Так, наприклад, «*Captain Jack*» (автори Jill Leighton, Sandie Mouro) – сучасний 3-рівневий курс англійської мови для дітей віком від трьох років. Головний герой курсу – веселий папуга Капітан Джек. Разом з ним та його друзями діти знайомляться з першими англійськими словами та пізнають світ навколо [10].

«*Way Ahead for Ukraine*» (автори Printha Ellis, Mary Bowen) – 4-рівневий підручник для загальноосвітніх шкіл (2 години на тиждень) (початкова школа), створений відповідно до нової програми. Особистісно орієнтований та діяльнісний підходи до навчання англійської мови дозволяють повністю розкрити творчий потенціал дитини. Курс сприяє розвитку навичок, необхідних у ХХІ ст. – критичного мислення, творчості, навичок спілкування та співпраці.

Навчальний курс «*Story Central*» (автори Viv Lambert, Mo Choy, Angela Lla Nas, Libby Williams) для початкової школи розвиває любов до навчання за допомогою оповідань, допомагає учням легко спілкуватися та розвиває навички, необхідні як у класі, так і за його межами.

«*Beyond*» – шестирівневий курс для підлітків, в основі якого комплексна програма розвитку комунікативних умінь та навичок і універсальних навчальних дій [10].

Основні характеристики курсу: поступове набуття необхідних умінь і навичок, а також їх застосування в реальних ситуаціях спілкування; урок *Life skills* в кожному розділі – це можливість розвинути критичне мислення, соціокультурну компетенцію, навички успішної співпраці та багато іншого; два блоки відеоматеріалів *Speaking videos* та *Moving Picture videos* роблять сторінки підручника інтерактивними; онлайн-ресурси на платформі *Big Tree* надають можливість навчатися в будь-якому місці й у будь-який час; *Online Workbook* дозволяє здійснити автоматичний моніторинг роботи учнів

Результати дослідження полягають у визначенні нами критеріїв, за якими можна встановити, чи відповідає тиме підручник з іноземної мови концептуальним поло-

женням інклюзивної освіти, а також основних тенденцій її реалізації в них:

1) Наявність у підручниках цікавих *текстів* різних рівнів складності *про життя дітей / людей із особливостями розвитку, та завдань до них*. Це можуть бути як уривки з авторських творів, просто вигадані тексти, так і пісні, вірші, інтерв'ю, діалоги з такими людьми тощо.

2) Передбачення авторами підручників *завдань, які сприяють реалізації полікультурного виховання* (тексти, твори про країни світу, видатних людей, традиції, звичаї, культуру країн тощо), що сприятиме вихованню в учнів толерантності та поваги до людей різних національностей.

3) Наявність у підручниках *завдань, які сприяють реалізації сімейного виховання* (матеріали про традиції та звичаї родини, стосунки між дітьми, між дорослими та дітьми).

4) Передбачення авторами підручників *завдань, що сприяють формуванню правильної іншомовної вимови* (це можуть бути скоромовки, лічилки, вірші, пісні, завдання для пальчикової, дихальної, зорової гімнастики), адже більшість дітей із особливими освітніми потребами мають різноманітні порушення мовлення, що негативно впливає на процес оволодіння ними навичками мовленнєвої діяльності).

5) Наявність у підручниках *завдань, які передбачають розвиток здоров'язбережувальної компетентності учнів*.

6) Передбачення авторами підручників розроблення завдань, які враховують:

– стилі навчання учнів (аудіальний, візуальний, кінестетичний);

– різний рівень завдань для оволодіння іншомовним матеріалом (для учнів, які швидко все виконують і добре встигають; для середніх учнів та учнів, які відчувають ускладнення при вивченні іноземної мови);

– освітні потреби учнів (можливість адаптації або модифікації одного й того ж завдання – конкретні вказівки в книзі для вчителя; можливість збільшити або зменшити розмір шрифту тексту, якщо дитина (в тому числі й слабозора) працює з електронним додатком до підручника, можливість прослухати текст у прискореному або уповільненому темпі з можливістю його регулювання (для слабозорих і з порушеннями слуху) або прочитати його у вигляді піктограм (для слабочуючих або з вадами мовлення);

– способи подання нового навчального мовного та мовленнєвого матеріалу, адже для кожної особливої освітньої потреби ці способи є різними.

Звичайно, в одному підручнику передбачити наявність усього цього комплексу завдань у повному обсязі неможливо. Проте автори, які створюють зараз або створюватимуть у майбутньому підручники з іноземної мови нового покоління, все ж таки мають спиратися на виділені критерії та враховувати їх із метою забезпечення рівного доступу до вивчення цього предмету дітьми, які мають особливі

освітні потреби та навчаються разом із однолітками типового розвитку.

Висновки з даного дослідження. Усе сказане вище дозволило нам дійти висновку про те, що сучасні підручники з іноземної мови, в тому числі й ті, що розроблені відповідно до чинних нових програм Міністерства освіти і науки України, не повною мірою відповідають концептуальним положенням інклюзивної освіти. Вони сприяють розвитку комунікативної, полікультурної та життєвої компетентності учнів у цілому, соціалізації дітей, розширюють їхній кругозір, проте в них бракує завдань, що містять основні тенденції реалізації інклюзії в суспільстві.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в перегляді науково-педагогічних і методичних підходів щодо створення інклюзивного складника у сучасних підручниках. Автори, які створюють зараз або створюватимуть у майбутньому підручники з іноземної мови нового покоління, мають сприяти забезпеченню за їх допомогою рівного доступу до вивчення цього предмета дітьми, які мають особливі освітні потреби, та навчаються разом із однолітками типового розвитку.

Список використаних джерел

1. Височан Л. М. Дидактичні основи побудови підручників з природничо-математичних дисциплін для початкових шкіл України (1958–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
2. Гризун Л. Е. Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2002. 20 с.
3. Капелюшна Т. Аналіз шкільних підручників з англійської мови. URL : <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/3206/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D1%88%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%205.pdf> (дата звернення: 12.04.2019)
4. Редько В. Засоби формування іншомовної комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. *Рідна школа*. 2010. № 11. С. 23–32. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2010_11_6 (дата звернення: 12.04.2019)
5. Редько В. Г. Підручник з іноземної мови як засіб оволодіння учнями досвідом самостійної діяльності: результати моніторингу. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2. С. 92–102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrj_2015_2_10 (дата звернення: 12.04.2019)
6. Розлуцька Г. М. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2006. 19 с.
7. Смагін І. І. Методичні засади створення і функціонування підручників із суспільствознавчих предметів у загальноосвітній школі України (1920–1990 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 40 с.
8. Тимчук К. М. Ретроспектива поглядів на структуру та підходи до побудови підручників з іноземних мов другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2012. Вип. 65. С. 156–161. URL : http://library.zu.edu.ua/doc/visnuk/VZhDU_2012_65_32.pdf (дата звернення: 12.04.2019)
9. Фуртак Б. Л. Структурування змісту в сучасних австрійських і українських підручниках з математики і фізики для середньої школи (порівняльний аналіз) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2001. 20 с.
10. MacMillan. ELT Catalogue. URL:<https://www.macmillanukraine.com/catalogue/1/28651/> (дата звернення: 13.04.2019)

Дата подання до редакції
авторського оригіналу: 13.04.2019

Казачинер Елена. Реализация положений инклюзивного образования в современном учебнике по иностранному языку: каким ему быть?

Ⓐ Разработаны критерии, по которым можно установить, отвечает ли учебник по иностранному языку концептуальным положениям инклюзивного образования, а также основным тенденциям его реализации в них. Обосновано, что средствами иностранного языка, в частности с помощью учебников учитель должен знакомить учащихся с многообразием окружающего мира. Определена необходимость пересмотра подходов к созданию инклюзивной составляющей в современных учебниках. В соответствии с этим осуществлён краткий обзор имеющихся современных учебников по иностранному (английскому) языку.

Ключевые слова: учебник по иностранным языкам; современный учебник; инклюзивное образование; инклюзивное обучение

Kazachyner Olena. Implementation of Inclusive Education Provisions in a Modern Foreign Language Textbook: What Kind of Should It Be?

Ⓐ In the paper criteria for determining whether the foreign language textbook will respond to the conceptual provisions of inclusive education were singled out, as well as the main tendencies of its implementation in them. It is substantiated that by language aids, in particular through textbooks, the teacher should familiarize students with the diversity of the surrounding world. The necessity of reviewing the approaches to the creation of an inclusive component in modern textbooks is determined. Accordingly, a brief overview of available contemporary textbooks in foreign (English) language has been made.

Key words: foreign language course book; modern course book; inclusive education; inclusive teaching

Казачінер Олена Семенівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

E-mail: elena.kazachiner@gmail.com

Алмаші Олександра

Кушнір Іван

Старова Юлія

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-6600-0164>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-3700-2611>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-0202-6939>

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

А Розкрито значення соціального педагога в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти. Окреслено знання та уміння, якими повинен володіти соціальний педагог, визначено його види діяльності, функції та умови роботи в інклюзивному середовищі. Розглянуто специфіку організації освітнього процесу для дітей з особливими потребами в закладі загальної середньої освіти. Встановлено, що діяльність соціального педагога сприяє позитивному залученню дитини з особливими потребами до освітнього процесу.

Ключові слова: соціальний педагог; інклюзивне середовище; дитина з особливими потребами

Постановка проблеми. У процесі демократизації нашого суспільства неабиякого поширення набули ідеї гуманізації освіти. На зміну державоцентристській освітній системі приходить, так звана, дитиноцентристська система освіти, зорієнтована на інтереси дитини, задоволення її потреб.

На жаль, останнім часом кількість дітей із психофізіологічними потребами постійно зростає. Тому розбудова національної школи в Україні зумовлює новий підхід до спеціальної освіти. Важливого теоретико-практичного значення набуває проблема інклюзивного навчання, що передбачає спільне перебування дітей із різними порушеннями психофізичного розвитку з їхніми здоровими однолітками.

Радикальним кроком є внесення змін, необхідних для успішного навчання таких дітей, адже ідея інклюзії базується не на спеціальній освіті, а на ефективному навчанні всіх дітей. Для оптимального включення дитини в інклюзивне освітнє середовище з метою повноцінного розвитку і працює соціальний педагог, основне завдання якого полягає у спрямуванні позитивних впливів середовища на соціальне виховання учнів.

Аналіз окремих досліджень і публікацій. Питання діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти вивчали вітчизняні дослідники О. Безпалько, В. Бочарова, Т. Веретенко, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, С. Хлебик та ін.

Так, О. Безпалько виділяє послуги, які можуть надавати соціальні працівники, виходячи з мети організації соціально-педагогічної діяльності в школах.

Н. Сейко переконує, що діяльність соціального педагога повинна орієнтуватись на особистість, індивідуальність дитини з метою надання їй комплексної соціально-психологічно-педагогічної допомоги.

О. Колесникова розділяє цю думку та наголошує на необхідності створення відповідних умов у закладах освіти

для розв'язання соціально-педагогічних і психологічних проблем учнів з урахуванням їхніх особистісних потреб. Це сприяє залученню до освітнього процесу всіх учнів шляхом створення інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти.

Інклюзивному навчанню присвячені праці Н. Макаренко, Л. Никонової, І. Єрмакової, в яких науковці розглядають особливості інклюзивного середовища, наводять приклади застосування інклюзії в різних закладах освіти. Аналіз притягнення дітей з особливими потребами до навчання в закладах загальної середньої освіти здійснювали Л. Андрушко, В. Бондар, Т. Євтухова, О. Савченко, М. Сварник.

Теоретичні положення, що розкривають соціально-педагогічні аспекти роботи соціального працівника з учнями з особливими освітніми потребами, представлено в працях В. Ляшенка, В. Тесленка, С. Харченка та ін. [2, с. 29].

Метою статті є визначення ролі соціального педагога в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти.

Викладення основного матеріалу. У сучасному суспільстві основними факторами соціалізації підростаючого покоління є інститути соціального виховання, одне з пріоритетних місць серед яких належить закладу загальної середньої освіти.

Варто наголосити, що провідним завданням соціального виховання в закладах освіти є створення оптимальних умов для повноцінного розвитку особистості. Проте, процес соціалізації може ускладнюватися певними проблемами, зокрема у взаємодії з однолітками, вчителями, батьками, в адаптації до вимог закладу освіти, а також питаннями з усвідомленням та розумінням власного «Я-образу», неуспішністю. Означені фактори посилюють важливість діяльності соціального педагога.

За даними досліджень О. Безпалько, соціальний педагог у закладі освіти – це фахівець, який здійснює послідовну роботу із соціального виховання дітей і підлітків, спрямо-

вану на розвиток індивідуальності особистості, допомогу в адаптації та інтеграції учнів до навколишнього мікросоціуму [1, с. 79]. Тобто, як зазначає К. Моїсеєнко, соціальний педагог – це координатор, який регулює вплив педагогів, батьків, учнівського колективу, соціуму на дитину [6, с. 5].

На основі опрацьованої літератури ми дійшли висновку, що соціальний педагог – це висококваліфікований спеціаліст, який здійснює соціальну роботу та освітньо-виховну діяльність, є зв'язною ланкою між закладами освіти, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю з метою створення оптимальних умов для всебічного розвитку дітей, як особистостей.

Соціальний педагог працює у системі «людина-людина» і специфікою його професійної діяльності є практично всі сфери життєдіяльності особистості, сім'ї чи групи людей, що потребують допомоги.

У процесі соціально-педагогічної діяльності основними об'єктами є особи чи соціальні групи, що потребують підтримки або допомоги в процесі їхнього соціального розвитку та становлення. Суб'єктом такої діяльності можна визначити державні та громадські організації, фізичні особи, які надають соціальну допомогу різним категоріям дітей і здійснюють соціальну політику.

Треба зазначити, що систему основних теоретичних надбань соціального педагога складають знання:

- історії соціальної педагогіки, а саме історії становлення соціальної педагогіки як науки, її категорії; сутності, мети, завдань, видів, методів соціального виховання; змісту соціально-педагогічної діяльності в різних соціальних інститутах;

- основ соціології, тобто основних закономірностей розвитку особистості в суспільстві, соціальних інститутів та їх видів і функцій, методів соціологічного дослідження, соціології освіти, культури, сім'ї;

- педагогіки, зокрема теорії навчання та виховання;
- соціальної, педагогічної, вікової, загальної психології та методів психодіагностики;

- етичних засад соціально-педагогічної діяльності;
- технологій і методів соціально-педагогічної діяльності різних вікових груп, урахування можливості та інтереси особистості;

- основ управлінської діяльності в соціально-педагогічній сфері [9, с. 68].

Зважаючи на це, отримані знання соціальним педагогом реалізуються у практичній діяльності та пов'язані з формуванням таких його умінь:

- аналітичні вміння, що спрямовані на теоретичний аналіз процесів, що відбуваються в суспільстві, аналіз стану особистості та вплив на неї оточуючого середовища, визначення проблем дитини, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і способів їх вирішення;

- комунікативні вміння передбачають дотримання культури міжособистісного спілкування, встановлення комунікативного контакту, спілкування у позитивному спря-

муванні, використання методів і прийомів педагогічного впливу, засобів підтримки;

- організаторські вміння реалізуються в плануванні соціально-педагогічної діяльності, забезпеченні посередництва між різними соціальними інститутами, організації управління та контролю діяльності;

- прогностичні вміння полягають у вмінні спрогнозувати розвиток особистості, враховуючи її проблеми, можливі варіанти їхнього вирішення шляхом залучення до організованої соціально-педагогічної діяльності та передбачити можливий результат;

- проєктивні вміння, що передбачають розробку та впровадження соціально-педагогічних проєктів, програм соціально-педагогічного супроводу; конкретизацію змісту діяльності, виконання якої забезпечить прогнозований результат;

- дослідницькі вміння, що відображаються в опрацюванні першоджерел, визначенні логіки дослідження та застосуванні різних методів дослідження, обґрунтуванні результатів, підготовці висновків.

Зауважимо, що наявність вищезазначених умінь сприяють ефективній професійній діяльності соціального педагога в різних типах закладів освіти. Адже, основне його призначення в шкільному середовищі полягає в розвитку соціальності учнів з особливими освітніми потребами, надання їм соціальної і медичної допомоги, організації процесів навчання та виховання, адаптації їх у суспільстві, об'єднанні зусиль фахівців, батьків, учнів, громади для створення позитивного безбар'єрного середовища.

Це вимагає забезпечення необхідних умов для створення інклюзивного середовища у закладах загальної середньої освіти. Згідно з чинним Законом України «Про освіту» особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами, у тому числі шляхом створення належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення, з урахуванням індивідуальних потреб [4].

З огляду на це заклади освіти за потреби створюють інклюзивні класи зі спеціальними умовами для навчання учнів з особливими освітніми потребами, надають їм психолого-педагогічні та корекційно розвивальні послуги.

Інклюзивні класи забезпечують інклюзивну освіту через систему освітніх послуг, зокрема: адаптують навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовують існуючі в громаді ресурси, залучають батьків, співпрацюють з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створюють позитивний клімат у шкільному середовищі [8, с. 2].

Таким чином, доречно виділити такі принципи роботи інклюзивних класів:

- усі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують;

– школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання;

– забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розроблення відповідних навчальних планів, прийняття організаційних заходів, розроблення стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;

– діти з особливими освітніми потребами мають отримувати будь-яку додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання;

– соціальний педагог гарантує солідарність, співучасть, взаємоповагу, розуміння між дітьми з особливими потребами та їхніми ровесниками [3].

Так, основними завданнями інклюзивних класів є не тільки створення умов для розвитку хворих дітей серед здорового середовища однолітків і формування толерантного ставлення вчителів, батьків та учнів до дітей з обмеженими можливостями, але й досягнення повної освітньої інтеграції, що незмінно веде до прогресу. Пріоритетним є побудова системи, що задовольняє потреби кожного.

Окрім того, в інклюзивних класах усі діти, а не тільки діти з інвалідністю, забезпечуються такою підтримкою, що дозволяє їм бути успішними, відчувати безпеку.

Отже, мета інклюзивного середовища – дати всім учням можливість повноціннішого соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найповнішу взаємодію і турботу один про одного як членів співтовариства.

Оптимальнішою, на нашу думку, є повна інтеграція, при якій діти-інваліди з психологічною готовністю до спільного навчання зі здоровими однолітками включаються до звичайних класів закладу загальної середньої освіти і при цьому вони одержують корекційну допомогу за місцем навчання та проживання.

Вважаємо, що важливу роль відіграє створення позитивних психологічних умов для включення дітей з особливими освітніми потребами в освітній процес, адаптація фізичного середовища та матеріалів. Тож, можемо виділити низку способів їхнього зарахування до класів загальноосвітніх шкіл:

– приймати учнів з інвалідністю нарівні зі здоровими дітьми;

– заохочувати їх до такої ж активної діяльності, ставлячи при тому різні завдання;

– залучати до кооперативного навчання і групового рішення задач;

– використовувати активні стратегії – маніпуляції, ігри, проекти, лабораторії, польові дослідження.

Разом з тим цей процес може вважатися повноцінним у випадку забезпечення таких обов'язкових умов:

– навчання кожної дитини відповідно до її особливих освітніх потреб і розвитку;

– можливість дитини відвідувати заклад освіти, живучи в сім'ї, а батькам – виховувати власну дитину;

– розширення кола спілкування дитини та підвищення її соціальної адаптації.

Зазначимо, що зарахування дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх класів не відбувається автоматично. Це цілеспрямований і систематичний процес, який потребує обережного впровадження та контролю через серйозну і виважену підготовчу роботу.

Вагомим є чітке визначення ролі дитини з обмеженими можливостями у класі й не допускання її дискримінації, залучення до спільної праці всіх учасників освітнього процесу. Зазвичай, діти, працюючи під час уроку в «команді», допомагають один одному і, як правило, такі стосунки переносяться і на перерви та позаурочний час. Усі учні рівноправно повинні брати участь у житті школи, а саме у конкурсах, змаганнях, подорожах та відпочинку класу чи школи [5, с. 53].

Лише тоді реалізація такої спеціальної освіти є оптимальною, коли школярі не відчують себе відлученими від спільного громадського життя, коли особистісно центроване навчання повністю витісняє навчання дефектоцентроване.

У такому процесі спільного навчання діти з обмеженими функціональними можливостями усвідомлюють, що вони засвоюють систему навчальних знань, умінь, навичок спільно з учнями класу та опановують ключові компетентності. Відмінність же полягатиме в оригінальності тих предметно-навчальних операцій, на основі яких формуються ці вміння. Така операційна нетотожність не повинна пов'язуватись у свідомості школяра з почуттям його малоцінності, а, навпаки, це має межувати десь з його виключністю. Вже сама своєрідність організації спеціальної освіти свідчить про творчий характер навчання школяра з певними вадами.

Варто зауважити, що в інклюзивному середовищі повинні діяти певні правила, а саме: всі учні в класі рівні, всі діти впродовж дня мають рівний доступ до процесу навчання, в усіх учнів є рівні можливості для встановлення і розвитку важливих соціальних зв'язків.

Вирішальне значення має створення партнерських стосунків між учителями, спеціальними педагогами та сім'ями. Спільними зусиллями вони здійснюють цілеспрямовані та різнопланові спостереження, визначають цілі, розробляють завдання, створюють індивідуальні програми розвитку, які є основним документом, що вміщує детальну інформацію про стан здоров'я і послуги, які повинна отримати дитина з певними освітніми потребами.

Співпраця батьків, учителів і спеціальних педагогів створює максимум можливостей для успіху й дає повну картину сильних і слабких сторін у розвитку дитини. Це забезпечує можливості для обговорення всіх точок зору і надає дитині різнопланової підтримки, сприяти зростанню та навчанню всіх дорослих, які працюють разом [11, с. 26].

Доречно зауважити, що діти, які навчаються в інклюзивних класах, краще ставляться до не схожих на них людей. У них спостерігається вища соціальна відповідальність, більша впевненість у собі. Так само діти з особливими потребами, залучені до звичайного життя, стають повноцінними членами суспільства і часто вже не лише потребують підтримки громади, а й, навпаки, роблять свій внесок у загальну справу.

Підкреслимо, що штатний розклад школи з інклюзивною освітою може бути поповнений лише асистентом учителя та соціальним працівником, які закріплюються за дитиною з особливими освітніми потребами. Саме на соціального педагога покладається особлива відповідальність за подолання труднощів, що виникають з появою в дитячому колективі учня з особливими потребами.

Таким чином, можемо визначити основні напрямки професійної діяльності соціального педагога залежно від характеру роботи:

1. Організаційно-методична робота передбачає облік учнів з особливими потребами; визначення методів і форм діагностичної, адаптаційної та корекційно-відновлювальної роботи; розроблення методичних програм; ознайомлення з найновішою інформацією про соціальну роботу, досвідом колег; підвищення особистої та професійної компетентності.

2. Діагностична робота спрямована на визначення особистісних рис, що впливають на реакцію при впровадженні освітньо-виховних компонентів; вивчення специфіки стосунків у родині та їх вплив на успішність дитини; фіксацію особливостей молодших школярів для конструктивної побудови адаптаційних і корекційних програм.

3. Консультаційна робота полягає в організації спілкування з педагогами про підготовку, організацію, реалізацію освітнього процесу, про результати діагностичної та корекційної роботи; бесіди з батьками про виховання дітей, охорону дитинства, нормативно-правову базу; обговоренні з учнями стосунків з однолітками, дорослими, захисту їхніх прав.

4. Профілактична робота, тобто здійснення просвіти педагогів, профілактики появи деяких видів залежностей; просвітницької робота для батьків.

5. Зв'язки з громадськістю, а саме зустрічі з батьками за місцем проживання, відвідування їхнього місця роботи; листування з підприємствами та установами [6, с. 9].

Проаналізувавши вищезазначені напрями діяльності педагога, можна виділити відповідні функції соціального педагога в закладі освіти з інклюзивним навчанням:

– організаторська, що передбачає організацію в освітньому процесі спільної діяльності дітей з особливими потребами та учнів зі звичайним розвитком, а також вплив на зміст дозвілля;

– психолого-соціально-педагогічна функція, тобто проведення різнопланових консультацій та корекція міжособистісних взаємин учнів класу, надання допомоги в

соціальній реабілітації дітей, визначення та подолання психологічних труднощів;

– діагностично-прогностична передбачає виявлення та вивчення ознак, що характеризують стан розвитку учня та визначення можливих перспектив їх розвитку за умови збереження сукупності соціальних впливів;

– соціально-медико-реабілітаційна полягає у проведенні роботи з профілактики проблем здоров'я серед учнів, наданні медичної допомоги, організації реабілітаційних заходів із дитиною-інвалідом;

– попереджувально-профілактична та соціально-терапевтична реалізуються через визначення способів попередження та подолання негативних впливів на учнів, забезпечення захисту прав дітей з особливими освітніми потребами, корекція міжособистісних стосунків у класі, допомога в соціальній реабілітації;

– комунікативна функція означає встановлення контакту з учнями, що потребують допомоги, організацію обміну інформацією, налагодження взаємодії між різними соціальними інститутами.

Не менш важливим є особистісний компонент підготовки фахівця, адже в умовах інклюзивної освіти соціальний педагог повинен бути носієм відповідних цінностей. Особистісні цінності є головним чинником, який регулює взаємовідносини дітей, педагогів, батьків, допомагає побудувати взаємини у шкільному середовищі.

Зі свого боку особистісний компонент є головним чинником у формуванні професійної культури соціального педагога інклюзивного середовища, оскільки він спонукає до толерантного та гуманного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами та їх родин, педагогічного такту, культури поведінки, формує суб'єктивну позицію педагога, що є вагомим прикладом для учнів.

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що соціальний педагог у закладі загальної середньої освіти з інклюзивним навчання є зв'язною ланкою між особистістю з особливими потребами і соціальним середовищем. При тому він має використовувати не лише власний потенціал, а й можливості інших фахівців, соціальних інститутів для створення оптимальних умов у шкільному середовищі з метою сприяння розвитку та становленню особистості, класного колективу, шкільного середовища.

Проте варто наголосити на необхідності введення в штат школи з інклюзивним навчанням додаткових посад соціального педагога для кожної освітньої ланки й навіть створення соціально-педагогічної служби, що поєднувала б діяльність соціальних педагогів, соціальних працівників, педагогів спеціальної освіти, реабілітологів.

Таким чином, соціальне виховання та соціально-педагогічна допомога, яку здійснює соціальний педагог, в єдності забезпечують учнів соціальним досвідом, що включає соціальні знання та вміння, загальнолюдські цінності, а також розвиток необхідних якостей, зразків поведінки, що є вагомим аспектом освітньої діяльності у сучасних закладах загальної середньої освіти з інклюзивним середовищем.

 Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Зміст та напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах. *Проблеми педагогічних технологій*. Луцьк, 2002. Вип. 2. С. 74–79.
2. Василенко О. М. Соціально-педагогічна робота з учнями з особливими потребами в загальноосвітній школі інклюзивної орієнтації. *Збірник наук. пр. Хмельницького ін-ту соц. технологій Ун-ту «Україна»*. 2012. № 5. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhst_2012_5_8
3. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Програма «Інклюзивна освіта» URL: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php>
4. Закон України «Про освіту» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Колупаєва А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення. *Практика управління закладом освіти*. 2010. № 4. С. 52–56.
6. Моїсеєнко К. Професійна діяльність соціального педагога : метод. посіб. Київ : Шк. світ, 2009. 120 с.
7. Моїсеєнко К. Соціально-психологічний супровід інклюзивної освіти. *Соціальний педагог*. 2009. № 11. С. 62–64.
8. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта*. 2002. 24 квіт. – 1 трав.
9. Пожидаєва О. В. Складові професійної характеристики соціального педагога. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2014. № 1/2. С. 66–72.
10. Рассказова О. І. Соціальний педагог – суб'єкт розвитку соціальності учнів в інклюзивній школі. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2013. № 4. – С. 72–79.
11. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти. *Шлях освіти*. 2009. № 2. С. 24–28.

[Socio-pedagogical work with studies with special needs in social schools in national educational institutions]. *Zbirnik nauk. pr. Khmeln. in-tu sots. tekhnolohii Un-tu «Ukraina»*, 5, 29-33. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhst_2012_5_8 [in Ukrainian].

3. Vseukrainskyi fond "Krok zoa krokom". Prohrama "Inklyuzivna osvita". [pan-Ukrainian Foundation "Step by Step". Program "Inclusive Education"]. Retrieved from <http://www.ussf.kiev.ua/index.php> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [The Law of Ukraine "About law"]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
5. Kolupaeva, A. (2010). Inklyuzivna osvita v konteksti realii sohodennia [Inclusive education in the context of realities of present time]. *Praktyka upravlinnia zakladom osvity [Practice of management of education establishment]*, 4, 52-56 [in Ukrainian].
6. Moiseienko, K. (2009). Profesiiina diialnist sotsialnoho pedahoha: metod. posib [Professional activity of social teacher : methodical textbook]. Kyiv: Sk. Svit [in Ukrainian].
7. Moiseienko, K. (2009). Sotsialno-psykholohichniy suprovod inklyuzivnoi osvity [Socio-psychological support for inclusive education]. *Sotsialnyi pedahoh [Social pedagogue]*, 11, 62-64 [in Ukrainian].
8. Natsionalna doktryna rozvytku osvity. (2002). [National Doctrine of Education Development]. *Osvita*, 24 April – 1 May [in Ukrainian].
9. Pozhydaeva, O. V. (2014). Skladovi profesiinoi kharakterystyky sotsialnoho pedahoha [Components of the professional characteristics of a social teacher]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka [Social Work in Ukraine: Theory and Practice]*, 1/2, 66-72 [in Ukrainian].
10. Rasskazova, O. I. (2013). Sotsialnyi pedahoh – subiekt rozvytku sotsialnosti uchniv v inklyuzivnii shkoli [Social teacher – the subject of social development of students in an inclusive school]. *Sotsialna pedahohika: teoriia i praktyka [Social pedagogy: theory and practice]*, 4, 72-79 [in Ukrainian].
11. Iarmoshchuk, I. (2009). Inklyuzivne navchannia v systemi osvity [Inclusive education in the education system]. *Shliakh osvity [The path of education]*, 2, 24-28 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 29.04.2019

 References

1. Bezpalko, O. V. (2002). Zmist ta napriamy profesiinoi diialnosti sotsialnoho pedahoha v zahalnoosvitnih zakladakh [Contents and directions of professional activity of social teacher are in general establishments]. *Problemy pedahohichnykh tekhnolohii [Problems of educational technology]* (no. 2, pp. 74–79). Lutsk [in Ukrainian].
2. Vasylenko, O. M. (2012). Sotsialno-pedahohichna robota z uchniamy z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvitnii shkoli inklyuzivnoi oriantatsii

Алмаши Александра, Кушнір Иван, Старова Юлия. Специфика профессиональной деятельности социального педагога в инклюзивной среде учреждения общего среднего образования.

А Раскрыто значение социального педагога в инклюзивной среде заведения общего среднего образования. Указаны знания и умения, которыми должен обладать социальный педагог, определены его виды деятельности и функции в условиях работы в инклюзивной среде. Рассмотрена специфика организации образовательного процесса для детей с особыми потребностями в учреждении общего среднего образования. Установлено, что деятельность социального педагога способствует позитивному включению ребёнка с особыми потребностями в образовательный процесс.

Ключевые слова: социальный педагог; инклюзивная среда; ребёнок с особыми потребностями

Almashi Aleksandra, Kushnir Ivan, Starova Yulia. A Specific of Social Care Teacher Work in the Inclusive Environment of General Secondary Education Institutions.

С This paper tells about place and role of the social care teacher in the inclusive environment of general secondary education institutions, knowledge and skills those a social care teacher has to have. Author of the paper lists the main types of activities and functions of a social care teacher, who works in the conditions of work of inclusive environment; describes specifics of the organization of educational process for children with special needs in the institution of general secondary education.

Key words: social care teacher; inclusive environment; child with special needs

Алмаши Олександра Іванівна, викладач педагогічних дисциплін гуманітарно-педагогічного коледжу Мукачівського державного університету

E-mail: sashkaalmashi@gmail.com

Кушнір Іван Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, директор гуманітарно-педагогічного коледжу Мукачівського державного університету

E-mail: gpk@msu.edu.ua

Старова Юлія Василівна, кандидат психологічних наук, практичний психолог гуманітарно-педагогічного коледжу Мукачівського державного університету

E-mail: starovanemesh@ukr.net

Кошева Юлія

Кірюхіна Марина

Хомяк Ольга

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-3361-7790>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1199-3162>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-1424-3962>

ПОДРУЖНЯ СУМІСНІСТЬ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

А Досліджено психологічний аспект подружньої сумісності. Важливу роль у ній відведено дошлюбним стосункам. Охарактеризовано роль і місце психології в аналізованій проблемі. Вказано, яку роль вона відіграє в шлюбі. Вивчено мотиви, що спонукають людину до одруження, а також мотивацію, яка нею керує. Виокремлено декілька кризових періодів у розвитку родини. Наголошено, що кохання є великою і клопіткою працею, яка стає запорукою взаєморозуміння. Окрім цього, цікавим у своєму роді. Адже кожного року розвалюється безліч новостворених сімей, буває таке, що люди розходяться не проживши і двох тижнів. Розглянуто подружню сумісність у різних варіантах інтерпретації та зазначено, що вона відіграє вагомий роль у становленні сім'ї.

Ключові слова: сім'я; подружжя; сумісність; психологія; аспект; шлюб

Постановка проблеми. Сумісність подружжя відіграє вагомий роль у становленні сім'ї. Нині стрімко зростає відсоток розлучень, причиною яких є саме несумісність одного з іншим. Найбільша проблема таких відносин полягає у тому, що люди, достеменно не познайомившись, поспішно одружуються. Після певного часу спільного мешкання приходиться усвідомлення абсолютної різниці між характеристиками. Своєрідна ейфорія знищується побутом, руйнується можливість жити разом. Наполегливі намагаються шукати порозуміння, звертаються до психологів, намагаючись вирішити дану проблему. Більшість розлучаються, бо не бачать іншого виходу.

Під час опитування після розлучення переважна більшість респондентів називає причиною розпаду шлюбу несумісність характерів. Виникає закономірне питання, чому зникло взаєморозуміння, що існувало до шлюбу, і яке відіграє найголовнішу роль у будь-яких стосунках, неважливо між друзями, партнерами, рідними чи подружжям. Запорукою легкого спілкування є наявність схожих рис характеру, світоглядних позицій, життєвих орієнтирів. Тож, питання психологічного аспекту подружньої сумісності наразі є досить актуальним і вагомим.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вчені досліджували психологію сім'ї різносторонньо. Ними було вивчено психологічну сумісність подружжя та емоційну адаптацію у перші роки після укладення шлюбу (М. Обозов, Т. Трапезнікова, П. Якобсон), фактори, що впливають на вдовolenня шлюбом чоловіків і жінок, розподіл ролей у сім'ї (Ю. Альошина, Л. Гозман), вплив ціннісних орієнтацій та шлюбно-сімейних настанов партнерів на майбутню подружню взаємодію (Л. Мороз, Ю. Альошина, Г. Дубчак, Т. Говорун), а також було здійснено психологічний аналіз розлучень (Л. Сердюк). Л. Гозман та Н. Ажгіхіна розглядали динаміку емоційних стосунків від атракції до кохання. Зарубіжні психологи, яких цікавили інтимні міжособистісні стосунки, вивчали сутність феномену кохання, розробляли та доповнювали його типологію (А. Маслоу, Р. Мей, Е. Фромм), досліджували причини та

прояви невротичного кохання (З. Фрейд, К. Хорні), вплив на шлюбні стосунки моделей стосунків, що існували у батьківській сім'ї (Е. Берн) тощо.

Мета роботи полягає у розкритті окремих проблем подружньої сумісності та її вплив на стабільність шлюбу.

Викладення основного матеріалу. Більшість розлучень стається саме у молодих сім'ях. Причиною є те, що вони легко йдуть на зруйнування шойно створеної сім'ї, зазвичай вважаючи, що «серйозні» стосунки ще попереду. Скоріш за все, вони просто не готові до обмеження особистої свободи, а тим паче не готові приносити щось у жертву заради іншої людини. Навіть, якщо ця людина – кохана. Вони легко розлучаються через те, що навіть не думають, що сім'я – це не просто, і, аби її створити, потрібно пройти своєрідні труднощі, подолавши які, сім'я може стати найщасливішою.

Перед тим, як перейти до даного питання, варто розтлумачити визначення поняття сім'я. Перші наукові праці про сім'ю були опубліковані ще наприкінці XIX століття. Вони були присвячені історичному аналізу виникнення інституту сім'ї. Нині дане питання є актуальним, інтерес до розвитку інституту сім'ї зберігається, набуває своєї специфічної актуальності й значущості. Сам сучасний союз має довгу історію та біографію.

Отже, сім'я – це найважливіша форма організації особистого побуту, заснована на подружньому союзі й родинних зв'язках, а саме, на відносинах між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми, братами й сестрами, а також іншими родичами, що проживають разом. Насамперед, життя сім'ї характеризується матеріальними та духовними процесами [3, с. 99]. Завдяки сім'ї змінюються покоління людей, у ній людина народжується, зростає, в подальшому продовжує свій рід, створюючи власну родину. Форми й функції сім'ї прямо залежать від суспільних відносин, а також від рівня культурного розвитку суспільства.

Найголовніше поняття в аналізі сімейних відносин відводиться визначенню «ролі», а саме, тому, яку роль виконує чоловік і дружина у новоствореній сім'ї. До того ж ці ролі не

повинні перехресуватися: чоловік не повинен виконувати жіночі ролі, а жінка – чоловічі. Проте, це застереження не стосується допомоги в побуті, коли, наприклад, дружина затримується на роботі, а чоловік тим часом здійснив прибирання або приготував їжу. Так само дружина може допомагати чоловікові у його справах. Така взаємодопомога лише вкріплюватиме стосунки.

Разом з тим поняття сім'ї не треба плутати з поняттям шлюбу з огляду на те, що сім'я є складнішою системою відносин, ніж шлюб, й об'єднує не лише подружжя, але й їхніх дітей та інших родичів.

Відносини в середині родини можуть бути як персональні (наприклад, відносини між матір'ю й сином), так і групові (наприклад, між батьками та дітьми або ж між подружніми парами у великих сім'ях).

Сутність сім'ї відбивається в її функціях. Найважливішими серед них є репродуктивна, господарсько-споживча, виховна та відновлювальна функції.

Репродуктивна функція в собі містить відтворення в дітях численності батьків, тобто це кількісне та якісне відтворення населення. Варто зазначити, що її можна назвати найважливішою функцією. Адже народження дітей забезпечує продовження роду, передавання сімейних цінностей і традицій.

Господарсько-споживча функція сім'ї навпаки охоплює різні аспекти сімейних відносин: ведення домашнього господарства, дотримання домашнього бюджету, управління сім'єю тощо. При всьому цьому організація сімейного побуту та задоволення життєво важливих потреб усіх членів сім'ї є основними завданнями сімейного життя [5, с. 122].

Відомим психологом Г. Добровичем була виділена група мотивів, які спонукають людину до одруження, які найчастіше усвідомлюються. До них відносяться:

- обопільне акторство, коли молоді грають романтичні ролі;
- спільність інтересів, коли інтереси, загальне захоплення сприймається як кривність душ;
- уражене самолюбство, яке спонукає досягти бажаного за будь-яку ціну, стимулює азарт і жагу перемоги через володіння «непокірливим»;
- пастка неповноцінності, в якій зливаються воєдино установка подяки й відчуття реалізації «останнього шансу»;
- інтимний успіх, коли успіх у сексуальних стосунках зводиться до передбаченого хорошого шлюбу;
- взаємна легкодоступність, що дуже приваблює у дошлюбних відносинах;
- жаль, він у варіантах провини, боргу, сприймається, як «власна доблесть» і грає на сцені життя дуже шляхетну роль;
- порядність, коли шлюб стимулюється думкою найближчого оточення й відповідальністю за нього;
- вигода, коли людина знаходить у вигляді такого союзу пристановище, фінансовий і матеріальний добробут;

– помста, коли вибір партнера й одруження здійснюється «на зло кривдників»;

– страх самотності, коли шлюб виступає у ролі порятунку від своїх проблем, від самого себе, зі страху майбутнього життя [8, с. 167].

Варто зазначити, що дані мотиваційні модифікації можуть бути усвідомлені за умови, якщо вони не лукавлять самі із собою, їх наміри є серйозними, а відповідальність за сімейне життя сприймається в повному обсязі, вони мають шанс, що шлюб буде успішним. За словами І. С. Тургенєва, можна «дожити до любові». Проблема виникає у ситуаціях роздвоєння мотивів: декларується одне, зазвичай, говорять про кохання, і навіть самі починають у це вірити, а реальним спонукальним мотивом інше – акторство, жалість, помста, страх самотності та інше [6, с. 67].

Якщо говорити про психологічну сумісність, то це характеристика тривалої взаємодії між двома й більше індивідами, у процесі якої прояви стійких рис характеру не призводять до тривалих і нерозв'язних протиріч.

До того ж психологічна сумісність визначається, як взаємне ухвалення партнерів по спілкуванню і спільній діяльності, засноване на оптимальному поєднанні, схожості або взаємодоповнюваності – ціннісних орієнтацій, особистісних і психофізіологічних особливостей.

Згідно з цим, гармонію сімейно-шлюбних відносин з точки зору особистих параметрів визначають декілька основних елементів:

- емоційна сторона подружніх відносин, ступінь прихильності;
- подібність їх уявлень, бачення себе, партнера, соціального світу в цілому;
- подібність бажаних кожним із партнерів моделей спілкування, поведінкові особливості;
- сексуальна і психофізіологічна сумісність партнерів;
- загальний культурний рівень, ступінь психічної й соціальної зрілості партнерів, збіг систем цінностей подружжя.

Інші ж автори (Ю. Орлов, З. Гильд та З. Хрустальов) виділяють два підходи до розуміння сумісності, а саме:

- сумісність як набір якостей, які відповідають одна одній (прагнення лідирувати в одного підкріплюється бажанням підпорядковуватися – в іншого; спокій, розважливості обох членів подружжя спонукає до повного порозуміння);
- сумісність з урахуванням прагнення подружжя до вчинків і для пошуку гармонійних взаємин [1, с. 213].

Автори вважають, що перший варіант прогнозує, а другий – гарантує успішність шлюбу.

Наприклад, психологи виділяють сім основних рівнів подружньої сумісності:

- психологічна сумісність. Це не означає, що мовчазні підходять мовчазним, а балакучі – базікам. При цьому головне, щоб індивідуальні особливості партнерів не дратували один одного. Адже існують жінки, які цілком терпимо відносяться до щоденної чарки, яку чоловік випиває за ве-

черешню. Інші ж навпаки, алкоголь на дух не переносять. Те ж саме і щодо чоловіків. Одні терпляче ставляться до легкої безладу в квартирі, іншим же необхідно, щоб все було ідеально прибрано. Тут потрібно вміти приймати партнера з усіма його психологічними плюсами й мінусами. У такому разі психологи радять, що відносини будуть щасливими, бо вони разом із психологами прийшли до висновку, що щастя в будь-яких стосунках починається саме з психологічної сумісності. Її порушення, навпаки, призводить до зростання дратівливості;

– духовна сумісність. Кожна людина має свою модель сім'ї. У такому разі, коли люди одружуються, а дана модель у них різна, то їм буде складно жити разом, а спільне життя важко буде назвати щасливим. Доволі простий приклад, коли чоловік мріє посидіти на самоті біля телевізора, а дружина, навпаки, прагне щоденних розваг. За таких умов важко говорити про схожість, і, якщо вони навіть будуть старатися піти один одному назустріч, роздратованості все одно не уникнути. Із часом вона почне роз'їдати їхній шлюб;

– сімейно-рольова. У кожного існує уявлення про свою роль у сім'ї. Можна сказати, що часто дане уявлення залежить від того, що партнери бачили в сім'ях, в яких виховувалися. Наприклад, мати чоловіка у дитинстві весь час проводила на кухні за готуванням і прибиранням. У помешканні постійно панувала чистота і порядок, а на столі стояло смачненьке. Те ж саме чоловік захоче бачити і від своєї дружини. Для нього буде незрозумілим, якщо він прийде втомленим після роботи, а приготованого нічого немає або ж у квартирі безлад. А дружина, наприклад, на його запитання: «Що поїсти?», відповідь: «Хочеш їсти, приготуй омлет, усе необхідне в холодильнику», звичайно, викличе в нього образ і невдоволення. Тож, у такому разі перед весіллям треба разом помріяти про сімейне життя, аби зрозуміти, що кожен бачить у майбутньому. Якщо ж погляди не сходяться, то варто задуматися, перш ніж укласти шлюб;

– інтелектуальна сумісність. Для цього абсолютно обов'язково, щоб жінка та чоловік мали кандидатські дисертації. У такому разі набагато важливіше аби збігалися ставлення до поповнення знань і нової інформації. Адже коли подружжю немає про що поговорити, то вони почнуть шукати для себе інших співрозмовників на стороні. А дехто вважає, що це куди гірше зради;

– матеріально-побутова сумісність. Дане поняття стосується саме грошей. Зароблені гроші та їх витрачання може як зблизити, так і роз'єднати подружжя. Особливо, коли думки про те, куди їх потрібно вкласти зовсім розбігаються. Наприклад, добре зійдуться ті, хто складає гроші в потаємне містечко або ж навпаки розтрачує їх. А якщо дані погляди розбігаються – один хоче їх витратити, а інший складати, то доведеться домовлятися аби уникнути проблем у подальшому;

– педагогічна сумісність. Доволі великою проблемою можуть виявитися різні погляди на виховання дітей. Тож,

аби в подальшому не зруйнувати шлюб і, насамперед, не нашкодити дітям, такі питання потрібно обговорювати завчасно, перед тим як стати батьками;

– сексуальна сумісність. У даному питанні все доволі просто. Адже випадки глибокої сексуальної несумісності трапляються дуже рідко і, як правило, визначаються при першому контакті. Тож, психологи зазначають, що, коли пара досягла згоди на всіх шести попередніх рівнях, то проблем у сексі не буде [7, с. 112].

Окрім цього, психологи також розрізняють три види мотивації до укладення шлюбу:

– мотивація на факт шлюбу. У даному разі головною рушійною силою є намір укласти шлюб. Іноді це відбувається під впливом інших людей із реалізацією гасла «час!». У такому разі діє прийом найзаповітнішого бажання – одружитися або вийти заміж. При цьому загалом байдуже, який саме партнер знаходиться поруч і чи він взагалі підходить. Найважливіше, щоб він був і не заперечував проти створення сім'ї. Якщо ж такої людини поблизу немає – всі сили витрачаються на її пошуки. У багатьох випадках шлюб стартує саме за таких умов, особливо, коли людина має серйозну потребу реалізувати сім'ю і жити в шлюбі. Проблеми починають виникати, коли згодом зустрічається людина, яка здатна викликати сильне почуття. Даний варіант тоді сприймається, як психологічна зрада. Внутрішня переконаність свідчить про те, що законний чоловік був лише засобом у досягненні власних цілей;

– мотивація на визначений тип шлюбу. Даний випадок відноситься до впевнених людей, які шукають партнера, який може здійснити їх мрії, тобто, так би мовити, успішно вийти заміж. Наприклад, для дівчини шлюб із капітаном далекого плавання, дипломатом чи артистом, а для чоловіків – з дочкою відомих осіб, чиновників. У сучасному світі символом успішного заміжжя є шлюб із іноземцем чи іноземкою, багатою людиною та ін. Уже сам цей факт має негативне забарвлення. У такому разі проблеми також виникають, особливо коли на життєвому шляху з'являється хтось інший, наприклад, заможніший. Такі оціночні порівняння можуть відбуватися у житті багато разів, бо завжди можна знайти когось ще кращого;

– мотивація на певну людину. У даному разі обранець сприймається як реальна людина, з усіма своїми слабкостями та недоліками. Даний вибір є свідомим, і якщо на шляху трапиться хтось інший, то це нічого не змінить. Існує п'ять основних типів мотивації шлюбу, до яких зараховується: любов, духовна близькість, матеріальний розрахунок, психологічна адекватність і моральні роздуми.

С. І. Голод слушно наголошує: «У науковій літературі, хоч як не дивно, утвердився стереотип, який ідеалізує масову поширеність шлюбу з любові. Не переймаючись серйозною теоретичною аргументацією, старанно не відпрацьовуючи опитувальний інструментарій, деякі автори монографій, і статей видають суб'єктивно бажане за реальність. Цим вони свідомо чи несвідомо травмують психіку певної

кількості людей, спричинюючи виникнення трогенного ефекту. А саме, як у масову свідомість впроваджується (як публіцистичною, так і науковою літературою) думка про хіба що загальний вступ до шлюбу за коханням, то людина (особливо жінка), не відчувши почуття, вважає себе у кращому разі невдахою, живе у чеканні, що з'явиться велика пристрасть» [4, с. 69].

Проаналізувавши вищесказане, мотиви вступу до шлюбу стали зрозумілішими, а ось, як його зберегти, щоб не довелося через місяць подавати на розлучення, питання складніше.

Отож, життя в сім'ї неможливе без спілкування. Спілкування в сім'ї є ставленням членів сім'ї один до одного, їх взаємодією, обміном інформацією між ними, а також їхній духовний контакт. Спектр спілкування в сім'ї може бути дуже різноманітним. Крім бесід про роботу, домашнє господарство, здоров'я, життя друзів і знайомих, воно містить у собі обговорення питань, пов'язаних із вихованням дітей, мистецтвом, політикою тощо.

Від взаємодії в сім'ї залежить рівень задоволеності подружжям, їхнім сімейним життям. Процес спілкування й взаємодії залежить від рівня сумісності їхніх поглядів і цінностей. Не викликає сумніву той факт, що нервозність, невірноваженість замкнутість та інші негативні риси характеру є поганими супутниками взаємодії в сім'ї.

Наприклад, соціологічні дослідження показують, що при нормальних взаємних відносинах у дружніх родинах подружжя завжди ділиться між собою своїми проблемами й одержують при цьому моральну та психологічну підтримку. Проте цього не можна сказати про неблагополучні сім'ї.

Однак, звичайно, не буває ідеального спілкування в сім'ї, а саме, спілкування, яке складається тільки зі згоди. Зазвичай, подружні відносини неминуче проходять через протиріччя: сварки, конфлікти тощо. У даних випадках подружжю дуже важливо зрозуміти позицію один одного та поставити себе на місце іншого.

Окрім цього, в сімейному спілкуванні дуже важливі моральні принципи, головним з яких є повага до іншого та його «я». Адже у багатьох сім'ях дружини або чоловіки прагнуть зірвати свій поганий настрій на членах своєї родини. Вони починають дорікати, бурчати, робити зауваження та кричати. Звичайно, у результаті такої поведінки людина може одержати тимчасове полегшення, проте наслідки можуть виявитися доволі тяжкими. Одних починають мучити докори сумління за власну неправоту та нестриманість, а в інших – образа за несправедливе обвинувачення й докори. Як наслідок, дані чинники сприяють руйнуванню сім'ї.

Варто зауважити, що відсутність адекватної взаємодії та спілкування спонукає до того, що відносини між чоловіком і жінкою можуть не скластися, що призведе до негативних наслідків. Психологами встановлено, що існує взаємозв'язок між подружніми конфліктами та нервово-

психічними розладами. Відсутність взаєморозуміння в родині призводить до пригніченості, відчуженості, а також до погіршення психологічного та фізичного стану та значного зниження працездатності людини.

До основних компонентів спілкування відносяться: терпимість, співпереживання, поступливість і доброзичливість. Особлива здатність до спілкування – це вміння визнати цінність іншої позиції, навіть при розбіжності. Тільки таким чином можливо досягти гармонії у сімейному житті [4, с. 69].

Не можливо оминати той факт, що у сім'ї, окрім дорослих, у повноцінному спілкуванні бідують навіть діти. Спілкування є одним із основних чинників формування особистості дитини. Потреба в спілкуванні з'являється у дитини із самого народження. І вже у віці 2-х місяців, побачивши перед собою матір, дитина посміхається та радіє їй.

Також можна зазначити, що вчені виділяють декілька кризових періодів у розвитку родини, а саме:

- перший рік подружнього життя характеризується конфліктами адаптації один до одного, коли два «Я» стають одним «Ми». Відбувається еволюція почуттів, закоханість зникає і подружжя постають один перед іншим такими, які вони є. Відомо, що в перший рік життя родини ймовірність розлучень велика, до 30% загального числа шлюбів;

- другий кризовий період пов'язаний із народженням дітей. Народження дитини є серйозним випробуванням для сім'ї. У подружжя з'являються нові обов'язки по догляду за дитиною та його виховання. У зв'язку з цим, у них суттєво зменшуються можливості для професійного зростання й для реалізації своїх інтересів. У цей період можливі зіткнення поглядів подружжя та їхніх батьків у питаннях виховання дитини. Втомиленість дружини доглядом за дитиною може призвести до тимчасової дисгармонії в сексуальних стосунках;

- третій кризовий період співпадає із середнім віком спільного життя подружжя (10–15 років спільного життя), який можна охарактеризувати як взаємне насичення один одним і поява дефіциту почуттів;

- четвертий період конфліктності стосунків подружжя настає після 18–24 років спільного життя. Його виникнення часто збігається з наближенням періоду інволюції, виникненням почуття самотності, пов'язаного з відокремленням дітей, що підсилюється емоційною залежністю подружжя, їхніми переживаннями з приводу можливого прагнення одного з партнерів до сексуального виявлення себе поза сім'єю, «поки не пізно» [2, с. 45].

Тож варто розуміти, що сім'я – це складна взаємна робота, й аби її зберегти, потрібно пройти всі чотири періоди, а не здаватися на початку першого.

Висновки. Проаналізувавши дані аспекти подружнього сумісності, ми дійшли висновків, що психологічна готовність до шлюбу та сімейного життя є багатоаспектною проблемою, яка базується на психологічній сумісності

партнерів і включає в себе питання формування статевої ідентифікації особистості, її розвиток, оволодіння стереотипами чоловічої та жіночої поведінки тощо. До того ж, благополуччя сім'ї залежить від специфіки засвоєння ролей чоловіка і дружини, батька і матері, знання та уявлення про себе як людину певної статі із специфічними потребами, ціннісними орієнтаціями, мотивами, інтересами і формами поведінки, а також уявленнями про сімейне життя, що служить психологічною основою шлюбу й впливає на міжособистісні відносини подружжя. Тож, для кожної дорослої людини шлюб означає збагачення, наповнення свого життя новим значенням і змістом. Молоді люди вірять у те, що життя стане кращим, цікавішим після того, як вони візьмуть шлюб. Такі сподівання лежать в основі сім'ї, яку вони вирішили створити.

📖 Список використаних джерел

1. Андреева Т. В. Семейная психология : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 213 с.
2. Дементьева И. Ф. Первые шаги брака: проблемы становления молодой семьи. Москва : Наука, 1991. 109 с.
3. Дружинин В. М. Психология семьи. Москва : КСП, 1996. 160 с.
4. Эйдемиллер Э., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 669 с.
5. Ковалёв С. В. Психология современной семьи : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1988. 208 с.
6. Обозов Н. Н., Обозова А. Н. Диагностика супружеских затруднений. *Психологический журнал*. 1982. Т. 3, № 2. С. 147–151.
7. Обозова А. Н. Супружеская совместимость – фактор устойчивости брака. *Личность в системе общественных отношений*. Москва, 1983. С. 121.
8. Румянцева Т. В. Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 176 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 26.04.2019

Кошова Юлія, Кірюхіна Марина, Хомяк Ольга. Супружеская совместимость в психологическом аспекте.

А *Посвящается супружеской совместимости в психологическом аспекте. Важная роль в ней отводится добрым отношениям. Характеризуется роль и место психологии в данном аспекте, подчеркивается, какую роль она играет в построении брака. Так же проанализированы мотивы, побуждающие человека к браку, мотивация, которая им движет. Выделяется несколько кризисных периодов в развитии семьи, четыре своеобразных периода, пройдя которые, можно быть уверенным, что семья продержится, ведь не зря говорят, что любовь – это в первую очередь большая и кропотливая работа. Актуальность данной статьи не вызывает никаких сомнений, ведь вопрос супружеской совместимости всегда будет важным. Авторами проведена значительная работа по супружеской совместимости в психологическом общении. Отмечается, что для каждого взрослого человека брак означает обогащение, наполнение своей жизни новым значением и смыслом.*

Ключевые слова: семья; супруги; совместимость; психология; аспект; брак

Kosheva Yulia, Khomyak Marina, Kirukhina Olga. Marital Compatibility in Psychological Aspect.

S *The paper is devoted to marital compatibility in the psychological aspect. An important role in it is given to relationships, before the couple married. Author characterizes the role and place of psychology in this aspect, therefore, what role it plays in the construction of marriage. Motives those inspire a person to marry, as well as the motivation that drives person are analyzed. Authors of the paper distinguish some crisis periods in the development of the family, four distinct periods, after those one can be sure that the family will survive. It is not in vain that love is at first and foremost a great and troublesome work. The relevance of the topic of this paper is beyond doubt, because the question of matrimonial compatibility is always relevant and important. The authors carried out a good work on marital compatibility in psychological communication. It is noted that for every adult person marriage means enrichment, filling his/her lives with new meaning and sense.*

Key words: family; marriage; compatibility; psychology; aspect; marriage

Кошева Юлія Володимирівна, викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін Кременчуцького льотного коледжу Національного авіаційного університету

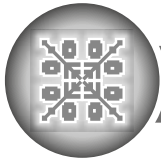
E-mail: yualia-kosh@yandex.ua

Кірюхіна Марина Володимирівна, голова циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін Кременчуцького льотного коледжу Національного авіаційного університету

E-mail: marinaarina1230@gmail.com

Хомяк Ольга Володимирівна, викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін Кременчуцького льотного коледжу Національного авіаційного університету

E-mail: khomyakOlya@meta.ua

УДК 687.016

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3\(186\)-67-70](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3(186)-67-70)

Шнуренко Тетяна

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-7468-1465>

ГЕОМЕТРИЧНА ОРНАМЕНТИКА ТРАДИЦІЙНИХ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК ПОЛІССЯ

А Підкреслено, що одяг виступає репрезентантом культури певного народу. Відмічено, що наявність геометричної орнаментики у жіночих сорочках Полісся дозволяє говорити про її архаїчне походження. Відзначено основні фігури, що використовуються в геометричній орнаментики Полісся. Наведено глибоку символіку орнаментики, що представлена у жіночих сорочках.

Ключові слова: сорочка; одяг; геометрична орнаментика; квадрат; ромб; символіка

Актуальність проблеми. Сорочка, будучи частиною традиційного одягу українців, є важливим складником національної культури. Дослідження тих прадавніх символів і значень, які були закладені в орнаментики сорочок, демонструє сакральні сенси, що містились у витворах народної культури. Виявлення особливостей геометричних орнаментів, які наявні у конкретному регіоні, зокрема у Поліському, є розробкою, що має значний потенціал для розуміння вітчизняного декоративно-ужиткового мистецтва.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі протягом останніх років склався досить значний базис робіт, які б були присвячені дослідженню українського народного одягу. Низка праць є досить ґрунтовними та такими, що спрямовані на змалювання одягу конкретного регіону. Серед таких робіт варто згадати праці О. Косміної, яка надала багато фактичних відомостей, пов'язаних з одягом Полісся [2], а також Л. Пономар [5; 6]. У цих роботах хоча й представлені дані, проте їм бракує аналітичності. Специфіка символіки орнаментів, проте, насамперед рослинних, здійснено в роботі Ю. Нікішенко [4]. Більш світоглядно-узагальнені дані представлено в статтях О. Шпилової [7], яка пропонує використовувати одяг у якості інструменту пізнання культури та Ж. Янковської [8], яка спрямовує дослідницьку увагу на специфіку відображення культу предків у родинній обрядовості українців. Висвітлення певних семантичних аспектів, притаманних українській вишивці, здійснено в роботах С. Китової [1] та А. Колесникової [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що існують наукові розробки, присвячені дослідженню українського національного одягу українців, чимало аспектів, пов'язаних із регіональною

орнаментикою жіночих сорочок Полісся, є недостатньо висвітленими, зокрема геометричність та її символіка.

Метою статті є розкриття особливостей геометричної орнаментики традиційних жіночих сорочок Полісся, виділення ключових символів і висвітлення спектру їх значення в контексті культури.

Викладення основного матеріалу дослідження. Україна, на відміну від багатьох інших країн, представлена низкою регіонів, які мають свою специфіку. Історичні реалії становлення української державності були пов'язані з тим, що різні територіальні осередки формувались під впливом етнічних культур інших народів. Окрім цього, й сама духовна культура українців формувалась під впливом різних чинників. Зокрема релігійний компонент включав як залишки язичницьких уявлень, так і нашарування християнської релігії. Особливо це проявлялось у культурі вшанування предків. «Культ вшанування предків в українській обрядовості пройшов довгий шлях свого розвитку. На нього вплинули як язичницький, так і християнський світогляд. Неможливо знищити того, що залягло глибоко, на архетипічному рівні людської свідомості. Тому в культурі предків спостерігаємо поєднання уявлень цих двох світоглядів. Людина водночас вірує як у сили природи, так і у вищу істоту, які керують її життям і потребують пошани» [8, с. 466].

Вплив у культурі релігійних, міфологічних чинників проявився у формуванні певних особливостей, які притаманні різним сферам людського побуту. Серед тих компонентів, що були невід'ємною частиною культури та залишаються її візуальним репрезентантом, є одяг. Його своєрідність, важливе значення в контексті культури, історична обумовленість, дозволяють казати про його виключне значення. «Антропологічні дослідження костюма

як однієї з доступних людині форм культури доводять, що одяг скоріше несе ознаки соціалізації, маркує людські ієрархічні зв'язки, але ніяк не прикриває від сорому перед наготою. Предметний світ одягу має найтісніший зв'язок із кожним індивідом окремо і суспільством у цілому і являє актуальні питання в широкому соціально-філософському контексті для вивчення різноманітних культурних процесів» [7, с. 213].

Одяг не лише мав важливе практично-прикладне значення, а й виконував роль репрезентанта соціального статусу людини. Окрім цього, певні компоненти вбрання мали й ознаки сакральності. Наприклад, вишивка, якою прикрашалась сорочка, була втіленням символів, що відігравали важливу роль у культурі українців. Власне, практика прикрашання одягу є однією з найдавніших і виступає втіленням прадавніх вірувань предків. Провідними уявленнями часів первісної культури постають анімізм, тотемізм, фетишизм і магія. Для культури, що здавна займалась землеробством, надзвичайно важливим було звернення до надприродних сил, що забезпечували виживання у разі сприятливих для життя та зрощування рослин умов.

Сорочка, особливо жіноча, мала надважливе значення. Будучи ключовою частиною вбрання, вона повинна була не лише бути частиною одягу та прикрашати свою власницю, а й оберігати її, надавати їй сил. Ставлення до жінки було пов'язано з її соціальною роллю та значенням. Будучи дійсною чи потенційною матір'ю вона повинна була бути особливо захищеною від потойбічних і ворожих сил. Саме тому до прикрашання жіночої сорочки приділялось більше уваги. Відзначимо, що в деяких регіонах України панувала практика виготовлення з крижмо, яке була обов'язковим компонентом хрещення дитини, згодом сорочки. Проте саме у Поліському регіоні крижмо просто зберігалось, а у разі смерті його клали у домовину, застеляючи нею. «Отже, в даному випадку крижмо символізує початок і кінець життєвого шляху» [8, с. 469]. Необхідно також відзначити, що чоловічі сорочки як даного, так і багатьох інших регіонів були дещо простіше вишиті, тому аналіз їх орнаменталії є скоріше похідним від тієї, що представлена у жіночих.

Якщо звернутись до аналізу жіночих сорочок Полісся, то варто згадати, що вони мали низку характерних особливостей. Насамперед, вони були, як зазначає О. Косміна, коротшими, якщо казати про Волинське Полісся. Цей чинник був обумовлений тим, що тут не носили незшитих форм стегового вбрання. «Матеріал – домоткане полотно; за побудовою станка – суцільні або до підтички; за виконанням плечової частини – з уставковими (полицьковими) рукавами. Сорочки орнаментували переважно тканням; домінував геометричний орнамент червоного кольору» [3, с. 7–9]. Отже, колір вишивки був червоним і білим. Сорочки мали по-різному орнаментовані рука-

ви. Тобто сорочки поділялись на ті, що прикрашено поперечно або поздовжньо, коли була заповнена лише центральна частина. На Волинському Поліссі існували серпанкові сорочки, причому низка дослідників виділяли у них такі компоненти, як барабани, банкети, бігунка, брижі, гестка. Дослідники наголошують, що саме на Поліссі у вбранні збереглося чимало рис, які пов'язані саме з архаїчною культурою.

Барабанами або писаними називались рукави, які були переткані смугами по всій поверхні [5, с. 97]. Л. Пономар відзначає, що сорочки мали певні особливості, пов'язані із зонами, де їх було вироблено. На Західному Поліссі автор виділяв такі зони, як: 1) Ратнівський, північно-західна частина Любомльського, Камінь-Каширський райони; 2) Старовижівський, Ковельський, Турійський райони; 3) Володимир-Волинський, Локачинський райони [6], причому сорочки надзвичайно різнились у залежності від того, для яких подій вони призначались. Це могла бути сорочка буденна або святкова, призначена для молоді дівчини чи жінки, для бідних і заможних. Варто відзначити певні особливості сорочок, які були призначені для жінок різного віку. Так, наприклад, сорочки молодих дівчат оздоблювались вишивкою на грудях, вздовж ворота й на рукавах, причому оздоблення могло бути представлене незначним візерунком. У молодих жінок орнаментики було більше, вона мала більше вкривати тканину задля оберігання її власниці. У літніх жінок оздоблення орнаментом знову могло бути скромнішим.

У сорочках, що були на Волинському Поліссі, була практика використання техніки «занизування», що полягала у протягуванні нитки через усю тривалість орнаменту. Як правило, вишивка могла прикрашати весь рукав. Сам орнамент міг йти горизонтально на підпліччі, а також на полику, в той час як нижче нього використовувався принцип проробки горизонтальних смужок. Фактура орнаменту сорочок Полісся вирізнялась тим, що вишивка не лише вкривала усе тло, а й виступала завдяки технікам шиття.

Геометричні візерунки на сорочках мали давнє походження. На це вказував у своїй роботі Хведір Вовк («Відмінні риси південноросійської народної орнаментики»), наголошуючи на тому, що у XIX столітті продовжували превалювати саме геометричні малюнки та ті, що були похідними від них. Досить часто геометризовані та геометричні зображення могли мати назви, які були пов'язані з певними рослинами, проте ця подібність не реалізувалась на візуальному рівні. В цьому можна вбачати вплив архаїчних міфологічних уявлень. «Зокрема, нам траплялись варіанти назв геометричних орнаментів, які демонструють саме поступовість змін та їхній частковий характер: суто геометричні мотиви називались «барвінки», «хмелик», «сосонка», або інакше – «півонія», «фуксія» [4, с. 31].

Якщо ж звернутися до геометричних орнаментів, то найпоширенішими з них є ромби та квадрати. Ромбоподібна лінія могла досить часто повторюватись, причому частіше використовували червоні нитки, якими вишивали на білому полотні. Такі фігури, як ромб і квадрат, мали надзвичайно глибоке символічне значення. Рівність сторін втілювала ідею гармонії, балансу. Тому досить ймовірним було, що орнамент, який включав квадрати, повинен був уособлювати одне з найдавніших і базових явищ – силу землі чи на абстрактному рівні – матерію. Що ж стосувалось ромба, то він, як більш нестійка фігура, може нести у собі ідею руху. А. Колесникова відмічає семантику даних геометричних орнаментів. «Дані чотирикутні фігури символізують Матерію. Квадрат – стійка фігура, що відображає Матерію статичну. Ромб, який стоїть на одній точці, має велику свободу для руху і відображає Матерію у динаміці. Квадрат і ромб у більшості культур зображують Землю, а тому здавна вважаються знаками благополуччя, матеріального багатства, достатку» [2, с. 33]. Зображення ромбу несло семантику плодючості, як неживої природи (рослин, землі), так і людини.

Надзвичайно цікавим є поєднання комбінації з квадратів чи ромбів. Наприклад, чотири квадрати чи ромби, що відмежовуються лініями, що поєднуються у хрест, виступає результатом двох традицій – язичницьких міфологічних і християнських. «Варіаціями цих чотирикутників є поділ хрестом на чотири частини. За дослідженнями науковців і за давніми духовними знаннями – це космічний символ родючості, плодючості» [2, с. 33].

Отже, ще одним символом, який зустрічається сам по собі та утворюється шляхом комбінації інших – це хрест. Не варто пов'язувати його виключно з християнською традицією, адже фігури, утворені з чотирикутників, розмежованих хрестом, зустрічались ще в трипільській культурі, виступаючи символом плодючості. Серед геометрики, що наявна у вишивках, використовувалось коло та восьмикутники. Коло найбільше викликало асоціації із сонячним колом, яке у землеробських культурах здавна було центром міфологічних уявлень та одним із ключових компонентів культур. «Найбільш вагомим у вишиваних колах є символ сонця як запорука життя, добра і благополуччя, закликання всіляких родинних і господарських статків» [1, с. 57]. Окрім прямої аналогії із сонячним диском, коло могло також виступати символом нескінченності, ймовірно й безсмертя. Певною модифікацією кола виступають ламані лінії, зокрема спіралеподібні. Подібний малюнок міг також втілювати сили природи, зокрема вихори, бурю та т. п.

Одним із елементів, які використовуються в геометричній орнаментіці Полісся – це крапка. Як правило, вона може йти у поєднаннях з іншими елементами. Її семантика може доволі різнитися та охоплювати широкий

спектр тлумачень. Крапка може сприйматися і як символ зернини, краплі води, крові. Фактично вона може уособлювати все найвагоміше для представників культури, що пов'язана із землеробством.

Окрім вже згаданих фігур, які мали місце в геометричній орнаментіці жіночих сорочок Полісся, досить часто створювались не надто складні поєднання, де повторювались різні елементи. Мова йде не лише про вже згадані ромби, а й про восьмикутники. Вони виступали певним компромісом між фігурами з чотирма та більше кутами та колом. Так чільне місце надавалось розеткам, які мали парну кількість кінців – від чотирьох до восьми. Причому специфіка сорочок даного регіону полягала у тому, що вони могли чергуватися із уже згаданими – крапками, хрестами, колами. Окрім цього, до них могли долучатися ламані лінії.

Орнаментация у сорочках проявлялась у тому, що повторювали фігур утворювали бордюри. Ці поєднання чергувались частинами фігур, які вже були використані при оздобленні. Зірка, яка мала вісім кутів також була одним із геометричних орнаментів. Вона представляла собою комбінацію, що складалась з декількох простіших, зокрема ромбів. А. Колесникова зазначала, що даний орнамент демонстрував поєднання двох начал – жіночого та чоловічого, небесних світил – сонячного диску та місяця. «Вигляд цієї геометричної фігури являє собою ромб, з кожної вершини якого виходять пари променів-спіралей. У народі їх називають «баранячі роги». Восьмикутна зірка утворюється способом накладання прямого хреста (символ чоловічого начала, Сонця) і косоного хреста (символ жіночого начала, Місяця)» [2, с. 33].

Висновки. Тип орнаментіці, представлений на сорочках Полісся, зберігає генетичний зв'язок з найраннішими архаїчними принципами вишивки. Тип орнаменту переважно є геометричним, що виступає показником їх давнього походження. Для сорочок Полісся притаманне використання простих фігур – квадратів і ромбів, які несуть глибокий символічний смисл. Комбінації, утворені за рахунок повторення даних фігур та їхнього поєднання з іншими – ламаними лініями, крапками – дозволяє створити складніші зображення (восьмикутники, восьмикутні зірки, групи з чотирикутників, розділені хрестом), що поєднуються у бордюри. Семантика даних орнаментів пов'язана з тими явищами, що безпосередньо впливали на культури, що займались землеробською діяльністю – небесні світила, дуальність чоловічого та жіночого начал тощо.

Перспективи подальших досліджень полягають в окресленні точнішого значення кожного з елементів орнаментів, що використовуються у сорочках регіонів України, в тому числі й за рахунок залучення компаративного підходу, який дозволить провести аналогії із символікою інших етнічних культур.

 Список використаних джерел

1. Китова С. Полотняний літопис України. Черкаси, 2003. 223 с.
2. Колесникова А. В. Особливість семантики української вишивки. *Легка промисловість*. 2016. № 1. С. 32–35.
3. Косміна О. Ю. Традиційне вбрання українців. Т. 2 : Полісся. Карпати. Київ : Балтія-Друк, 2009. 160 с.
4. Нікішенко Ю. І. Символіка рослинних орнаментів української вишивки на одязі початку ХХ ст. *Наукові записки. Теорія та історія культури / НУ «Києво-Могилянська академія»*. Київ, 2001. Т. 19. С. 30–35.
5. Пономар Л. Народний одяг Західного Полісся кінця ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами картографування). *Проблеми етномузикології*. 2011. Вип. 6. С. 97–103.
6. Пономар Л. Народний одяг Правобережного Полісся середини ХІХ – середини ХХ століть : іст.-етногр. атлас : словник. Київ : Бізнесполіграф, 2015. 268 с.
7. Шипилова Е. А. Костюм как инструмент изучения культуры. *Аналитика культурологии*. 2014. № 30. С. 210–214.
8. Янковська Ж. Відображення культу предків у родинній обрядовості українців. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. Вип. 34. С. 465–474.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 03.05.2019

Шнуренко Тат'яна. Геометрическая орнаментика традиционных женских сорочек Полесья.

А Подчеркнуто, что одежда выступает репрезентантом культуры определённого народа. Отмечено, что наличие геометрической орнаментики в женских сорочках Полесья позволяет говорить о её архаическом происхождении. Обозначены основные фигуры, которые используются в геометрической орнаментике Полесья. Представлена глубокая символика орнаментики, которая имеется в женских сорочках.

Ключевые слова: сорочка; одежда; геометрическая орнаментика; квадрат; ромб; символика

Shnurenko Tetiana. Geometric Ornaments of Traditional Women Shirts of Polissya.

S It was emphasized that clothes are representative of the culture of a nation. It is noted that the presence of geometric ornamentation in the women's shirts of Polissya allows us to talk about its archaic origin. Author describes the main figures used in the geometric ornamentation of Polissya, symbolism of ornaments, which is available in women's shirts.

Key words: shirt; clothing; geometric ornamentation; square; rhombus; symbolism

Шнуренко Тетяна Валентинівна, викладач кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

E-mail: t.shnurenko@ukr.net

УДК 37.09

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3\(186\)-71-75](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3(186)-71-75)Москалик Геннадій
Максимова ЛарисаORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-3224-4571>ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-8005-8605>

ПРОБЛЕМИ ЗНИЖЕННЯ УСПІШНОСТІ УЧНІВ 10–11 КЛАСІВ З ПРОФІЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ

А Проаналізовано загальний рівень навченості учнів 10 та 11 класів з філологічним і природничо-математичним профілем навчання у закладах загальної середньої освіти м. Кременчука. Визначено, що основними проблемами зниження успішності учнів 10–11 класів із профільних предметів є: неправильно обраний профіль навчання; необ'єктивна оцінка учнями своїх здібностей до різних навчальних предметів; відсутність допрофільної підготовки; різний рівень підготовки з профільних предметів в учнів 10 класів; зміна підходів і вимог до оцінювання навчальних досягнень.

Ключові слова: профільний предмет; профіль навчання; допрофільна підготовка; рівень навченості; пізнавальні інтереси; освітні потреби

Постановка проблеми. Запровадження в дію Закону України «Про освіту» [7], вирішення проблем євроінтеграції, перехід до інноваційної моделі розвитку освіти, парадигмальні зрушення у сучасній дидактиці у бік розв'язання проблем структурного і сутнісного навантаження змісту освіти, її цілей і пріоритетів, необхідність затвердження нових державних освітніх стандартів і забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти старшокласників, ставлять перед науковцями та педагогами-практиками низку питань і викликів, на які потрібно шукати відповіді.

Головним напрямом руху Нової української школи є соціальна адаптація випускників відповідно до їх нахилів, здібностей і життєвих уподобань. А розгортання мереж старшої профільної школи повинно слугувати підставою для формування пізнавальних інтересів і передфахових потреб майбутніх випускників, орієнтуючись на здобуття вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В Україні чимало зроблено для розвитку профільної освіти в школі. Теоретико-методологічні засади та проблеми реалізації профільного навчання у середній школі, особливості взаємодії академічної та прикладної шкіл вивчав А. Самодрин [9; 10]. Науковець розкрив зміст профільної освіти, запропонував моделі освітнього середовища профільної школи та навчального предмета. Теоретичним і методологічним основам формування змісту профільного навчання в єдності його інваріантного і варіативного складників присвячені праці Г. Васьківської [2], К. Гуза [3], В. Ільченко [4] та ін. Метапредметна діяльність старшокласників в умовах профільного навчання була предметом дослідження С. Трубачевої та О. Черноус [11]. Проблеми підготовки педагогічних кадрів для реалізації профільного навчання

та підвищення їх кваліфікації в умовах полікультурного середовища України присвячені науковій праці Л. Липової [8], О. Мясягіної [5]. Особливості реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання досліджували О. Барановська, С. Косянчук, С. Трубачева, О. Черноус [1]. Необхідність визначення пріоритетів розвитку полікультурної освіти в умовах модернізації української школи розкрита в наукових дослідженнях Г. Москалика [6].

Мета статті: окреслити актуальні проблеми, що викликають зниження успішності учнів 10–11 класів із профільних предметів як наслідок обрання ними невідповідних профілів навчання.

Викладення основного матеріалу. Профілізація освіти передбачає посилення підготовки учнів старшої школи в області прикладних знань за обраним профілем, формування в них первинних елементів професійно-важливих якостей. Запровадження профільного навчання потребує від колективу закладу загальної середньої освіти вибору напряму діяльності, а саме: визначення його функціонального призначення, спрямованості на реалізацію тих чи інших цілей освіти й цілеспрямованого формування контингенту учнів; створення образу майбутньої школи, яка має передбачити спільну мету профільного навчання, зміст і організаційну модель реалізації профільного навчання; розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення за кожним напрямом навчання, використання специфічних форм і методів роботи з учнями, що мають підвищену мотивацію до навчання, відповідної перепідготовки й підвищення кваліфікації вчителів, модернізації матеріально-технічної бази.

Науковці розглядають реалізацію профільного навчання в соціальному, психологічному й дидактичному аспек-

тах [8]. Метою профільного навчання в соціальному аспекті є цілеспрямований вплив на формування творчого, інтелектуального, професійного потенціалу суспільства в цілому, прагнення до повнішого використання можливостей кожного члена суспільства. У психологічному аспекті мета профільного навчання спрямована на створення сприятливих умов для переходу на суб'єкт-суб'єктні відносини в системі «учень – учитель», коли кожний співучасник педагогічної взаємодії стає умовою і засобом розвитку іншого. В основі цих відносин перебуває спільна продуктивна діяльність учителя і учнів, яка забезпечує їх саморозвиток. У дидактичному аспекті метою профільного навчання є створення оптимальних умов для виявлення задатків, розвитку інтересів і здібностей кожного школяра шляхом реалізації сукупності методів, форм і засобів навчання, які організуються з урахуванням індивідуальних здібностей учнів із метою протидії нівелюванню особистості. Найважливішим засобом для досягнення цієї мети є надання учням можливості вибору [12].

На нашу думку, крім можливості вибору учнями профілю навчання, це повинен буди свідомий вибір, відповідно до здібностей учня.

З'ясуємо як впливає на якість знань учнів 10–11 класів із профільних предметів неправильно або несвідомо обраний ними профіль навчання.

У залежності від вибраного профілю виокремлюється мета профільного навчання з конкретного предмета. Так, мета профільного навчання української мови полягає у формуванні інтелектуально розвинутої, морально досконалої, національно свідомої, духовно багатой

мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності, відзначається активною громадською позицією, готовністю до подальшого професійно орієнтованого навчання, спроможна самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку та дієво їх реалізовувати.

Для реалізації компетентнісної парадигми в освіті на уроках української мови у закладах загальної середньої освіти повинно забезпечуватися: формування мовної компетенції учнів, розширення їхнього філологічного світогляду; вироблення практичних навичок володіння культурою мови, додержання мовних норм, уміння користуватися словниками та іншою літературою довідкового характеру; формування лінгвістичної та мовленнєвої компетенції учнів, розширення загальних уявлень про мовознавство й праці окремих вітчизняних лінгвістів, вироблення навичок мовної рефлексії, що сприяє інтелектуалізації мовлення учнів; реалізація лінгвокультурознавчої компетенції; формування дослідницької компетенції, вдосконалення вмінь і навичок самостійної філологічної роботи з навчально-науковим текстом.

Проаналізувавши загальний рівень навченості учнів 10 класу з філологічним профілем навчання закладів загальної середньої освіти м. Кременчука (2018-2019 н.р.) (рис. 1) можна зробити висновок, що загалом якість знань незначною мірою знизилася (зменшення відсотка високого та достатнього (В+Д) та збільшення середнього (С) рівня навченості).

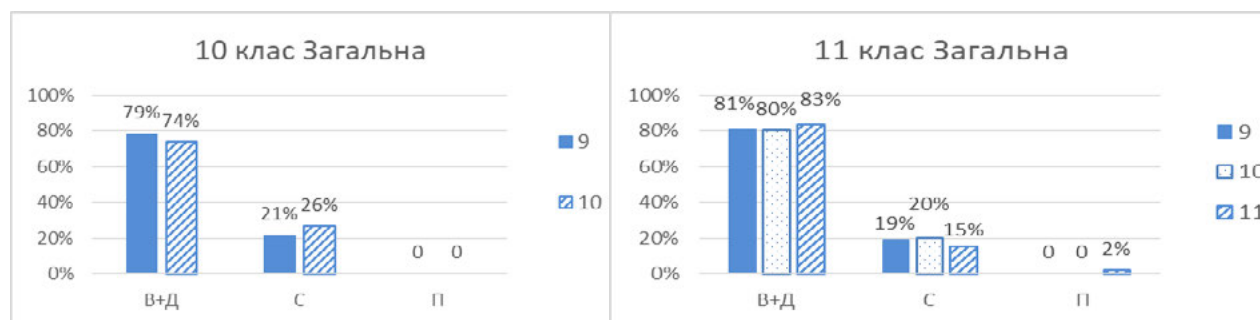

Рис. 1. Динаміка загального рівня навченості учнів шкіл з філологічним профілем навчання

На нашу думку, причинами зниження рівня навченості учнів 10 класу з філологічним профілем навчання є:

1) порушення наступності компонентів упровадження профільного навчання (профільний інтерес, 1–4 кл. → профорієнтаційна мотивація, 7–8 кл. → допрофільна підготовка, 8–9 кл. → профільне навчання, 10–11 кл.) та відсутність відповідного моніторингу на кожній ланці від початкової до старшої школи. Зважаючи на те, що кожен компонент має свої особливості й забезпечує успішну реалізацію наступного етапу профілізації навчання, обов'язковими є моніторингові дослідження якості знань

із своєчасною корекцією на рівні закладу освіти. Нехтування моніторингом або часткове його проведення призводить до того, що переваги профільного навчання проявляються в неповній мірі в старшій школі;

2) відсутність допрофільної підготовки учнів на завершальному етапі основної школи (8–9 класи), перехід з однієї програми на іншу, зміни у вимогах до знань і вмінь учасників освітнього процесу;

3) відсутність упровадження в систему філологічної освіти вищезазваних закладів курсів профільного доповнення та курсів за вибором. Використання програм

таких курсів, які розроблені з урахуванням актуальних завдань філологічної освіти молодих поколінь і профільної підготовки учнів середньої школи, сучасного стану мовознавства та супровідних і допоміжних дисциплін, потреб і запитів школярів, кола їхніх зацікавлень та інтересів, значною мірою б сприяли поглибленню знань з української мови й літератури.

Необхідно відзначити, що в учнів 11 класів з філологічним профілем навчання зріс високий і достатній рівні навченості, знизилася показники середнього рівня, але з'явилися й оцінки початкового рівня (рис. 1). Вважаємо, що на зниження успішності учнів 11-го класу впливають такі фактори: необ'єктивна оцінка учнями

своїх здібностей до різних навчальних предметів, неправильно обраний профіль навчання, відсутність у закладах освіти підготовки до профілізації; відсутність в навчальних планах основної школи годин на допрофільну підготовку.

Аналіз результатів навченості учнів 10 класів 2018–2019 н. р., які навчаються в класах природничо-математичних профілів закладів загальної середньої освіти м. Кременчука (рис. 2; 3; 4; 5; 6), показав, що відбувся спад високого й достатнього рівнів навченості учнів з математики, біології, хімії, інформатики, фізики в порівнянні з результатами за 9 клас, але відбулося збільшення середнього рівня навченості.

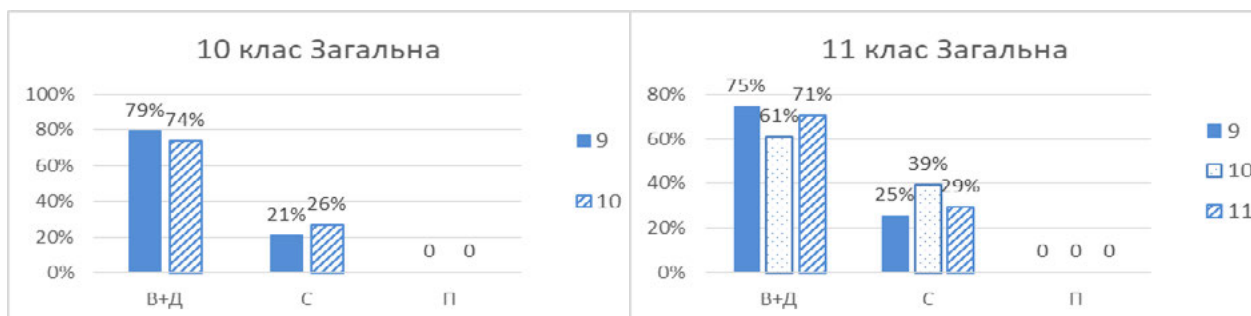

Рис. 2. Динаміка загального рівня навченості учнів шкіл природничо-математичного профілю з математики

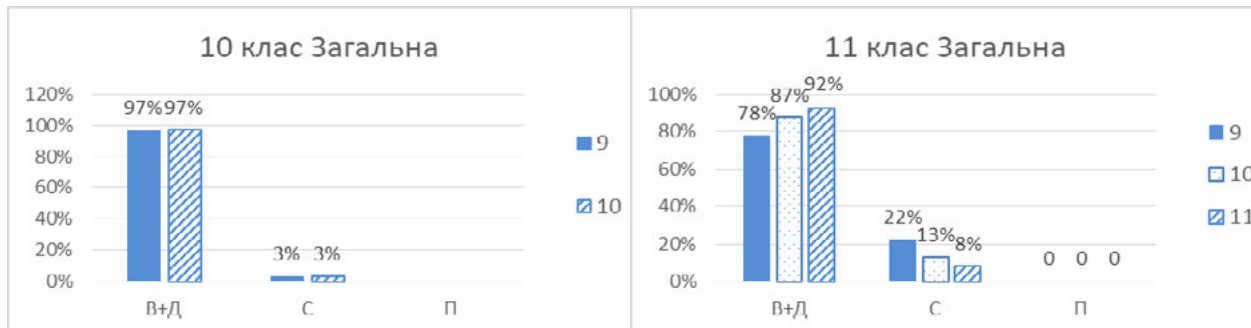

Рис. 3. Динаміка загального рівня навченості учнів шкіл природничо-математичного профілю з біології

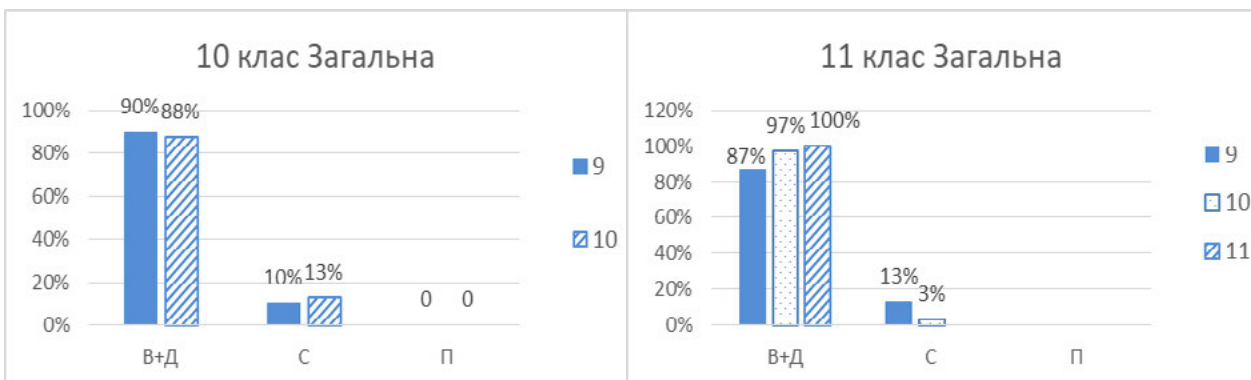

Рис. 4. Динаміка загального рівня навченості учнів шкіл природничо-математичного профілю з хімії

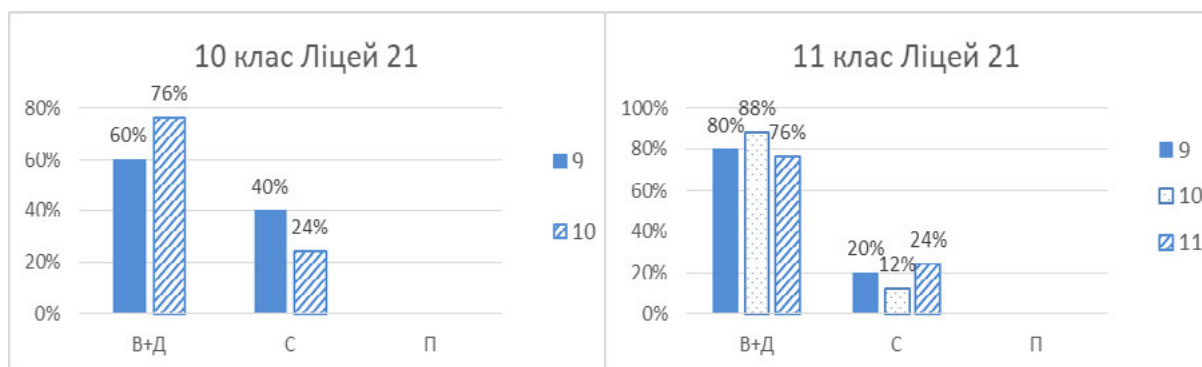

Рис. 5. Динаміка загального рівня навченості учнів шкіл природничо-математичного профілю з інформатики

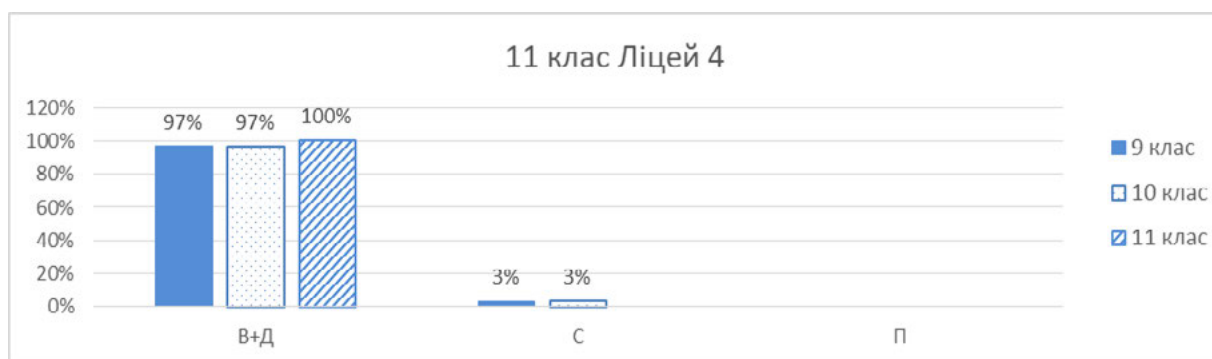

Рис. 6. Динаміка загального рівня навченості учнів шкіл природничо-математичного профілю з фізики

Основними причинами зниження рівня навченості учнів 10-го класу є відсутність допрофільної підготовки учнів; різний рівень підготовки з означених предметів учнів, які прийшли у 10 клас (частина учнів має бал з профільного предмета за курс базової школи менше 9); зміна вчителя та підходів до оцінювання навчальних досягнень; не завжди об'єктивне оцінювання знань учнів учителями; вищі вимоги при вивченні предмета на поглибленому рівні.

Результати навчання учнів 11 класів шкіл природничо-математичних профілю дещо підвищились (рис. 2; 3; 4; 5; 6), що було зумовлено адаптацією учнів до навчання за програмою профільних класів та активна підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання.

Основними шляхами покращення якості навченості учнів різних профілів, на нашу думку, є такі:

- домінування у закладах загальної середньої освіти особистісно зорієнтованого підходу до навчання, який зумовить надання належного місця методам і формам навчання, сфокусованим на учневі (диспутам, груповій роботі, рольовій грі, керованим дослідженням, проектам, самооцінці тощо), забезпечуючи перехід від авторитарної до гуманістичної освітньої парадигми. Зазначені методи та форми навчання успішніше формуватимуть не лише спеціальні вміння й навички, але й загальнонавчальні способи розумових дій: планувальні (здатність побудувати модель діяльності на день, тиждень, місяць, рік); мисли-

тельні (узагальнення і конкретизація, аналіз і синтез, виділення головного, формулювання проблем, припущень, добір доказів для їх підтвердження), сприяючи розвитку самокерувальних механізмів особистості;

- забезпечення диференціації та індивідуалізації навчання, що має виявлятися у варіативності навчального змісту, використанні системи диференційованих за рівнем складності й відповідності пізнавальним інтересам і потребам учнів навчальних завдань, організації групової та індивідуальної форм проведення занять, позакласної роботи;

- обов'язкового введення допрофільної підготовки (введення курсів за вибором з предметів, спецкурсів або додаткових годин);

- вступ до профільних класів на конкурсній основі (екзамен з предмета і плюс оцінка за курс базової школи не менше, ніж 9);

- обов'язкове проведення роботи щодо вибору учнями певного профілю та майбутньої професії.

Висновки. Зважаючи на те, що основною функцією профільного навчання є найповніше задоволення й розвиток пізнавальних інтересів, нахилів і здібностей старшокласників, їхніх освітніх потреб, зумовлених подальшими життєвими планами та орієнтацією на продовження навчання, для оцінки якості профільного навчання, необхідно провести: моніторинг відповідності напрямку навчання у закладах вищої освіти випускників шкіл з попереднім

профілем навчання у закладах загальної середньої освіти; порівняльний аналіз успішності складання зовнішнього незалежного оцінювання з певного предмета випускників закладів освіти, які вивчали предмет у профільних і звичайних класах.

Для ефективності реалізації профільного навчання у закладах загальної середньої освіти необхідно: спрямувати освітній процес на професійну мобільність учителів; будувати освітній процес на основі ключових компетентностей учнів у профільних і допрофільних класах; продовжувати використання інноваційних технологій в освітньому процесі; продовжувати роботу щодо вибору учнями певного профілю та майбутньої професії у 8–9 класах.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробленні критеріїв добору учнів до профільних класів ліцеїв відповідно до їх природних нахилів, здібностей, рівня навченості з профільних предметів та визначених учнями напрямів подальшого навчання у закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Барановська О. В., Косянчук С. В., Трубачева С. Е., Черноус О. В. Дидактичний контекст та особливості реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Polish Science Journal*. Warsaw, 2018. Issue 3. P. 62–72.
2. Васильківська Г. О. Дидактична характеристика профілізації змісту освіти у старшій школі. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів, 2018. Вип. 3 (38). С. 176–183.
3. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування цілісності знань про природу учнів загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2008. 40 с.

4. Ільченко В. Р. Інтеграція змісту природничо-математичних дисциплін як умова формування життєствердого національного образу світу учнів. *Модернізація змісту освіти в контексті полікультурного середовища (до 100-річчя Національної академії наук України)* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 23–24 лист. 2017 р). Кременчук, 2017. С. 77–78.
5. Мясягіна О. М. Підвищення кваліфікації педагогів в умовах полікультурного середовища України. *Модернізація змісту освіти в контексті полікультурного середовища (до 100-річчя Національної академії наук України)* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 23–24 лист. 2017 р). Кременчук, 2017. С. 122–124.
6. Москалик Г. Ф. Пріоритети розвитку полікультурної освіти Кременчука в умовах модернізації української школи. *Модернізація змісту освіти в контексті полікультурного середовища (до 100-річчя Національної академії наук України)* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Кременчук, 23–24 лист. 2017 р). Кременчук, 2017. С. 28–30.
7. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 19.01.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
8. Профільне навчання: теорія і практика / під ред. Л. А. Липової. Київ : Компас, 2007. 192 с.
9. Самодрин А. П. Вступ до профільного навчання : навч. посіб. 2-ге вид. Кременчук, 2006. 188 с.
10. Самодрин А. П. Профільне навчання в середній школі : монографія. Кременчук : ВЦ СГЕІ, 2004. 384 с.
11. Трубачева С. Е., Черноус О. В. Метапредметна діяльність старшокласників в умовах профільного навчання. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2016. Вип. 1 (38). С. 298–302.
12. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект : кол. монографія / за наук. ред. Г. О. Васильківської. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 260 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 02.05.2019

Москалик Геннадій, Максимова Лариса. Проблемы снижения успеваемости учащихся 10–11 классов по профильным предметам.

А Проанализировано общий уровень обученности учащихся 10 и 11 классов с филологическим и естественно-математическим профилем обучения в учреждениях общего среднего образования г. Кременчука. Определено, что основными проблемами снижения успеваемости учащихся 10–11 классов по профильным предметам являются: неправильно выбранный профиль обучения; необъективная оценка учащимися своих способностей к различным учебным предметам; отсутствие предпрофильной подготовки; разный уровень подготовки по профильным предметам учеников 10 классов; изменение подходов и требований к оценке учебных достижений.

Ключевые слова: профильный предмет; профиль обучения; допрофильная подготовка; уровень обученности; познавательные интересы; образовательные потребности

Moskalyk Hennadii, Maksymova Larysa. Reasons for a Decrease of Academic Achievements of 10th and 11th Graders in Specialized Subjects.

S The general level of knowledge of 10-th and 11-th grade students in philological, science and math specialized subjects in Kremenchuk general secondary education institutions was analyzed. It has been determined that the main reasons for a decrease in academic achievements of 10-th and 11-th graders in their core subjects are the following: a lack of pre-professional training, different levels of preparation of core subjects of 10th grade students, a change in approaches and requirements for assessing students' academic achievement.

Key words: core subject; specialized track of education; pre-professional training; level of knowledge; cognitive interests; educational needs

Москалик Геннадій Федорович, доктор філософських наук, професор, професор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, директор Департаменту освіти виконкому Кременчуцької міської ради

E-mail: 21023upr@gmail.com

Максимова Лариса Петрівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, головний спеціаліст Департаменту освіти виконкому Кременчуцької міської ради

E-mail: lpmax@ukr.net

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ТВОРЧІСТЬ ГРИГОРІЯ КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА

А *Визначено основні виклики й критерії духовного виховання учнів. Підкреслено, що твори української літератури, зокрема сентиментальні повісті й оповідання Григорія Квітки-Основ'яненка, відіграють важливу роль у системі укладання шкали загальнолюдських цінностей. Наголошено, що художній текст спонукає до духовного очищення.*

Ключові слова: урок літератури; система виховання; духовні цінності; християнська мораль; біблійна герменевтика

Постановка проблеми. З огляду на національні, політичні, соціумні виклики перед Україною питання виховання духовності молодого покоління нині, як ніколи, набуло крайньої необхідності. Процеси формування шкали загальнолюдських моральних цінностей для учнів мають забезпечувати уроки української літератури, що покликані стати результативним підґрунтям реалізації проблеми кристалізування людяності як критерію високomorальної особистості шляхом аналізу поетики художніх текстів.

Аналіз попередніх джерел і публікацій. Проблеми духовності привертала увагу Я. Коменського [10], Й. Песталоцці [15], А. Дістервега [5], В. Сухомлинського [18], які серед головних факторів, що впливають на духовне виховання учнів, одностайно назвали працю, сім'ю, школу, вчителя.

У працях сучасних українських науковців І. Бега [2], В. Корженка [11], В. Кременя [12] зазначається, що система виховання є необхідною формою вдосконалення особистості, що ґрунтується на основі опанування матеріальних і духовних пластів культури, у якій присутнє місце відводиться літературі.

Метою статті є визначення ролі художньої літератури у формуванні духовності учнів.

Викладення основного матеріалу. Уроки української літератури прищеплюють школярам високі моральні якості, чуйність, повагу до ближнього, почуття людської гідності, обов'язку, справедливості, а також формують уявлення про одвічне існування добра і зла, про їхню постійну боротьбу, про людське життя як найвищу цінність на землі, сповнену духовною красою.

Українська літературна спадщина зберігає характерні риси традиційного національного виховного ідеалу, якому має підпорядковуватися формування у межах національної самосвідомості й духовності підростаючого покоління. Попри те, що нова українська література кардинально змінила зміст і форму своїх творів, навіть мову викладу, вона продовжувала наслідувати традиції давньої української літератури особливо в питаннях дидактичного й виховного спрямувань.

Д. Чижевський зазначав, що проблема впливу української барокової літератури на подальший розвиток культури українського народу потребує детального вивчення: «Ці питання цікаві вже тим, що хвиля барокової культури була чи не остання, яка залила собою цілий всесвіт культури. Отже, ті зв'язки з сусідніми епохами, схожості з елементами різних культур, «впливи» й «взаємочинності», що їх можна встановити між бароковою культурою та культурами інших епох, іншими «культурними стилями», як, здається, дають так багато для освітлення загальних питань історії культури, як навряд чи дадуть спостереження над іншими культурними стилями [22, с. 342].

Стереogramне вивчення давнього й нового письменства із застосуванням новітніх наукових методів аналізу й інтерпретації дають підстави говорити не просто про вплив традицій, а про рецепцію багатьох явищ давньої високодуховної літератури новою літературою. Серед таких явищ варто назвати й біблійну герменевтику, яка була ключовим аспектом поетики творів давньої літератури і яка свого часу відіграла важливу роль у духовному вихованні вірян. У становленні української барокової літератури важливу роль справила біблійна герменевтика, заснована грецькими та римськими отцями Церкви, які вважали, що Святе Письмо має подвійний зміст – буквальний і духовний – серед яких ближчим до абсолютної істини є духовний, прихований за вербальними знаками сенс Біблії.

З метою уникнення різночитань Беда Преподобний у своїх екзегетичних працях, здебільшого, комплікативного характеру спробував звести всі відомі методи тлумачення Святого Письма до єдиної чотирирівневої системи. Коментуючи Біблію, він пропонував переважно кілька розумінь і зазначав, що всі вони є правильними й не виключають чи не заперечують одне одного, а навпаки, всі разом найповніше розкривають справжній зміст Святого Письма. Зазвичай Беда, поступаючись у коментарях до тексту Біблії Амвросію Медіоланському, Ієроніму Стридонському чи Августину, наводив пряму цитату чи подавав парафраз із їхніх творів і пропонував

застосовувати: 1) буквальний (*sensus litteralis*); 2) алегоричний, що його він не розрізняв із типологічним сенсом (*sensus alegoricus, vel typicus*); 3) моральний (*sensus tropologicus*) та 4) анагогічний, що його він ототожнював із містичним (*sensus anagogicus*) рівні прочитання Святого Письма. Такий підхід робив тлумачення жвавим, різноманітним і цікавим. У 1546 році на п'ятій сесії Тридентського собору він був ухвалений як провідний для католицького богослов'я [див.: 1].

О. Матушек справедливо підкреслює, що українські автори перейняли католицьку дворівневу й одночасно чотирисенсову схему тлумачення Біблії «й активно використовували її у своїй дискурсивній практиці» [14, с. 225].

Творчість Г. Квітки-Основ'яненка задовольняла потреби вже нового часу, які вимагали аналітично-пізнавального зображення дійсності у її широкому охопленні, в усіх складностях, суперечностях, показу людини в суспільних взаєминах і зв'язках їх з Богом, які чимдалі ускладнювалися.

Християнська модель світу у творчості письменника часто вступала в полеміку із соціальною моделлю. «У своїй повістевій прозі Квітка виявився досить послідовним проповідником морально-етичного постулату, згідно з яким кожна віруюча в Бога людина (незалежно від її соціального статусу) є доброчинцем, високодуховною особистістю, як правило, винагородженою за чесноти, за щире сповідання в житті Божих заповідей Його ж благословенням» [9, с. 32].

Зображувану реальність Г. Квітка-Основ'яненко поділяв на амбівалентні сфери – «небесну» і «земну». Перевагу письменник віддавав «небесній», якої людина може досягнути після біологічної смерті, що усвідомлювалася ним не як кінець, але як початок нового існування. «Коли отець наш милосердний кого з нас покличе, проводжай з жалем, та без укору і попрьоків; перехрестись та й скажи, як щодня в отченаші читаєш: «Господи! Буде воля твоя з нами грішними!» І не удавайсь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила: бо гріх смертельний накликає на себе не тільки смерть, – і саму болість, хоч би яку-небудь: бо, не поберегиши тіла, загубиш і душу на віки вічні! Більш усього пам'ятуй, що ти ховаєш сьогодні, а тебе заховать завтра; й усі будемо укупі, у господа милосердного на вічній радості; і вже там не буде ніякої розлуки, і ніяке горе, і ніяке лихо нас не постигне» [6, с. 43–44].

Відсутність страху в героїв митця перед біологічною смертю, можливо, вказує на зв'язок творчого методу письменника із бароковою традицією, зокрема із анагогічним прочитанням Біблії, яке було невід'ємною частиною почвірної біблійної герменевтики, котра виступала конструктором поетики української барокової прози. Підкреслюючи глибоку обізнаність Г. Квітки-Основ'яненка у галузі старожитності, видатний сучасний український літературознавець Л. Ушкалов зокрема зазначав: «Власти-

во, Квітчина українськість є традиціоналістською з роду. Її батьківщина – світ української старовини, себто Україна доби бароко» [21, с. 73].

На закоріненість творчості Г. Квітки-Основ'яненка в барокову традицію вказує також рецепція мотиву марності дочасного людського життя, який є концептуальним осердям української барокової літератури. Іоаникій Галатовський, наприклад, вважав земне життя тимчасовим тяжким випробовуванням перед вічним перебуванням людини у благодатному небі, а біологічну смерть – не кінцем життя, а лише способом переходу в інші виміри буття [4, арк. 331].

Г. Квітка-Основ'яненко християнську модель світу також вибудовує за зразками барокових моделей у межах екзегетичних конструкцій. Вірець, ідеал, абсолют він також шукає в «небесній» сфері, де «<...> не буде ніякої розлуки, і ніяке горе, і ніяке лихо нас не постигне» [6, с. 44]. Втративши матеріальну оболонку – фізичне тіло, яке є тимчасовим, піддається тлінню й заперечує саму ідею вічності – людина, звичайно ж віруюча, наближається до абсолюту й претендує на вічне блаженство.

Більш за все, Г. Квітка-Основ'яненко у питанні пошуку добродесної людини спирався «на екзегетичну практику Сковороди, де він виходить з інтерпретації образу людини як «другого світу», створеного Богом, у який Він уклав часточку Себе» [13, с. 308].

«Земне» для письменника у рамках християнської етики є значущим лише у зв'язку з «небесним», яке своєю абсолютністю компенсує недосконалість і ущербність світу, де «нема нічого <...> вічного» [6, с. 43].

Дочасне життя – лише шлях до спасіння чи загибелі душі: «Добре роби, добре і буде! І хоч не на сім світі – бо що тут є вішне? – так вже, певно, там, у царстві святім» [7, с. 106].

Не маючи змоги знайти справедливість у земному житті, герої творів Г. Квітки-Основ'яненка сподіваються на справедливість Божу. Бог для них є абсолютним джерелом добра. Грицько Основ'яненко, оповідач із яким зливається особа автора, повчає: «Єсть над нами создатель наш. Він, будучи пресвятійший, саме істинне добро, самая чистая правда» [там само, с. 377]. Він наголошує на необхідності дотримання природних для простонародного життя правил: бути щирим, працювати не покладаючи рук, шанувати старших. З огляду на це оповідач дотримується поділу на злих і добрих людей.

Глибоко релігійними людьми є герої творів Г. Квітки-Основ'яненка. Вчинки і поведінка простонароддя чітко регламентована моделлю християнської добродесності. М. Петров зазначав: «Квітка часто зображав людей не такими, які вони є насправді, а якими вони повинні бути по євангельському слову і загальнолюдському ідеалу» [16, с. 106]. Таким чином, автор репрезентував творчу модель масової релігійної свідомості із властивим для неї спро-

щенням складних понять та поєднанням із побутовими реаліями.

У повісті «Маруся» митець зобразив два покоління глибоко релігійної родини. Представники старшого покоління Наум і Настя Дроти навчилися жити за принципом: на все воля Божа. Віра у всесутність і всемогутність Бога стала для головних героїв твору моральним імперативом, який допоміг їм зберегти чистоту й незайманість у дошлюбних стосунках. Однак Маруся і Василь з огляду на палке кохання не змогли приховати свої емоції й почуття, а тому тяжко переносять розлуку. Начебто не довіряючи Богу, Маруся ставить під сумнів невідворотну зустріч з коханим після його повернення із заробітків. Героїня твору, можна було б подумати, розплатилася за свою недовіру життям. Проте, у філософському роздумі вступної частини повісті автор наголошує на вірі у Бога не прискіпливого й караючого, а люблячого й турботливого, який рятує своє творіння від гріха, як батько свою дитину від образ «своєвольників». «От так і небесний наш отець з нами робить: бережить нас від усякої біди і береть нас прямісінько до себе, де є таке добро, таке добро <...>, що ні розказати, ні здумати не можна!» [б, с. 44].

Поза сумнівом, на роздуми автора про стосунки Бога і людини мала посутній вплив агіографічна література, зокрема «Життя святих» Данила Туптала, де наскрізним мотивом є тлумачення образу Бога як абсолютної істини та всеосяжної любові, осягнення яких людина повинна прагнути у своєму дочасному житті. Підтвердження даного припущення знаходимо безпосередньо в сюжеті твору. Василь після смерті Марусі зрікся суєтного світського життя, постригся в монахи, прибрав собі ім'я отця Венедикта, і присвятив своє життя безперестанним молитвам, які стали одним із засобів пошуків справжньої внутрішньої нетлінної людини, яка і є нествореною Божою частиною в ній, але так само, як і його набожна, але недосконала Маруся, не досягнув остаточного містичного єднання з Богом, що випливає з розповіді іншого монаха: «Він і прийшов немощний, та таки себе не поберігав: не слухав нікого, ськав усякої болісті і заморив себе зовсім. Далі чах-чах та от неділь зо дві як і помер. Та ще таки від суєти не збавивсь: вмираючи, просив якомога, щоб йому у труну положили якоїсь землі, що у нього у платку була зав'язана, а платок шовковий, красний, хороший платок, просив положить йому під голови. Та як закон запряца монахові такі примхи, то його не послушали» [там само, с. 115].

Образ тілесної й безтілесної, зовнішньої та внутрішньої людини, створеної за образом і подобою Божою, був широко вживаним у бароковій літературі. Кожен тогочасний письменник шукав власний шлях до трактування Бога як духової особистості й безконечної самосвідомості, відкритої для діалогу з людиною на основі любові. Міжособистісний характер стосунків Бога й людини

трансформувалася в концепцію Боголюдськості, згідно з якою людина розглядалася як образ і подоба Божа, а сам Бог відкрився людям в особі Ісуса Христа.

Разом із тим Бог усвідомлювався як вищий порядок, тобто макрокосм, людина – як мікрокосм. Ставлення до Бога, до його оприявлення в гармонії світобудови засновувалося на глибокій релігійності, благоговінні й добротності. Стосунки людини з Богом не вичерпувалися догматичною вірою в потойбічний світ, вони вимагали нових форм спілкування: *unio mystica* – єднання людини з Богом. Характеризуючи дуалістичну сутність людини, Д. Туптало стверджував: «Внѣшній, плотяный видимый есть, внутренній же духовный невидимый» [19, с. 101]. Це особливо помітно в містичній антропології Сковороди, розглядаючи яку, Л. Ушкалов зазначав: «Оскільки «внутрішня людина» наділена в Сковороди божественними рисами, вона взагалі не може належати до творива. «Внутрішня людина» – це Син Божий, Христос» [20, с. 239].

Для Сковороди Бог, Біблія, внутрішня людина, яка не створена, а є частинкою Бога, Син людський, тобто плотьна оболонка Христа й сам Христос є тотожними поняттями замкненого кола, в основі якого знаходиться абсолютна істина. Справжньою людиною Сковорода називає лише ту, яка усвідомила, що «істинною не бывала плоть никогда: плоть и лож – все одно, и любящий сего Ідола – сам таков же; а как лож и пустош, то и не человек» [17, с. 201].

Попри те, що Г. Квітка-Основ'яненко, перейнявши від агіографічних творів сентиментальний стиль оповіді, психологізм та емоційну виразність, наділивши деяких героїв рисами святості, схилившись до думки про тісний зв'язок людини з Богом, він усе ж не наважується так само, як Г. Сковорода, за принципом герменевтичного кола ототожнювати ці два образи.

«Позитивний герой Г. Квітки, зазвичай, глибоко віруюча людина, оскільки письменник вважав, що саме релігійні системи забезпечують інтенсивність людської духовності. У своєму релігійному світовідчутті письменник був налаштований саме на православ'я у християнстві, глибоко відданість якому виявляє в художній моделі, де віра, церква усвідомлюються як складові інститути держави. Усвідомлення наявності в світоглядних засадах письменника плюралізму дозволяє, вважаємо, знайти у вчинках його героїв керування обов'язком та нехтування егоїстичними пориваннями, переважання глузду над імпульсивністю, і в той же час, – прагнення жити серцем і вірити його досвіду» [3, с. 24–25].

Саме цим, вважаємо, можна пояснити в творчості Г. Квітки-Основ'яненка таке важливе значення ідеалу, який він або утверджує як, наприклад, у творах «Салдацький патрет», «Маруся», «Щира любов», або спростовує – «Мертвецький великдень», «От тобі й скарб», «Конопська відьма».

Дотримання християнських заповідей та норм селянського співжиття, пошана до традицій та збереження чистоти репутації, повага до старших та вірність у родинному житті – критерії, якими керується в житті Тихін Брус, Григорій Таранець, Захарій Скиба – заможні господарі, в яких життя «іде по-Божому та по-старосвітськи» [7, с. 52].

Ідеальними просвітницькими образами письменник репрезентує модель простонародного світу, конструентами якої є панорама зразкового селянського побуту, властива для «добрих людей», низка ідилічних картин, де розкривається сімейна ієрархія, норми поведінки, моральні чесноти. «Окреслені просвітницькі настанови передбачали певну модель взаємодії зі споживачем літературного продукту. У такий спосіб поставав особливий образ ідеального реципієнта» [8, с. 227], якому був необхідним ідеальний герой.

Разом з тим письменник підкреслює, що людина ще далека від абсолюту і їй властиво часто сходити із праведного шляху. Гріховність персонажів розкривається оповідачем у творах «Мертвецький великдень», «От тобі й скарб», «Конотопська відьма».

Своє життя Хома Масляк («От тобі й скарб») присвячує гонитві за матеріальними скарбами, розгублюючи скарби духовні: «Та що потребуєте, – аж скрикнув Хома, думаючи, що от-от на нього гроші й посиплються, – що потребуєте усе перед вами; хочете душу узяти, зараз вам її і заручу, тільки дайте довше погуляти» [7, с. 37]. Його поведінка йде врозріз із біблійною сутністю: «Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають. Складайте ж собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть. Бо де скарб твій, – там буде й серце твоє» (Мт. 6. 19 – 21).

Далеким від ідеалу є життя Ничипора («Мертвецький великдень»), Забрьюхи, Пістряка («Конотопська відьма»), Петра, «копитана» («Сердешна Оксана») та ін. Вони порізно порушили норми християнської етики і моралі: хто пиятикою, хто стягательством і хабарництвом, хто розбещеністю. Проте всі вони вийшли за норми традиційної християнської моралі, що зумовило деструкцію ідеалу, деградацію особистості кожного із персонажів і спричинило втрату «небесних скарбів».

Якнайкраще протипокладність двох способів життя, заснованого на глибокій вірі в Бога та на відсутності такої віри, письменник репрезентує в повісті «Перекотиполе». «Душа злодійкуватого Квітчиного Дениса вчинила тяжкий гріх неспроста: вона була зорієнтована на цей гріх усім попереднім існуванням, своєю порожнечю, позбавлена того, що називають любов'ю до ближнього та іншими християнськими заповідями» [там само, с. 33].

На думку Дениса, не було жодного свідка скоєння вбивства, а тому не буде й карі за нього. Та коли не бачать

люди, то бачить Бог, тому не минути злочинцю суду людського й Божого.

Висновки. Отже, художнє слово впливає на формування внутрішнього світу особистості, допомагає людині критично оцінювати суспільне життя своєї доби, спонукає до духовного очищення.

З літературної творчості Г. Квітки-Основ'яненка учні мають можливість запозичити найвиразніші моменти самоподолання, самотворення й самопізнання, у яких визначаються загальні особливості становлення української духовності. Таким чином, завдяки аналізу морально-християнської проблематики сентиментальних творів письменника стає закономірним осягнення школярами культурної неоднорідності в межах українського прагматичного соціуму та моральних християнських цінностей шляхом естетичного осмислення, засвоєння й прийняття духовного змісту народної традиції виховання.

Герої творів Г. Квітки-Основ'яненка виступають для учнів взірцем вирішення проблеми вибору справжніх, а не штучних життєвих цінностей, утверджують переконання у свідомості школярів, що найголовнішими цінностями в житті є не великі статки й високі посади, а чесність і шляхетність духу, розум і людяність, праведність і благочестивість. Такі ідеали письменник сповідував не тільки в творчості, а й у житті.

Отож, Г. Квітка-Основ'яненко акцентує увагу на тому, що обов'язковою умовою людського щастя є моральні традиції, в основі яких лежать християнські цінності, сформовані, переважно, внаслідок тропологічного тлумачення Біблії.

Список використаних джерел

1. Беда Достопочтенный. Церковная история народа англо- / Пер., вступ. статья, библиография и примечания В. В. Эрлихмана. Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. 363 с.
2. Бех І. Психологічні основи застосування генетико-моделюючого методу у моральному вихованні особистості. Психологія: Республік. наук.-метод. зб. / Наук.-дослід. ін-т психології України. Київ, 1992. Вип. 38. С. 11–19.
3. Вільна Я. Ідейно-естетичний феномен творчості Г. Квітки-Основ'яненка: Герменевтичний аспект : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. д-ра філолог. наук, спец. : 10.01.01. Київ, 2006. 31 с.
4. Галатовський Іоаникій. Месія правдивий. Київ : Друк. Києво-Печерської Лаври, 1669. XII+429+5 арк.
5. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. Москва : Учпедгиз, 1956. 376 с.
6. Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори. Київ : Наукова думка, 1982. 544 с.
7. Квітка-Основ'яненко Г. Твори: У 7-ми т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 3. 482 с.
8. Кириченко Ю. С. Читач у структурі російської прози Г. Квітки-Основ'яненка. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія. 2017. № 76. С. 224–229.
9. Ковалець Л. Релігійність образів-персонажів повістєвої прози Г. Квітки-Основ'яненка як запорука їх духовної краси. Біблія і культура : зб. наук. стат. Вип. 2 / за ред. А. Є. Нямцу. Чернівці : Рута, 2000.
10. Коменский Я. А. Панпедия. Искусство обучения мудрости / пер. с лат. Москва : УРАО, 2003. 319 с.
11. Корженко В. Філософія виховання: зміна орієнтацій. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 303 с.
12. Кремень В. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
13. Левченко Н. Біблійна герменевтика в давній українській літературі. Харків : Майдан, 2018. 392 с.
14. Матушек О. Проповіді Лазаря Барановича в дискурсі українського Бароко. Харків : Майдан, 2013. 359 с.

15. Песталоцці І. Г. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. / за ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларін. Т.2. Москва : Педагогіка, 1981. 416 с.
16. Петров Н. Очерки истории украинской литературы XVIII столетия. Киев : Тип. И. и А. Давиденко, 1884. IV, 457, XV с.
17. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. Харків : Майдан, 2010. 1400 с.
18. Сухомлинский В. Духовный мир школьника. Москва, 1961. 223 с.
19. Туптало Димитрій. Внутренний человек. Сочинения святого Димитрія, митрополита Ростовского: в 3 ч. Киев, 1824. Ч. 1. С. 102–108.
20. Ушкалов Л. Дмитро Туптало та Григорій Сковорода: про одну паралель академіка Миколи Сумцова. Анти пролог : зб. наук. праць, присвячених 60-річчю члена-кореспондента НАН України Миколи Сулими. Київ : Вид. дім «Стилос», 2007. С. 231–249.
21. Ушкалов Л. Традиції українського бароко у творчості Григорія Квітки-Основ'яненка. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2002. Т. 9. С. 53–76.
22. Чижевський Д. До проблем бароко // Українське літературне бароко: Вибрані праці з давньої літератури. Київ : Обереги, 2003. 342 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 01.05.2019

Левченко Наталя. Воспитание духовности на уроках украинской литературы: творчество Григория Квитки-Основьяненко.

А Определены основные вызовы и критерии духовного воспитания учащихся. Подчеркнуто, что произведения украинской литературы, в частности сентиментальные повести и рассказы Григория Квитки-Основьяненко, играют важную роль в системе определения шкалы общечеловеческих ценностей. Отмечено, что художественный текст побуждает к духовному очищению.

Ключевые слова: урок литературы; система воспитания; духовные ценности; христианская мораль; библейская герменевтика

Levchenko Natalia. Spiritual education in Ukrainian literature lessons: the work of Gregory Kvitka-Osnovyanenko.

S The basic challenges and criteria of spiritual education of students are determined. It was emphasized that the works of Ukrainian literature, in particular the sentimental novels and short stories of Hryhoriy Kvitka-Osnovianenko, play an important role in the system for concluding a scale of universal human values. It is noted that the writer's text encourages spiritual purification.

Key words: literature lesson; education system; spiritual values; Christian morality; biblical hermeneutics

Левченко Наталя Микитівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української та світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

E-mail: NatLevchenko@meta.ua

ЗАСТОСУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

А Визначені основні принципи роботи з художньою літературою на уроках історії в контексті підвищення професійного рівня вчителя. Виокремлені психологічні особливості підготовчої роботи з класом у навчально-виховній діяльності в процесі викладання історії. Обґрунтована важливість використання фрагментів художньої літератури для розвитку критичного мислення в учнів.

Ключові слова: критичне мислення; художня література; вікова психологія

Актуальність. Художня література завжди була надійним допоміжним засобом при викладанні історії. Вчитель історії з високою кваліфікацією є носієм знань не лише зі свого власного професійного напрямку, але й має в своєму арсеналі знання з різних дотичних дисциплін, у тому числі, пов'язаних із оперуванням художнім словом. Вчитель історії за для росту на своєму поприщі повинен розвивати вміння користуватися художнім текстом в освітньому та виховному процесі.

Аналіз попередніх джерел і публікацій. Напряму особливостей використання художньої літератури на уроках історії в різний час присвячували свої роботи такі дослідники: Ю. Бондаренко, О. Вагін, П. Горохівський, М. Єграшкіна, В. Могорита, П. Паршаченко, О. Полатайко, Л. Предтеченська, О. Сенявська, А. Ситченко, Г. Цвікальська, І. Чернух та ін.

Проблемами впливу художніх образів, у тому числі й засобами художньої літератури, на активізацію пізнавальної діяльності та процесу мислення школярів на уроках історії в тому числі і через призму вікової психології, зокрема, цікавилися С. Гоголева, А. Градовський, Ю. Дудка, Р. Крилова, О. Степаніщев, В. Сусоров, Н. Талізіна, Г. Токмань та ін.

Вчитель, який зацікавлений професійно зростати, повинен слугувати принципам людиноцентризму, гуманізму, орієнтації на розвиток особистості, творчості, плюралізму, свободи вибору, толерантності та співробітництва.

Виходячи з цього, при своїй навчальній діяльності, вчителю історії приходять на допомогу теоретичні надбання з психології як загальної, так і вікової, з джерелознавства, літературознавства та основ ораторського мистецтва, вмінь декламації.

Визначившись із тим, що проблема використання вчителем історії фрагментів художньої літератури в освітньому процесі отримала своє відображення у наукових доробках багатьох дослідників, та все ж, на думку автора, питання залучення літературної спадщини в роботу педагога-історика через призму вікових особливостей психології, а саме, при формуванні основ критичного мислення, мають отримати ширше розкриття.

Метою статті є пошук оптимальних шляхів використання зразків художньої літератури вчителем на уроках історії.

Виходячи від поставленої мети роботи, автор вважає за необхідне виділити такі завдання:

- визначити перед учителем розуміння того, що всі учні, як суб'єкти освітнього процесу, є індивідуально особливими;
- виділити базисні умови роботи з класом на уроці історії з точки зору принципів вікової психології;
- сформулювати основні принципи роботи з художньою літературою на уроках історії, що є однією з підвалин розвитку критичного мислення у дітей;
- виокремити загальні критерії відбору фрагментів художньої літератури в залежності від структури уроку, її мети та вікових особливостей учнів;
- доказати дієвість використання зразків художньої літератури в порівнянні з фото- та відеоджерелами.

Викладення основного матеріалу. У сучасній педагогічній теорії середньої школи велика увага акцентується на формуванні особистісних якостей учня в процесі навчання. Учень повинен «знати», «вміти», «могти».

Як зазначає Г. Москалик [9, с. 152], накопичення інтелектуального потенціалу суспільства, і кожного його члена зокрема, є головним завданням освіти. Школа сьогодні прагне привити своєму майбутньому випускникові спектр особистісних якостей високорозвиненої людини, наділеної основними навичками, що відповідають викликам сучасної цивілізації. Академічний словник української мови під «особистістю» розуміє конкретну людину зі своїм світоглядним і культурним багажем, з її особливостями характеру та поведінки.

Особистість є характеристикою людини, що проявляється в усіх видах її діяльності. О. Леонтьєв говорив, що особистість характеризує людину тільки у тісному зв'язку її із суспільством, де визначаються ключові мотиви її поведінки.

Розвиток особистості може бути як позитивним, так і негативним. Рівень позитивного розвитку є прямо пропорційним мірі відповідальності людини перед іншими людьми.

ми, перед навколишнім середовищем, по відношенню до цінностей суспільства як історичних, так і культурних.

Отже, першочерговим завданням школи в процесі формування особистісних якостей учня є формування в останнього необхідності морального зростання, здійснювати моральні вчинки. Школа є тим інститутом, який із властивою йому системністю підходить до формування індивідуально-особистісних якостей. Тут учитель виступає носієм суспільних вимог і має в своєму арсеналі тактику та стратегію їх привиття. Разом із цим він є і першим поціновувачем рівня розвитку моральних якостей учнів на всіх етапах шкільного навчання.

При викладанні історії вчитель повинен турбуватися не лише про засвоєння предметних знань і відповідних їм умінь в учнів, але й про соціальну спрямованість навчання, формування моральних якостей, формуванні почуття відповідальності у тих, хто навчається.

У викладанні історії гарним помічником у цьому питанні виступає художня література. Серед усіх допоміжних засобів і форм навчання, серед усього переліку шкільних дисциплін, на думку автора, одне з найліпших місць займає художня література, з її широким вмістом образів і вчинків, прикладів і подій, з її словом, яке має таку ж потужну силу, як і колись давно. Як зазначає А. Моріон, художня література виконує низку важливих соціальних функцій, зберігаючи емоційні, моральні, естетичні цінності та ідеали епох, народів. Вона має свою специфіку ступеню суб'єктивності, індивідуальності позиції автора, та водночас, має багатоаспектну спрямованість у читацькій аудиторії [7].

Для визнання важливості використання художньої літератури на уроках історії згадаємо два найкрасномовніші приклади, які налаштують нас на цьому, навівши гранітні аргументи.

Першим прикладом є історія «розетського» каменю. Під час єгипетського походу Наполеона в 1799 р. поблизу м. Розетта було знайдено кам'яну табличку, яку потім дослідив Ж. Шампольон, і за допомогою неї зміг перекласти мову єгипетських ієрогліфів, мову, яку вважали навіть позбавленою фонем і, тому, неможливою для сучасного тлумачення [8, с. 14].

Наступний приклад це оповідь про легендарну троянську війну в поемі Гомера «Іліада». Аж до XIX ст. події, які через не одне століття потому описував «сліпий поет», вважали його вигадкою. Але маленькому хлопчикові, якому батько подарував книжку, де описувались легендарні постаті та їх не менш легендарні вчинки, здавалося, що все це – правда, марилося будь-що віднайти Трою та знайти її скарби. Цим хлопцем був Генріх Шліман, якому в 1873 р. після тривалих пошуків вдалося віднайти місце стародавньої цивілізації.

Загалом, художню літературу умовно поділяють на дві групи: 1) література досліджуваної епохи; 2) історична

белетристика. Перша група включає в себе твори, автори яких є безпосередніми очевидцями чи учасниками ключових подій. Це твори, які можна визначити документом епохи, де учень, разом із учителем, можуть бути дослідниками епохи. Як наголошує В. Власов, історичне джерело, як освітній засіб, чітко відповідає вітчизняній освітній парадигмі [2, с. 4]. До таких джерел, наприклад, можемо віднести «Повість временних літ», «Слово про закон і благодать», «Повчання...» Володимира Мономаха, якщо вивчаємо часи Русі-України. Коли нам цікава козацька доба, звернемо увагу на державницькі документи гетьманів, їхнє особисте листування чи огляд подій, описаних козацькими літописами.

Історична белетристика є результатом творчої діяльності авторів у пізніший час. Перед тим, як приступити до написання твору, його автор старанно аналізує всі доступні йому джерела, котрі описують дану подію у якомога ближчій часовій ретроспективі, критично аналізує їх. Допомогою тут можуть стати автобіографічні дані, мемуарна література тощо [8, с. 51]. До прикладів таких робіт можемо віднести «Володимир» В. Скляренка, «Я – Богдан» П. Загребельного, «Наполеон» О. Дюма.

Учитель історії в художній літературі знайде доброго помічника як у професійному зростанні, так і особистісному. Вміле використання художньої літератури на уроках історії, зацікавлення учнів власним предметом є гарним підґрунтям і в методичному зростанні вчителя. Яскравість та емоційність в літературному джерелі тісно торкається психіки слухача.

Учитель повинен володіти певним багажем знань з вікової психології. Як писав колись О. Пушкін у поемі «Євгеній Онегин», що кохання підвладний кожен вік, а мотивація до навчання при кожному віці є різною. Тому, перш за все, починати треба з уміння працювати з класом і його організувати, налагоджувати необхідну атмосферу.

Дитина повинна сприймати клас як свій колектив, де панує товариська атмосфера, справедливість і взаємоповага. Вчителю треба розуміти, що настанови педагога для учня повинні сприйматись як систематично діючі правила всього колективу, а їх виконання є умовою нормальної життєдіяльності. У цьому випадку виконання правил є формою колективної по своїй суті та змісту поведінки кожного окремого учня [4, с. 228].

Треба розуміти, що виховання завжди пов'язане з навчанням. Тут дитина фактично вперше починає займатися суспільно значущою та суспільно оцінювальною діяльністю, ефект якої є залежним не тільки від її змісту, але й від характеру її організації, проведення та оцінки її результатів. Процес навчання завжди повинен мати суспільний зміст, просякнутий мораллю та взаємоповагою, насичений ціннісними орієнтирами.

На своїх заняттях учитель історії повинен формувати в учня відповідальну поведінку, відповідальне відношен-

ня до виконуваної справи. Треба піклуватись про спосіб реалізації відповідальної поведінки дитини.

Відносини з учителем стають центром в житті дитини. Вчитель – учень, це трансформація союзу дитина – суспільство, тому звертаємо увагу на стиль своєї професійної діяльності по відношенню до учня.

На жаль, ще багато вчителів використовують авторитарний стиль відносин. Можливо, це можна пояснити тим, що менш за інші стилі (співпраця, демократичність, товариськість тощо) потребують професійних умінь від учителя. Ще в кінці XVII ст. Дж. Локк писав, що вчителю легше командувати, ніж учити. Педагог повинен знати, що між учителем та учнем повинне існувати реальне співробітництво, партнерство. Але при цьому керуюча роль повинна бути лише за педагогом. Без допомоги вчителя учні не зможуть, наприклад, трансформувати в своє розуміння глибину та трагічність людських відносин епохи середини XIX ст. в Україні за твором «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного. Самостійний поступ залишить учня на поверхні предмета засвоєння.

Успішне навчання потребує співпраці дитини не тільки з учителем, але й з іншими учнями-однолітками. Дослідження В. Рубцова, Г. Цукерман показали, що співпраця учнів з однолітками є пліднішою, ніж індивідуальна діяльність. Якість засвоєного є кращою [8, с. 160]. Кооперація учнів в роботі сприяє кращому засвоєнню матеріалу та формуванню контрольо-оцінювальних суджень, які є важливими в засвоєнні історії зокрема.

Спираючись на дослідження І. Чорнух, визначимо основні прийоми роботи з художньою літературою на уроці історії. По-перше, це включення положень твору до оповіді вчителя, але не в сенсі цитування, а як елемент красномовного викладу. По-друге, це стислий переказ художнього твору. По-третє, використання коротких віршованих цитат, які повинні легко сприйматися та запам'ятовуватися. По-четверте, використовувати уривки з твору, що не лише будуть окрасою викладу, але й стануть гарним стимулом дочитати книгу повністю [13, с. 240].

Новітня педагогіка пропонує робити один із головних акцентів у навчанні на проблемі розвитку критичного мислення. Історія якраз є одним із тих предметів, які є базисом для розвитку критичного мислення. Художня література на уроках історії є одним з допоміжних прийомів формування таких якостей мислення в школяра. Треба акцентувати на тому, що питання критичного мислення не треба вважати лише однополярним напрямком при формуванні суджень. Вивчення історії в сучасній школі означає існування полівекторності підходів до проблематики предмета обговорення. Повинні висвітлюватись всі думки, всі аргументи та фактаж.

Відштовхуючись від дослідження О. Пометун [11], робимо висновок, що при використанні художньої літератури

на уроці треба, перш за все, зробити попередньо правильну структуру уроку з поділом її на вступну, основну та підсумкову частини. Автор вважає, що при вступі використання художньої літератури є найдоцільнішим. Вчитель історії повинен знати, що використання яскравих художніх образів висвітлення історичних подій є дієвим викликом (за О. Пометун) та поштовхом до активізації розумової діяльності та мотивації навчання [10].

Доречним є метод художньо-літературного ілюстрування. Так, витяг зі Статуту Львівської братської школи на початку уроку буде гарним прикладом стимуляції навчальної діяльності при вивченні рівня розвитку освіти на території українських земель на початку XVI ст. А вірш М. Лермонтова «Ты мог быть лучшим королём...» допоможе сформувати особистісне ставлення до Луї Філіпа як ліберального самодержця при вивченні історії Франції другої чверті XIX ст.:

Ты мог быть лучшим королём,
Ты не хотел. Ты полагал
Народ унижить под ярмом.
Но ты французов не узнал!
Есть суд земной и для царей.
Провозгласил он твой конец;
С дрожащей головы твоей
Ты в бегстве уронил венец...

Але, при цьому треба зважати, що емоційно достатнішими та краще запам'ятовуються короткі цитування:

«...А за столом... ремні хрестами... / Крізь цигарковий дим-туман / блесить таємними очами, / немов турецький ятаган, / блесить холодными очами... / Сказать?.. Ну ясно. Це ж... Махно. / В лице янтарными очами – / лице не голене давно...» (В. Сосюра).

При використанні художніх образів на уроках історії треба намагатись надавати більшої роботи учням при формуванні оцінкових суджень. Це формує значний фундамент для отримання нових знань [6, с. 30].

Для розвитку критичного мислення під час основної частини уроку з використанням художньої літератури, як допоміжного засобу, вчитель історії може використати останню як засіб формування власного ставлення учнів до ключових подій, явищ чи особистостей, які досліджуються. Так, при вивченні подій селянської війни 1773–1775 рр. в Російській імперії можна використати описаний О. Пушкіним у творі «Капитанская дочка» художній портрет особистості О. Пугачова та його роль у згадуваних подіях:

«...Наружность его показалаась мне замечательна: он был лет сорока, росту среднего, худощав и широкоплеч. В чёрной бороде его показывалась проседь; живые большие глаза так и бегали. Лицо его имело выражение довольно приятное, но плутовское. Волоса были обстрижены в кружок; на нём был оборванный армяк и татарские шаровары...».

«...На нём был красный казацкий кафтан, обшитый галунами. Высокая соболья шапка с золотыми кистями была надвинута на его сверкающие глаза...».

Як описує свого героя у листі до Д. Давидова сам автор: «...Вот мой Пугач – при первом взгляде. Он виден: плут, казак прямой! В передовом своём отряде. Урядник был бы он лихой...».

Також при висвітленні матеріалу основної частини для емоційнішого ефекту можна використовувати наочні відео- чи фотообрази, що допоможуть краще закріпити новий матеріал. Також тут можна спиратися на такі методи роботи з творами художньої літератури: метод посилання на твір, комбінований метод, аналіз уривків, художньо-літературне ілюстрування, ремарка вчителя з приводу переказаного чи зачитаного уривку.

Результатом підсумкової частини уроку повинна бути рефлексія. Художній образ може бути використаний тут як післямова, як результат утвердження якої-небудь думки чи допоможе сформувати риторичність при висвітленні кінцевого висновку. Так, невмерущі рядки «Заповіту» Т. Шевченка можуть використовуватись при вивченні питань прагнень здобуття незалежності України в різні історичні періоди чи в контексті т. зв. «нейтралізованого історизму», де головним виступає емоція.

Допоміжними прийомами розвитку критичного мислення при використанні художньої літератури на уроках історії можуть слугувати такі: асоціації, метод «Пресс», мозковий штурм, робота в парах, використання кластерів, читання з маркуванням, читання із зупинками, робота в групах тощо.

Необхідно знати, що твори чи історичні джерела краще використовувати так, як здійснювати їх добір. Треба критично оцінювати літературні джерела у плані їх авторського суб'єктивізму. У цьому контексті П. Загребельний вважав найстрашнішим цілеспрямоване замовчування з боку автора чогось в описуваних подіях.

На думку автора, при доборі художньої літератури вчитель повинен чітко слідувати основним критеріям: по-перше, обрана література повинна відповідати вимогам державних програм навчальної діяльності та відображати зміст та завдання історичної освіти; по-друге, вона повинна бути морально та етично «чистою» по відношенню до об'єкта використання; по-третє, художня література повинна нести виховну та суспільно-ціннісну спрямованість; по-четверте, вона повинна спонукати розвиток образного мислення та стимулювати навчальну діяльність; по-п'яте, література на уроці повинна бути доступною до розуміння учнем відповідно до його вікової характеристики; по-шосте, літературний твір треба використовувати методично доцільно. Так, знайомий учням текст краще побіжно використовувати при актуалізації знань, а новий текст при висвітленні положень з основної частини уроку.

Учитель історії повинен уміти пояснити учневі важливість ролі художнього образу, художнього мислення та художньої творчості в літературі.

Аналізуючи художній твір, важливо вміти підкреслювати авторську позицію, виокремлювати емоційно-логічну природу художнього образу, відчувати своєрідність утілення національного та загальнолюдського, суспільного та індивідуального [12, с. 18].

Важливим елементом використання художньої літератури є її виразне читання на уроці. Це сприяє формуванню яскравих образів в уяві та справляє позитивний вплив на навчальну діяльність учня.

Художня література є гарним допоміжним інструментарієм у викладанні історії. Відштовхуючись від думки дослідниці Л. де Бівар Блек, сучасне покоління учнів більш схильне до образного мислення, це покоління образу [3, с. 9]. Так як візуальні джерела допомагають учителю історії формувати образність мислення, то, на думку автора, художня література здатна додати до цієї образності більшу рельєфність та глибину. Почуте художнє слово формує не поставлену картину, як це робить відеоджерело, а стимулює збудження власної думки у споглядача. Воно може ініціювати формування великого навчального потенціалу.

Висновки. Учитель історії, як головний ініціатор мисленнєвої діяльності на уроці, завжди повинен відштовхуватись від того, що кожен учень на уроці є рівноправним учасником навчання і йому притаманні індивідуальні особливості як фізіологічні, так і психологічні.

Наступним викликом до професійних компетенцій учителя виступають вимоги оптимальної роботи з класом. На думку автора, вікова психологія є гарним помічником у цій роботі.

Учитель одним зі своїх основних завдань повинен вважати стимулювання розвитку критичного мислення на своїх уроках. Одним із найдієвіших помічників у цьому процесі є художня література, як літературні джерела, так і белетристика. Щоб мета використання такого засобу була виправдана, необхідно уважно відбирати фрагменти літератури, зважаючи на питання їхньої доцільності, відповідності принципам моральності та історизму. Тут, художня література при поставлених цілях може бути дієвішим помічником, ніж відеоспоглядання.

Художня література є ефективним засобом пізнання історичних реалій. Використання художньої літератури на уроках історії є одним із вагомих методичних засобів при вирішенні поставлених учителем освітніх проблем, таких як: формування учнівського світогляду та базових теоретичних положень з курсу; вміння учнем глибше та конкретніше викласти базовий матеріал курсу; формування ідеалів людських чеснот [5, с. 9].

Науковець І. Бутенко зазначає, що використання літературних художніх засобів на уроках історії підвищує

рівень засвоєння навчального матеріалу на 20–25% [1, с. 431].

У сучасному освітньому середовищі художнє слово продовжує залишатись потужним і дієвим засобом подорожей у минуле та може бути використаним як непоганий помічник у проектуванні майбутнього. Пізнавальне, виховне та методичне значення в процесі викладання історії є великим і безапеляційним.

Список використаних джерел

1. Бутенко И. А. Мастер-класс «Интегративный подход в преподавании истории, обществознания и литературы». *Научный альманах*. 2015. № 8. С. 428–432.
2. Власов В. Историчне джерело в арсеналі дидактичних засобів: чи здатна методика подолати втому від історії? *Історія в школах України*. 2009. № 4. С. 3–8.
3. Де Бівар Блек Л. Працюючи з візуальними джерелами. *Історія і суспільствознавство*. 2012. № 1. С. 8–10.
4. Еграшкина М. В. Изучение темы «Литература и искусство начала XX в. на уроках истории». *Преподавание истории и обществознания в школе*. 2005. № 4. С. 44–45.
5. Коляда І. А., Загребельна Н. І., Порало Н. Д. Історія України (1914-1939) в художньо-літературних образах. Методика : навч. посіб. Київ : Арістей, 2004. 272 с.
6. Могорита В. М. Використання фрагментів художньої літератури на уроках історії. *Історія і суспільствознавство*. 2011. № 3. С. 29–33.
7. Морион А. Роль художественной литературы на уроках истории. *Парнас*. 2015. URL : <http://parnasse.ru/prose/essay/history/rol-hudozhestvenoi-literatury-na-urokah-istori.html>
8. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України : метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 128 с.
9. Москалик Г. Ф. Філософська парадигма модернізації освіти в умовах інформаційно-комунікативного середовища : монографія. Кременчук : Християнська Зоря, 2014. 328 с.
10. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. *Історія і суспільствознавство*. 2012. № 1. С. 3–7.
11. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2005. 328 с.
12. Ситченко А. Тенденції розвитку методичної думки про аналіз художнього твору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 4. С. 17–21.
13. Чернух И. Н. Приёмы использования художественной литературы на уроке истории в начальных классах. *Теория и практика образования в современном мире : материалы междунауч. конф.*, (г. Санкт-Петербург, февр. 2012 г.). Санкт-Петербург, 2012. С. 239–241.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 20.04.2019

Шутов Дмитрий. Использование художественных произведений на уроках истории как способ формирования компетенции учителя истории.

Ⓐ Определены основные принципы работы с художественной литературой на уроках истории в контексте роста профессионального уровня учителя. Выделены психологические особенности подготовительной работы с классом в учебно-воспитательной деятельности в процессе преподавания истории. Обоснована важность использования фрагментов художественной литературы для развития критического мышления у учеников.

Ключевые слова: критическое мышление; художественная литература; возрастная психология

Shutov Dmytro. Art Works at the History Lessons as Mean of Formation of History Teacher's Competence.

Ⓐ The basic principles of working with fiction at history lessons in the context of improving of the teacher's professional level are described. The psychological features of the preparatory work with the students in the process of teaching history are highlighted. The importance of the use of fragments of fiction for the development of critical thinking of students is given.

Key words: motivation; types of reasons educating; dangerous behavior

Шутов Дмитро Олександрович, аспірант Кременчуцького національного університету імені М. В. Остроградського, вчитель історії гімназії №27 м. Кременчука

E-mail: shutovkremen@gmail.com

РОЛЬ МУЗИКИ У ФОРМУВАННІ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

А Пропонована стаття дозволяє по-новому осмислити активізуючу роль музики у формуванні молодіжних субкультур. Показано зміну вподобань молоді під впливом сучасних музичних напрямів. Важливого значення надається проблемі впливу масової музики на культурні (субкультурні) орієнтири сучасної молоді. Проаналізовано об'єктивні передумови розвитку молодіжних субкультур.

Ключові слова: музика; субкультурні об'єднання; рок-музика; масова музика

Актуальність проблеми. Нині очевидно, що молодіжна культура у специфічних її проявах впливає на ціннісні орієнтири суспільства в цілому. А серед чинників, які є визначальними у формуванні молодіжних субкультур, є масова музика, яка завдяки доступності сприйняття та відтворення відіграє вагомий роль у формуванні естетичних смаків, суспільних орієнтирів і світоглядних вимірів.

Дедалі актуальнішою стає проблема молодіжних інтересів, впливу різноманітних чинників на визначення життєвої позиції, зрештою особистісного ставлення до сталих культурних цінностей. Не буде перебільшенням вважати, що проблема молодіжних культурних цінностей завжди буде у полі зору педагогів, соціологів, науковців.

Останнім часом учені дедалі частіше відзначають переорієнтацію нашої молоді на цінності, далекі від притаманних українському етносу, втрату інтересу до культурних національних надбань, а також споживацьке ставлення до суспільних вартостей. Разом з тим необхідно сказати, що соціальна реальність – це комбінація субкультур: поруч з великою референтною групою представників масової культури, існує значна кількість альтернативних їй субкультур, генератором якої є сучасна молодь.

Метою статті є розкриття сучасних тенденцій функціонування музичних субкультур.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед наукових досліджень музично-історичного процесу даної проблеми можна віднести музикознавців: Б. Асаф'єва, М. Афасижева, Б. Деменка, І. Ляшко, В. Романка; педагогів: А. Болгарського, Б. Бриліна, О. Рудницьку; соціологів: Т. Адорно, Н. Саркітова, Н. Семашко; філософів: С. Безклубенка, Л. Мальцева.

Зазначимо, що на даний час музика немає ні стійкої термінології, ні спільної думки щодо визначення та меж цього явища. Діапазон оцінок приналежності української масової музики до певної галузі музикознавства

досить широкий: від твердження, що вона є «музично-побутовим явищем» або «музикою побуту» (Б. Асаф'єв), «побутовою музичною культурою» (А. Цукер), «масовою музикою» (Т. Адорно), «музичним повітрям» (В. Колен), «естрадною музикою» (А. Болгарський, Б. Брилін), нарешті – різновидом сучасної масової культури в контексті шоу-бізнесу (М. Поплавський).

Викладення основного матеріалу. Проблема вивчення впливу музики на різноманітні субкультурні об'єднання виявилася актуальною для вітчизняних музикознавців лише в 90-ті роки.

Л. Іонін [3] розглядає субкультуру з позиції структурно-функціонального аналізу, вважаючи її важливим чинником соціалізації. Підтверджуючи базисність молодіжного начала у динаміці соціальних змін.

А. Асмолов [1], М. Осоріна [5] виділяють проблему соціалізації молоді, наголошуючи на необхідності зваженого підходу до неї.

Зазначимо, що каталізатором інтересу до цієї проблематики послужили події в СРСР другої половини 1980-х років, коли очевидним стало чи не поголовне захоплення молоді рок-музикою. Саме тоді з'явилися й перші статті, монографії музикознавців, культурологів, дослідження яких стосувалися впливу пісенної творчості на мислення, поведінку молоді, її спосіб життя і ціннісні орієнтації. Проте подібну проблему порушили і зарубіжні вчені (в основному європейські) в другій половині ХХ століття. Це було пов'язано із наростанням боротьби на Заході з молодіжним екстремізмом, корені якого багато дослідників бачили в «засиллі» рок-музики, її негативно-впливові на молодь. Передусім наукові дослідження включали проблематику на стику декількох наукових дисциплін: культурології, музикознавства, філософії та філології.

Однак при формуванні молодіжної спільноти у сфері музичних інтересів важливого значення набуває спільно-історична практика. Проте для утворення стійких молодіжних інтересів наявності об'єктивних передумов уже недостатньо. На думку О. Запесоцького, величезну роль тут відіграє символіка, представлена в матеріальному і духовному вираженні [2].

Частково погоджуємося з авторами, оскільки певна символіка (прапор, значок, галстук тощо) має свою відмінну особливість і навіть може дати загальні уявлення про ті чи інші об'єднання. Зазвичай подібна думка виникає при поверховому дослідженні причин, які об'єднують людей у різні групи. Насправді ж об'єктивні потреби людей визначають ідеї, матеріальні та духовні цінності, культурні орієнтири тощо.

Власне, завдяки низці особливостей музики, вона стала кристалізуючим чинником, своєрідним прискорювачем у формуванні молодіжної спільноти. Очевидно, у цьому – одна з головних причин упередженого або й ворожого ставлення багатьох критиків до окремих напрямів музики, які вбачали у ній першооснову всіх бід, позаяк вона проникає в усі форми молодіжного життя. Але вже сам факт суперечності терміна «масова музика», він мав місце в межах музикознавства і ототожнювався з «молодіжною музикою», допомагав виявити її соціокультурну сутність.

Із середини ХХ століття художні твори поділяють слухачів на противників і прихильників, «на батьків і дітей» (О. Запесоцький) [там само, с. 79].

Однак яскраво виражена конфронтація поколінь на цьому ґрунті вперше яскраво засвітилася тільки на початку 1950-х років у США, коли з ритм-енд-блюзу – танцювальної галузі негрівського джазу – під впливом запитів білої молоді виник рок-н-рол.

Напруженість у взаємовідносинах молодого і старшого поколінь американців відчувалась із самого початку розвитку рок-н-ролу, вилившись у відкриту сутичку при першому виконанні «Рок цілу добу». Суперечка навколо неї спочатку сприймалася дещо іронічно. Але преса підсилила конфліктну ситуацію, назвавши «пісеньку» анти-музикою, у наслідок чого «рок» перетворився у символ покоління, став родоначальником абсолютно нового музичного жанру. Білі американці, переважно похилого віку, дружньо засуджували нову музику: вона була дуже подібна на музику негрів, отже, суперечила моральним тогочасним канонам, у відображенні інтимних сторін людського життя, більше того несла із собою дух розкованості й заперечення авторитетів.

Але з поширенням рок-н-ролу в Західній Європі, коли за зразком Е. Преслі почали виступати К. Річард – в Англії, Дж. Холідей – у Франції, А. Челентано – в Італії, аргументи його супротивників доповнилися тезою про американський вплив, що суперечив національним культурним традиціям.

У нашій країні нова музична хвиля надовго отримала тавро буржуазного мистецтва. Незважаючи на протести старшого покоління, до середини 1950-х років рок-н-рол завоював симпатії молоді не тільки в США, а й далеко за їх межами. Внаслідок можна було вже фіксувати риси певного молодіжного стилю, включаючи нові танці, пластику рухів, зачіску, елементи одягу. До кінця 1950-х років заокеанський феномен перетворився на частину загальнокультурного контексту. І не випадково молодь потребувала інших орієнтирів, які відповідали б її культурному рівню і новим реаліям життя.

Той факт, що підростаюче покоління час від часу бере на щит твори, які заперечуються старшими, перетворює сферу музики на арену традиційного конфлікту цінностей. Останні органічно вписуються у структуру постійно діючих механізмів культурної спадкоємності.

Існують об'єктивні причини збільшення групоутворювального значення музики на сучасному етапі суспільного розвитку.

О. Устименко-Косоріч [6] вважає, що однією з причин варто назвати її мобільність, здатність відгукуватися на природну людську потребу художнього осмислення дійсності. Друга важлива особливість молодіжної музики – апеляція її виражальних засобів до біологічних механізмів, специфічних для юного організму. Особлива психофізична і емоційна дія цієї музики досягається завдяки імпульсивності, динаміки і форсованій гучності.

Для молодіжної музики характерні два протилежні вектори – заперечення авторитетів і прагнення до ідеалу. З одного боку, негативні емоції дорослих додатково спонукають підлітків ставитися до молодіжної музики як до сфери культурного буття, вільного від присутності й участі старших. З іншого боку, у цій сфері легко виділяється романтичний герой – приклад для наслідування.

Не останню роль у масовому захопленні молодіжною музикою відіграє її гранична доступність. Ця виразність досягається неспецифічними (з традиційної точки зору) для музики засобами. Її мова демократична, доступна для всього молодого покоління. Своєрідність у використанні музичного метра дозволяє виконавцям досягати особливого ефекту, який згуртовує аудиторію. З точки зору професійних музикантів, рок-музика є результатом історичного розвитку інтонаційного процесу, одна із закономірностей якого – наростаюче посилення ритму, найпомітніше в танцювальній музиці.

Розмірковуючи над особливостями молодіжної субкультури в Україні, не можна не обмовитися про роль музики, музичних стилів у формуванні символічних молодіжних субкультур. Представляється доцільним говорити про те, що даній проблемі надається невинувато мало уваги в культурології та музикознавстві. Адже абсолютно очевидно, що музика (і пов'язані з нею танці, дискотеки, нічні клуби, концерти, вечірки) – базова форма молодіжної субкультури.

Соціологічний аналіз даної проблематики, як правило, не сягає далі визнання факту значного впливу деяких напрямів рок-музики (як правило, достатньо агресивних і специфічних: важкий метал, панк-рок і т. д.) на конституювання символічних музичних субкультур у рамках молодіжної субкультури.

Пропонуємо розглянути дану проблему в ширшому аспекті і вивчити вплив різних музичних стилів на формування символічних молодіжних субкультур, а не тільки той чи інший аспект рок-музичного напрямку.

У зв'язку з цим належить підкреслити: українська молодіжна субкультура включає безліч символічних музичних субкультур, що виникають на ґрунті захоплення тим чи іншим музичним напрямом або окремим виконавцем. Тому необхідно вести мову про музичні субкультурні об'єднання як форму молодіжної культури (субкультури). Основними чинниками, що впливають на формування музичних субкультурних об'єднань, є музичні смаки і музичні переваги молоді.

Під музичним смаком розуміється вибіркове ставлення до музичних творів і жанрів, здатність збагнути, оцінити задум поета і композитора, майстерність виконавця (С. Катаєва) [4].

Музичні переваги – це вибір слухачем тих або інших музичних творів відповідно до свого музичного смаку (Л. Іонін) [3].

Власне музичні смаки і переваги молоді зумовлюють її приналежність до тієї чи іншої музичної субкультури.

На нашу думку, все розмаїття музичних субкультурних об'єднань у молодіжному середовищі можна умовно поділити на 3 великі групи на підставі «наявності або відсутності концертної діяльності виконавців, навколо яких сформувалася музична субкультура». Річ у тім, що виконавець у даному соціокультурному об'єднанні відіграє важливу роль, багато в чому визначаючи і спрямовуючи вчинки, реакції, мислення, світовідчуття «рядових членів» субкультурних об'єднань.

Через це можна виділити такі групи музичних субкультур:

1. Перша – так звані «віртуальні» музичні субкультурні об'єднання. Їх сутність полягає у відсутності безпосереднього «концертного контакту» членів даних об'єднань. Більш того, цей контакт уже ніколи не буде можливий, у зв'язку з відсутністю концертної діяльності. Частіше за все причиною цього є смерть виконавця. Такі субкультурні групи об'єднуються навколо засобів масової комунікації: записів пісень, концертів, відвідини Інтернет-сайтів тощо.

2. Друга – так звані «віртуально-реальні» музичні субкультури. Їхня сутність полягає, як і у випадку з «віртуальними», у відсутності концертного контакту членів субкультурних об'єднань, який потенційно можливий. Такі субкультури, як правило, виникають навколо зарубіжних груп і виконавців, які ще не відвідували Україну з

концертами. Подібна ситуація характерна також для виникаючих українських виконавців і груп.

3. Третя – так звані «реальні» музичні молодіжні субкультури. Це групи і виконавці, які ведуть активну гастрольну діяльність в Україні. Через це прихильники їх творчості мають нагоду зустрічатися на концертах, а також спостерігати своїх кумирів – виконавців пісень, спілкуватися, брати автографи. Це додає неповторну специфіку «реальним музичним субкультурам».

Говорячи про музичні субкультурні стилі початку XXI століття, необхідно згадати, що в усьому субкультурному просторі, починаючи з останніх декад XX століття, відбуваються зміни, що пов'язані зі станом культури, яку іноді називають «посткультурою» [7].

Тобто необхідно усвідомити сучасні субкультурні форми як динамічні об'єкти, що не пов'язані чіткими лінійними взаємодіями ні один з одним, ні з домінуючою культурою, будучи частково розчиненими в загальному культурному полі.

Музичні молодіжні субкультури, будучи частиною молодіжної культури, серйозним чином включені в соціокультурний контекст. Вони виступають як невід'ємна частина системи культури, являючи собою приклад нерепрезентативних символічних музичних культур, за аналогією із ширшими культурними конструктами. Вони дозволяють індивідам точніше й чіткіше визначити своє місце в соціокультурному житті суспільства.

Молодіжна культура середини XX століття виступає головним чинником формування естетичних, етичних, художніх поглядів та уявлень, знаходячи прояв практично в усіх галузях мистецтва, музичному зокрема. Виявлено музично-інструментальний стрижень молодіжного руху, який виступає головним художньо-стильовим показником культури середини XX століття. Музична культура цього періоду найбільше представлена розважальними легкожанровими видами, що утворили напрями та течії масової музики (рок-музика, творчість бардів, поп-музика), яка цілком відповідає запитам молоді.

Поширеність масової культури, її проникнення у соціалізований процес обумовлені збільшенням інформаційних потоків у суспільстві. Формується якісно нове покоління, зростає в просторі «інфосфери». Воно заявляє про себе в культурній глобалізації й віртуалізації свідомості (збільшенні ролі штучних інтересів, розмиванні меж між реальністю і фантазією). Звідси збільшене значення в музичному мистецтві загальнодоступної розважальної звукової продукції з переважанням нових форм художньої комунікації: відеокліпів, комп'ютерних дисків, Інтернет-сайтів, музики мобільних телефонів тощо.

Висновки. Таким чином, вважаємо сучасну масову музику діяльним чинником консолідації молоді, яка через власну дискретність призводить до різної адаптивної реакції при творчій самореалізації людини. «Рокопосо-вики» також культивують постмодерністське змішування

жанрів; фанати техно знаходять новий психоделічний світ у комп'ютерній музиці; репери демонструють підлітковий нонконформізм стосовно будь-якої музичної традиції; любителі шансону, навпаки, шукають зближення з бардами і заклопотані ідеологічним пошуком.

Отже, теоретичне обґрунтування молодіжної субкультури розширює уявлення про можливості впливу музики на культурні вподобання в суспільстві, оскільки вони – частина суспільства, його органічний складник, який не дозволяє розглядати їх у відриві від соціальних процесів. У той же час, молодіжна субкультура є відкритою соціальною системою, здатною впливати на суспільний розвиток.

Левчук Яна. Роль музики в формуванні молодіжних субкультурних об'єдинень.

А Предлагаемая статья позволяет по-новому осмыслить активизирующую роль музыки в формировании молодёжных субкультур. Показано изменение вкусов молодёжи под воздействием современных музыкальных направлений. Большое значение предоставляется проблеме влияния массовой музыки на культурные (субкультурные) ориентиры современной молодёжи. Проанализированы объективные предпосылки развития молодёжных субкультур.

Ключевые слова: музыка; субкультурные объединения; рок-музыка; массовая музыка

Levchuk Yana. The Role of Music in the Formation of Youth Subcultural Unities.

S The proposed paper propose a new way to comprehend the activating role of music in the formation of youth subcultures. The change of tastes of young people is rotined under influence of modern musical trends. Great value are givent to the problem of influence of mass music on the cultural (subcultural) focuses of modern youth. Pre-conditions of the development of youth subcultures are analysed.

Key words: music; subcultural activities; rock music; masa music

Левчук Яна Миколаївна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри фешн-бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв»

E-mail: 77554488@ukr.net

Список використаних джерел

1. Асмолов П. Г. На перекрестке путей к изучению психики человека: без-сознательное, установка, деятельность. Ленинград : МГУ, 1986. 92 с.
2. Запесоцкий А. С. Эта непонятная молодёжь. *Проблемы неформальных молодёжных объединений*. Москва : Росиздат, 1990. 224 с.
3. Ионин Л. Г. Культура в социологической традиции. Социология культуры. Москва : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. С. 36–58.
4. Катаева С. Л. Музыкальные вкусы молодёжи. *Социологические исследования*. 1986. № 1. С. 45.
5. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. 4 изд. СПб : Питер, 2008. 304 с.
6. Устименко-Косоріч О. А. Массовая музыка как атрибут молодіжної культури середини ХХ століття : дис. на здоб. наук. ступ. канд. мист.: 26.00.01. Одеса : ОНПУ, 2008. 171 с.
7. Шапинская Е. Н., Иванов С. В. Молодёжные музыкальные субкультуры в глобализованном мире: эстетические ценности и поиск идентичности. *Человек и культура*. 2016. № 3. С. 92–104

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 03.05.2019

ДУХОВНА РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ТВОРЧЕ КРЕДО А. АВДІЄВСЬКОГО

А Стаття є спробою наукового осмислення та узагальнення методичних прийомів творення виконавської інтерпретації А. Т. Авдієвським. Аналіз відбувається шляхом пошуку факторів розвитку творчого мислення диригента. Визначаються ключові положення творчого кредо Авдієвського, котре було йому притаманне як у житті, так і в творчій діяльності. Розглядається специфіка тембральної, стилістичної еkleктики, вокальної техніки та їх відображення в процесі духовних аспектів творення виконавської інтерпретації.

Ключові слова: мислення; інтерпретація; хорове мистецтво; диригент; стиль; творче кредо; духовність; релігійність

Вступ. У всі часи народне хорове мистецтво завдяки своїй духовній сутності відігравало важливу роль у житті соціуму. Відтак, українська культура славиться видатними хоровими колективами і відповідно диригентами-інтерпретаторами. Народне хорове мистецтво в українській музичній культурі є важливим засобом у процесі пізнання чуттєвого пізнання картин етнічного буття. Відтак, саме пошук балансу між вираженням єдиного емоційно-драматичного змісту у поєднанні з відповідним рівнем якісних виконавських показників (елементи хорової звучності та засоби художньої виразності тощо), на нашу думку, є чинником художньої зрілості та фахового виконавського рівня народного хору.

Актуальність дослідження підтверджується фактом усвідомлення авторських концептуальних засад творчого феномену диригентської інтерпретації А. Т. Авдієвського дозволить нам виявити спільні та відмінні риси у підходах до інтерпретування академічної та народної хорової музики, а також дасть можливість осмислити специфіку поліваріантності репертуарного діапазону, особливі відмінності, характерні для даного жанру, здійснити спробу уточнення та доповнення особливостей і концептуальних засад творчого методу творення диригентської інтерпретації А. Т. Авдієвського.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. До питання дослідження особливостей диригентської інтерпретації в народнохоровому мистецтві зверталось досить мало науковців. Диригентська інтерпретація постає в роботах принагідно, як складова загального аналізу творчості того, чи іншого диригента, в нашому випадку персоналії А. Т. Авдієвського. У даному контексті цікавими є публікації: С. Безклубенка, О. Бенч, С. Грици, В. Корнійчука, О. Поріцької, В. Самофалова.

Висвітлення невіршених раніше частин загальної проблеми. Крім того, дослідження даної проблеми є доречним з огляду на відсутність конкретного наукового

осмислення процесу диригентської інтерпретації як динамічного явища. Адже у процесі аналізу теоретичної бази з питань диригентської інтерпретації в хоровому мистецтві виявлено, що увага дослідників здебільшого акцентується на проблемі виконавської інтерпретації в академічному хоровому мистецтві. Натомість, особливості диригентської інтерпретації в народному хоровому мистецтві висвітлені недостатньо – зустрічаються лише окремі спостереження на рівні принагідної констатації.

Отже, **метою даного дослідження** є з'ясування особливостей диригентської інтерпретації А. Т. Авдієвського.

Викладення основного матеріалу. Народнопісенна виконавська традиція від витоків до свого сучасного стану зазнала значних змін, що вже визначено численною кількістю наукових досліджень. Наразі сфера народнохорового мистецтва перебуває у стані певного занепаду, де соціум поступово втрачає цікавість до даної виконавської специфіки. Тенденція до примітивізації виконавської практики, розгалуження масштабних професійних колективів на малі форми гуртового виконавства, що є наслідком комерціалізації глядацького попиту – зазначені фактори суттєво впливають на якісні фактори феномену народного хорового мистецтва. Як відомо, саме від диригента значною мірою залежать якісні критерії виконавського рівня колективу. Шляхи розвитку музичної культури доби незалежності можна охарактеризувати як складний і суперечливий. Як і інші види мистецтва, музика цього часу створила справжні художні цінності, використовуючи традиції попередньої доби та сміливо вдаючись до новаторських експериментів. Саме на прикладі музики яскраво помітне формування масової культури, зорієнтованої на індустрію розваг.

Дослідження творчого мислення диригентів галузі народнохорового мистецтва доби незалежної України є доречним з огляду на низку історико-соціальних, культурних, мистецьких факторів. Усвідомлення авторських концеп-

туальних засад творчого феномену диригентської інтерпретації провідних практиків галузі народнохорового мистецтва дозволить нам сформулювати загальну цілісну концепцію феномену диригентської інтерпретації в сфері народнохорового мистецтва.

Поняття диригентської інтерпретації доречно охарактеризувати не лише як мистецьке, але й як культурне явище. Що таке «культура» у широкому значенні цього терміну? Слово культура належить до тих, яке вживається у різних контекстах дуже часто. Значна кількість тлумачень і визначень поняття культура, як зазначає С. Безклубенко, насамперед є свідченням неповноти кожного із запропонованих тлумачень [1]. Відтак, осмислення певних виконавських особливостей хорової культури як галузевого, так і аксіологічного аспектів духовних і соціальних уявлень людини, дозволить нам, перш за все, поглибити визначення самого поняття «культура».

Звернення до історії розвитку хорового жанру на Україні виявляє подібні риси в творчості А. Веделя, М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка та ін. Таким чином, концепцію наслідувану А. Авдієвським: «молитва, як стан душі», можна віднести до філософських ознак Київської диригентсько-хорової школи. У даному випадку новизна підходу полягає в застосуванні даної концепції до всього спектру народнописаного репертуару.

Розуміння феномену диригентської інтерпретації безумовно потребує аналізу оточуючих культуротворчих, мистецьких, духовних факторів, що спричиняють вплив на формування мистецького світогляду інтерпретатора. Аналіз секрету творчого мислення того чи іншого диригента потребує пошуку саме тієї призми, через яку диригент розглядає, сприймає, переживає та відтворює той, чи інший музичний твір.

Розглядаючи сутність хормейстерського мислення А. Т. Авдієвського, важливо відокремити фактори впливу на формування його творчої особистості. В аспекті диригентської діяльності доречно виокремити два найважливіших фактори, на які спирався Авдієвський – це «духовність» та «культура», які за своєю генезою мають численну кількість спільних рис, та є, на нашу думку, невід'ємними від релігійного контексту.

Отже, при аналізі хормейстерської діяльності А. Т. Авдієвського поняття «духовне» втрачає своє стале безрелігійне розуміння, котре закріпилось ще з радянської доби, де під духовністю розумілось суто інтелектуальну діяльність у поєднанні зі залученням людини (громадянина) до культури. Проте, первісна етимологія терміну «культура» (шанування, поклоніння) свідчить про генетично-релігійний зміст цього терміну.

Відтак, одним із факторів формування мистецького світогляду, а як наслідок і концептуальних особливостей створення диригентської інтерпретації є релігійність мислення. Анатолій Авдієвський, як і його вчитель Костянтин Пігров, у процесі хормейстерської діяльності прагнув «духовні традиції богослужбого хорового мистецтва перенести в стіни світського закладу» [4, с. 182].

Таким чином, релігійність сприйняття музичного простору, вносить у виконавський процес поняття перетворення мелосу, тобто виконавської інтерпретації, викликаного підсвідомим станом молитви. Таким станом виконується не лише духовна музика, але й увесь можливий спектр репертуару колективу.

Зазначена філософія релігійного мислення інтерпретатора відображається в елементах хорової звучності, де провідним завданням, місією виконавця є: інтонація, відчуття та дотримання ансамблю, метро-ритм, дикція, нюансування. У загальному розумінні, вищенаведені елементи хорової звучності та їх дотримання є фактором оцінки якості виконання та фахового рівня колективу. Проте, в процесі хорової роботи Анатолій Авдієвський піднімає технічні виконавські завдання до канонічного рівня, де церковна традиція цілком підкреслює сенс даної філософії: «правильний спів є наслідком правильного життя». Узагальнюючим фактом для всієї професійної хорової школи, як відомо, є слова П. Муравського: «Чистота співу – чистота життя» [2]. У даному випадку мова йде не лише про інтонаційну чистоту співу, але й про всі засоби хорової звучності.

Таким чином, виховання в хористів релігійного ставлення до виконавського процесу є не лише фактором пошуку та звернення до духовного початку хорового співу, але й є відсилкою до первинної етимології поняття культура, де диригент виховує в артисті прагнення до шанування, поклоніння, служіння. Відтак, подібна філософія не лише суттєво підвищує виконавський рівень колективу з технічного боку, але й налаштовує на «правильні», «чисті» духовні хвилі, де образно-тематичний зміст торкається емоційної сфери кожного виконавця. Такий підхід упереджує від сухого виконання технічних завдань, а навпаки дозволяє досягнути найтонші аспекти виконавської інтерпретації, де духовне сприйняття диригентом зосереджується на змістовній сфері, а емоційні переживання засобами мануальної техніки «матеріалізують», відтворюють глибинну звукову образну картину. Тобто, відтворюється не лише літературний зміст, але й кожне проведення, кожна партія наповнюється своїм неповторним, сакральним змістом.

Виключно через шанобливе, святе, релігійно-молитовне ставлення до кожного звуку, абсолютне досягнення надчуттєвого розуміння з артистами хору, дозволяло Анатолію Авдієвському піднімати процес диригентської інтерпретації до іконографічного змісту.

Інтерпретаційна діяльність диригента народного хору передбачає сприйняття усвідомлення та розуміння ним фольклористичного мелосу, змісту музичного твору, образної символіки, локальних виконавських традицій. Так, С. Грица зазначає, що фольклор за механізмом творення і побутування суттєво відрізняється від професійної творчості. Відтак, для створення виконавської інтерпретації в галузі народнохорового мистецтва, від диригента вимагається орієнтація в проблемах жанрової типізації в пісенному фольклорі, його варіантній змінності [3].

Біографічні факти з життя А. Авдієвського свідчать про його схильність до народнописаного творчості ще з дитини

ства, де першоджерелом були народні пісні у виконанні матері, а далі у хлопчачому вуличному гурті справа партію виводчика. Матеріали інтерв'ю з народною артисткою України, професором П. Павлюченко доводять, що Авдієвський глибоко розумів і відчував специфіку народного мелосу. Зберігаючи фольклорні традиції «розспівування пісень», які побутували в колективі за керівництва Григорія Верьовки, Авдієвський створив на базі колективу фольклорний ансамбль та малі форми зі складу артистів хору. Відомим є тріо хору ім. Григорія Верьовки у складі: Н. Цюпи, В. Мартиненко, П. Павлюченко. Саме славетному тріо доручалось розспівувати зразки українського фольклору. Відомо, що репертуар тріо переважно був представлений локальними традиціями регіонів, з яких походять виконавиці, проте містив також і репертуар українських народних пісень інших регіональних виконавських традицій (зокрема регіону Центральної України, на традицію якої спиралась при будові виконавської манери колективу Українського народного хору).

Сам А. Т. Авдієвський дуже шанобливо ставився не лише до фольклорної спадщини України, але й у цілому до етнічних музичних традицій. Навіть під час закордонних гастрольних поїздок диригент спонукав хористів до проникнення у традиції та звичаї тієї, чи іншої країни, до вивчення мови (наприклад, під час гастрольних поїздок до Корейської Народної Республіки, Авдієвський вимагав вивчення концертної програми корейською мовою). Минають роки, але й досі ветерани-верьовкінці Наталія Цюпа та Поліна Павлюченко без проблем згадують і наспівують народні пісні різних країн світу мовою оригіналу.

Такий ґрунтовний підхід впливає на творення виконавської інтерпретації. Авдієвський фахово розумівся на народнопісенних традиціях України. У своїй діяльності на народнопісенному репертуарі, відні усіяко наслідував традиції легкого та польотного співу (започатковані відповідно подружжям Г. Верьовки та Е. Скрипчинської), звертаючи активну увагу на альтову партію та використання грудного регістру.

У процесі роботи з хором імені Григорія Верьовки А. Т. Авдієвським суттєво був розширений репертуарний

діапазон. Аналіз джерельної бази дозволив виявити, що за керівництва Григорія Верьовки до колективу залучались академічні голоси, проте хормейстерське бачення керівника відображалось у прагненні добирати академічні голоси тембрально світлі задля уникнення тембрального дисонансу з партією народних сопрано. Авдієвський же залучає до колективу класичні за манерою потужні академічні голоси. Цікаво зазначити, що у 1970-х роках кількісний склад партії академічного сопрано налічував понад 20 осіб. Сам диригент зазначав, що професійний хоровий колектив має можливість співати різноманітну музику і в своєму творчому баченні репертуарного діапазону Українського народного хору імені Григорія Верьовки окреслював лінію розвитку «від глибин фольклорної спадщини, до вершин класики та сучасності».

Висновки з даного дослідження та подальші перспективи. Протягом усього часу своєї творчої практичної діяльності, Анатолій Авдієвський випрацював свій, ні на кого не схожий погляд на природу хорового мистецтва. У процесі виконавської інтерпретації спирався на чуттєве молитовне сприйняття образно-емоційного та чуттєво-звукового змісту, економне ставлення до жесту та розгортання драматургії, відчутті та розумінні народнопісенної виконавської традиції в еkleктичному поєднанні та розгалуженні репертуарного діапазону.

📖 Список використаних джерел

1. Безклубенко С. Д. Мистецтво: терміни та поняття : енцикл. вид. : у 2 т. Т. 2 : М-Я. Київ : Ін-т культурології Акад. мистецтв України, 2008.
2. Бенч О. Г. Павло Муравський: феномен одного життя. Київ : Дніпро, 2002. 662 с.
3. Грица С. Й. Мелос української народної епіки / відп. ред.: І. П. Березовський, А. І. Муха ; АН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1979. 247 с.
4. Корнійчук В. Маєстро Анатолій Авдієвський. Портрет хору з мозаїки. Київ : Крилиця, 2012. 489 с.
5. Поріцька О. Грица Софія Йосипівна. *Українська музична енциклопедія* / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2006. Т. 1. С. 533.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 11.04.2019

Власова Светлана. Духовная религиозность как творческое кредо А. Авдиевского.

Ⓐ Научно осмыслено и обобщено методические приёмы создания исполнительской интерпретации А. Т. Авдиевским. Анализ осуществлён путём поиска факторов развития творческого мышления дирижёра. Определены ключевые положения творческого кредо Авдиевского, присущего ему как в жизни, так и в творческой деятельности. Рассмотрены специфику тембральной, стилистической эклектики, вокальной техники и их отражение в процессе духовных аспектов создания исполнительской интерпретации.

Ключевые слова: мышление; интерпретация; хоровое искусство; дирижёр; стиль; творческое кредо; духовность; религиозность

Vlasova Svitlana. Spiritual Religiousness as A. Avdiievskyi's Motto.

Ⓐ This paper is an attempt of comprehension and generalization of methods of creation of the executive interpretation by A. T. Avdiievskyi. The analysis is carried out using facts about the way of develop creative thinking of the conductor. Author tells about some key points of the Avdiievskyi's creative motto, artist follow both in life and in creative activity. The peculiarities of the timbral, stylistic eclectic, vocal technique and their reflection in the process of spiritual aspects of the creation of performing interpretations are considered.

Key words: thinking; interpretation; choral art; conductor; style; creative credo; spirituality; religiosity

Власова Світлана Анатоліївна, старший викладач кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв, заслужена артистка України

E-mail: Svmaki@ukr.net

КЛАВІРНІ СЮЇТИ Г. ПЕРСЕЛА. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ

А Досліджено стилістичні особливості клавірних сюїт Г. Персела, виявлено їх зв'язок із французькою та італійською клавірними школами, а також із творчістю англійських вірджиналістів. Основним джерелом дослідження є «A Choice Collection of Lessons for the Harpsichord or Spinnet», а також манускрипт «Wild Court volumen». Висвітлене питання мелізмів та особливості їх розшифровки у Персела. Зроблено короткий огляд джерел англійської клавірної музики XVI – поч. XVII ст. та особливостей англійського типу одно-мануальних інструментів.

Ключові слова: Г. Персел; клавірна музика; сюїта; вірджинел; бароко

Постановка проблеми. Творчість Генрі Персела досліджувалась і досліджується донині на заході Європи дуже активно. Проте, більше уваги приділяється його музиці для театру. Стосовно сольного клавірного жанру, до нас дійшло зовсім небагато творів Персела. Попри все, вони мають популярність серед виконавців, особливо серед представників історичного напрямку.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед досліджень творчості Г. Персела останніх років дисертація Н. Дуди «Сольные светские песни Генри Пёрселла: жанровые и стилевые особенности» [2]. Дана робота присвячена позатеатральним світським сольним пісням Г. Персела. Дослідженням джерел музики композитора вивчають і зарубіжні автори (Пітер Холмен [5], Річард Чартеріс [4], Роберт Клаковіч [6]). Вибрані твори із джерела «A Choise Collection» були видані під редакцією Х. Фергюсона [8]. Він об'єднав п'єси в сюїти та визначив жанри деяких залишених автором або копістом без назви творів. Дослідженням клавесинобудування (зокрема аналізом акустичних і конструкційних особливостей французьких, італійських німецьких та англійських інструментів XVI–XVIII ст.) займається В. Радченков [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Збірка «Уроків» Г. Персела [9] – цікаве джерело з високим рівнем достовірності. Звернення до автентичних джерел відкриває нові грані в розумінні та інтерпретації даних творів. Особливо цікаві результати дає стильовий аналіз у контексті існуючих на той час в інших країнах Європи клавірних шкіл.

Метою даної статті є відкриття цих граней шляхом дослідження стильових впливів і жанрових витоків клавірних п'єс Г. Персела.

Викладення матеріалу дослідження. Коріння англійської вірджинальної школи сягає XVI–XVII ст. Найбільша збірка творів згаданого періоду (297 п'єс), що дійшла до наших днів – так звана Фіцвільямова вірджинальна книга (Fitzwilliam virginal book, or Elizabeth's queen virginal book) – манускрипт, у якому представлені твори В. Берда, Дж. Булла, О. Гібонса, Р. Фернебі, П. Філіпса, та ін. М. Друскін [1, с. 102] згадує також інші джерела: The Mulliner

Book (121 f п'єса, переважно для органу, 1545–1570), My Ledye Nevells Booke of Virginal Music (42 п'єси В. Берда, 1591 р.), Kosyn's Virginal-Book (98 п'єс В. Берда, Дж. Була, О. Гібонса, самого Козіна та ін., 1606–1622), Forster's Virginal Book (1624 р., 78 п'єс В. Берда, Дж. Була, Т. Морлі, Уорда, Інглита).

Як зазначає В. Радченков [3, с. 126], п'єсам вірджиналістів характерна поліфонічна (контрастна або імітаційна) фактура, філігранний стиль композиторського письма із великою кількістю деталей і приходом усіх голосів у кульмінації до єдиного складного і вишуканого ритму. Такий комплекс засобів композиторської виразності пов'язаний із акустичними особливостями інструменту, на якому ця музика виконувалась. Вірджинал – це одномануальний (однорегістровий) представник сімейства малих клавесинів із характерним розміщенням клавіатури на хребтовій лінії (басові струни розташовуються перпендикулярно до клавів, а вірбельбанк – у дальньому правому стосовно клавіатури кутку). Звук вірджиналу багатий на обертони і не затухає одразу після зняття. Пошуки англійських майстрів (рубіж XVII–XVIII ст.) призвели до поєднання дзвінкості звучання, характерної італійським інструментам, та м'якості, притаманної німецьким.

Поєднання зарубіжного досвіду з національними традиціями відбувалось також і в англійській композиторській школі II пол. XVII – поч. XVIII ст.

У 1696 році, через рік після смерті Г. Персела, Френсіс Персел, дружина композитора, віддала до друку у видавництво Г. Плейфорда збірку клавірних творів під назвою «A Choice Collection of Lessons for the Harpsichord or Spinnet», до якої ввійшли 32 клавірних п'єси. Твори очевидно об'єднані за тональністю у цикли, проте власне назва «сюїта» ніде не використовується. Підтвердженням думки, що сам автор мислив, ці п'єси циклічно мають аналогічне розташування творів, зібраних пізніше Ф. Цимерманом під шифром Z660 та Z669, у манускрипті «Wild Court volumen» (с. 22–25, 26–30), що йде під шифром D173M4 H295 1960 Bound [4, р. 413]. Решта п'єс дійшли до нас лише з одного джерела, а саме зі збірки «A Choice Collection». Проте, якщо при підготовці до друку була збережена послідов-

ність у циклах Z660 та Z669, маємо підстави вважати, що вона була збережена й для решти творів.

«Уроки» є досить нерівноцінними за складністю та, за словами Франкліна Цимермана, здатні виправдати сподівання як серйозного, так і легковажного студента [11, с. 104].

За складом цикли також досить різні. Деякі містять в собі 3 п'єси (Z662, 667, 668), деякі – 4 (Z660, 661, 663, 666, 669). Варто зазначити, що фа-мінорний цикл Z669, пред-

ставлений в «A Choice Collection» у чотирьох частинах [9, с. 46–52], у манускрипті «Wild Court volumen» має лише три (без прелюдії).

За джерелом 1696 року, прелюдії є в усіх циклах, крім ре-мінорного (с. 39–45). За стильовими ознаками їх можна розділити на 2 категорії: французького типу (G-dur [9, с. 1], a-moll (рис. 1) [9, с. 21]) та італійського (g-moll [там само, с. 5–7], G-dur [там само, с. 13–15], C-dur [там само, с. 27–29], D-dur, [там само, с. 34], F-dur [там само, с. 46–47]).

Рис. 1.

Під французьким типом прелюдії тут розуміється жанр клавірної безтактової прелюдії, що зазнав розквіту у творчості Л. Куперена, Ж.-А. д'Арглебера, Н. Лебега. Це немет-ризована, записана часто лише «білими» нотами імпровізація, організована за допомогою логіки гармонічного розвитку, тональних тяготін, дихотомії консонанс-дисонанс та мікротивних інтонацій. Не зважаючи на те, що у згаданих вище двох прелюдях Г. Персела присутні тактові риси, розмір та тривалості (одним словом, усі ознаки метро-ритмічної організації), спорідненість виявляється у характерному типі фактури, що нагадує лютневі розкладені акорди, а також у неспішному перетіканні гармоній на фоні утриманого басу.

Італійські імпровізаційно-інструментальні барокові жанри мають низку характерних ознак, що суттєво від-

різняють їх звучання від французько-лютневого стилю. Це яскраво виражена поліфонічність фактури (зазвичай має місце поєднання контрастної та імітаційної технік), вокально-декламаційний тип мелодичної лінії, велика кількість риторичних фігур, терпких дисонансів, а також віртуозних пасажів і фігурацій. Яскравими зразками даного стилю є токати Дж. Фрескобальді та Й. Я. Фробергера. Ці риси в більшій чи меншій мірі притаманні й прелюдям Г. Персела. Імітаційна техніка представлена у соль-мінорній [там само, с. 5–7], соль-мажорній [там само, с. 13–15] та до-мажорній [там само, с. 27–29] прелюдях. Фа-мажорна прелюдія (рис. 2) [там само, с. 46–47] насичена фігураціями та пасажами – характерні прийоми для токати як жанру, призначеного для репрезентації технічної вправності виконавця.

Рис. 2.

Прелюдія D-dur [там само, ст. 34] – досить лаконічний, проте яскравий зразок патетичної декламації, яку можна зустріти у творах багатьох італійських попередників і сучасників Г. Персела, а пізніше – у І. С. Баха.

У кожному з циклів досліджуваної збірки присутня алеманда. Це алеманди французького типу, про що свідчить чотиридольний розмір, неспішний темп п'єс, тонке підголоскове плетиво фактури із примхливим ритмом та

великою кількістю різноманітних мелізмів. Соль-мінорна алеманда [там само, с. 8–10] (рис. 3), наприклад, має багато спільного із томбо (tombeau) Фробергера (жанр лютневої та клавірної музики XVII – поч. XVIII ст., що представляв собою ламентацию, музичну епітафію). Цікаво, що ця п'єса не має назви в «A Choice Collection», і до жанру алеманди вона була віднесена вже у пізніших редакціях.

Рис. 3.

Особливою за своєю поетичною мелодичністю є алеманда ре-мінор [там само, с. 39–42]. У ній зустрічається єдина на всю збірку темпова вказівка, що з великою вірогідністю належить авторові: «very slow, Bell=barr». Таємниче «Bell barr» зустрічається ще в одному творі Г. Персела – пісні «I Love And I Must» (Z 382), і поки достеменно не розшифроване дослідниками. Проте, можливо, не випадково ці два твори інтонаційно близькі один до одного.

З курантами у Г. Персела все не так однозначно. Відомо, що у XVII – на поч. XVIII ст. були розповсюджені два типи куранти – італійська (corrente) та французька (courante, corante). Італійська куранта характеризується досить рухливим темпом, розміром 3/4 (або просто «3»), простою мелодикою та фактурою. Французька куранта має тактовий розмір 3/2 або 6/4, повільніший темп, насичену поліфонічну фактуру та змінну метричну сітку (3+3 чергується із 2+2+2). Виходячи з тактового розміру, до французького типу в досліджуваній збірці відносяться g-moll [там само,

с. 10–11] та a-moll [там само, с. 24–25]. Проте на французький манер, назвою «courante» підписані G-dur [там само, с. 18–20] та F-dur [там само, с. 50–51], хоча за музичними ознаками їх можна без вагань віднести до італійського типу куранти. Решта підписані англійським варіантом назви, а саме «corant», і лише одна, вже згадана вище, ля-мінорна п'єса має французьку назву corante та цілком відповідає цій назві стилістично.

Залишена без назви п'єса на 4-й сторінці (рис. 4) [там само, с. 4] «A Choice Collection», в манускрипті «Wild Court volumen» названа сарабандою, а Х. Фергюсон визначає її жанр як менует. Засумніватись у вірності визначеного в рукописі жанру даної п'єси дає привід відсутність характерної для сарабанди затактованої структури та акцентованої другої долі. Ознаки ж менуету, такі як сильний кожний другий такт і проста фатура тут явно присутні. Можливо, в манускрипті дійсно була допущена технічна помилка?

Рис. 4.

Інші три сарабанди [там само, с. 12, 26, 33] мають риси французького лютневого стилю та ніяких сумнівів щодо жанрової приналежності (так само, як і менует на с. 52) не викликають.

Ще один жанр, який часто використовував Г. Персел – хорнпайп. Нижче наведено список хорнпайпів за ка-

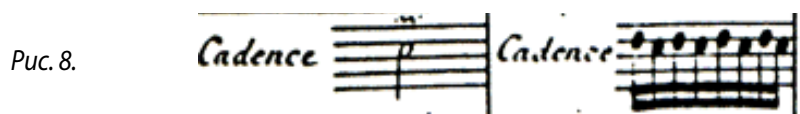
талогом Ф. Цимермана у його театральній музиці: Z570 (8) from Abdelazer, Z572 (3, 7) from Amphiryon, Z574 (5, 7) from Bonduca, Z577 (5) from Distressed Innocence, Z592 (2, 5) from the Double Dealer, Z603 (3, 5, 9) from The Merried Beau, Z607 (2, 4) from The Old Bachelor, Z611(6) from The Virtuouse Wife, Z627 (4) from Dioclesian, Z 628 (17b, 18)

from King Arthur, Z629 (1b, 26) from The Fairy Queen, Z630 (2a, 2b) from The Indian Queen. У «A Choice Collection» є один хорнпайп [там само, с. 45] і одна п'єса без назви, яка за своєю народно-англійською мелодикою та характерним ритмом також близька до даного танцю.

Відкривається збірка вступною статтею із тлумаченням звукоряду в ключах, тлумаченням тривалостей і вказівкою, яку аплікатуру треба використовувати в гамі. Цікавою є система мелізмів, яку використовує Г. Персел. Позначення потребують уваги виконавця, так як деякі знаки схожі на ті, що зустрічаються в таблицях французів

(Ж.-А. д'Англебера, Ж. Шамбоньера, Ж. Ф. Рамо), проте розшифровуються інакше. Наприклад, групето позначається однаково, проте у французьких клавесиністів виконується з верхнього допоміжного звуку (рис. 5), а у Г. Персела з основного (рис. 6). Позначення морденту (beat) з нижнім допоміжним звуком (рис. 7) у «Rules for graces» схоже на позначення трелі у французів (рис. 8). Натомість трель у Г. Персела має староанглійське позначення (рис. 9) (як у Фіцвільямовій книзі).

Даниною традиціям вірджиналістів є також використана в «Уроках» шестилінійна нотація.

Висновки. Підводячи підсумки даного дослідження, варто зазначити, що попри дидактичну назву збірки «Вибрана колекція уроків для клавесина чи спінета», п'єси, що містяться в ній, мають високу художню цінність. Очевидними є стилістичні зв'язки із тогочасними французькою та італійською клавірними школами, із традиціями англійських вірджиналістів, а також із англійською народною музикою.

Перспективи подальших розвідок. Творчість Г. Персела – невичерпне джерело для дослідників і виконавців. Зокрема, цікавою, на думку автора, є тема англійського basso continuo (thoroughbass) – особливостей позначення, розшифровки та стилістики.

📖 Список використаних джерел

1. Друскін М. Клавирная музыка Испании, Англии, Нидерландов, Франции, Италии, Германии XVI–XVIII веков. Санкт-Петербург : Композитор, 2007. 285 с.
2. Дуда Н. В. Сольные светские песни Генри Пёрселла: жанровые и стилевые особенности : дисс. ... канд. искусствовед. : 17.00.02 / Ростовская гос. консерватория им. С. В. Рахманинова. Ростов-на-Дону, 2018. 205 с.

3. Радченков В. М. Этот многоликий клавесин: однорегистровые инструменты. Вестник культуры и искусств. 2013. Вып. 4 (36). С. 124–127.
4. Charteris R. A Checklist of the Manuscript Sources of Henry Purcell's. Music in the University of California, William Andrews Clark Memorial Library. Los Angeles. Notes. 1995. Vol. 52, no. 2. P. 407–422.
5. Holman P. A Purcell manuscript lost and found. Early Music. 2012. Vol. 40. P. 469–487.
6. Klakowich R. Harpsichord Music by Purcell and Clarke in Los Angeles. The Journal of Musicology. 1985. № 4 (2). P. 171–190.
7. Candace L. B. The Keyboard in Baroque Europe (review). Notes. 2004. Vol. 60, № 4. P. 933–935.
8. Purcell H. Eight Suites, ed. by Howard Ferguson. London : Stainer and Bell, 1968. 30 p.
9. Purcell H. A Choice Collection of Lessons for the Harpsichord or Spinnet. London : Printed for Mrs Frances Purcell, sold by Henry Playford, 1696. 76 p.
10. The Fitzwilliam Virginal Book : Edited from the original manuscript with introduction and notes by J. A. Fuller-Maitland and W. Barclay Squire. New York : Dover Publications, 1963. Vol. 1. 435 p.
11. Zimmerman F. B. Review: Eight suites by Henry Purcell, Howard Ferguson. Journal of American Musicologist Society. 1966. Vol. 19, № 1. P. 103–104.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 02.05.2019

Сліпченко Оксана. Клавирные сюиты Г. Пёрселла. Стилистические особенности исполнения.

Ⓐ Исследованы стилистические особенности клавирных сюит Г. Пёрселла, выявлена их связь с французской и итальянской клавирными школами, а также с творчеством английских верджиналистов. Основным источником данного исследования является «A Choice Collection of Lessons for the Harpsichord or Spinnet», а также манускрипт «Wild Court volumen». Высветлен вопрос мелизмов и особенностей их расшифровки у Г. Пёрселла. Произведён краткий обзор источников английской клавирной музыки XVI – нач. XVII в. и особенностей английского типа одномануальных инструментов.

Ключевые слова: Г. Пёрселл; сюита; клавирная музыка; вёрджинал; барокко

Slipchenko Oksana. The clavier Suites of H. Purcell. Performance Style Features.

Ⓐ This paper tells about stylistic features of H. Purcell's clavier suites, their relationship with France and Italian clavier schools and also with music of English virginalists. The main sources of this research are «A Choice Collection of Lessons for the Harpsichord or Spinnet» and «Wild Court volumen» manuscript. The problem of grace-notes and specifics of their transcription is also highlighted in this paper. Brief review of English clavier sources of the XVI – first half of the XVII centuries and main features of English one-manual instruments is made.

Key words: H. Purcell; suite; clavier music; virginal; baroque

Сліпченко Оксана Сергіївна, концертмейстер кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

E-mail: sanyakrotkaya@icloud.com